

A GYERMEKEK VÉDELEMHEZ VALÓ JOGÁNAK MEGERŐSÍTÉSE

Ügyvédi kézikönyv

Magyar Helsinki Bizottság

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Ezt a projektet az Európai Unió *Jogok, esélyegyenlőség
és állampolgárság (REC)* programja támogatja

Tartalom

Bevezetés	3
A gyermekek védelemhez való jogának megerősítése	3
A kézikönyvről	4
1. fejezet: Nemzetközi és európai normák és alapelvek	5
Fogalommeghatározások	6
1.1 A fiatalkorúak igazságszolgáltatásának alapfogalmai	6
1.1.1 Az uniós jog és a gyermekekről szóló irányelv	8
1.2 A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alapelvei	14
1.2.1 A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás hatálya	14
1.2.2 A gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdeke	15
1.2.3 Hatékony részvétel	17
1.2.4 Jogi segítség igénybevételének joga	20
2. fejezet: Eljárási biztosítékok a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekek számára az egyes eljárási szakaszokban.....	23
2.1 Előállítás, őrizetbe vétel és rendőrségi kihallgatás	23
2.1.1 Jogi segítség igénybevételének joga	24
2.1.2 Hatékony részvétel	25
2.1.3 Audiovizuális felvétel	28
2.1.4 Adatvédelem és titoktartás	28
2.1.5 Elterelés	29
2.2 Letartóztatás	29
2.2.1 Legvégső esetben és a legrövidebb megfelelő időtartamra alkalmazott intézkedés	30
2.2.2 A tájékoztatáshoz való jog	32
2.2.3 A fogvatartott jólléte	33
2.3 Bírósági eljárások	34
2.3.1 A tájékoztatáshoz való jog	35
2.3.2 Meghallgatáshoz való jog	36
2.3.3 A magánélet védelme	37
2.3.4 A meghallgatás után	38
3. fejezet: A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás és a serdülőkori fejlődés.....	39
3.1 Bevezetés a serdülőkori fejlődés alapjaiba	39
3.1.1 A serdülők fejlődése és a bírósági eljárások megértése	40
3.1.2 A serdülőkori fejlődés és a fiatalkori bűnözés	40
3.2 A mentális egészség	43
3.2.1 Tanulási és kommunikációs nehézségek	44
4. fejezet: Szükségletek felmérése	46
4.1 Informális értékelés	46
4.1.1 A kiszolgáltatott helyzetek azonosítása	47
4.2 Egyéni értékelés	47
4.2.1 Az értékelés időzítése	48
4.2.2 Eltérések	49

4.3 Orvosi vizsgálatok	49
5. fejezet: Kommunikáció	50
5.1 Keretek.....	50
5.1.1 A cél és az alapszabályok magyarázata	50
5.1.2 Kapcsolatépítés	52
5.2 Hatékony kommunikáció	53
5.2.1 Alkalmazkodás és befolyásolhatóság.....	53
5.2.2 Beszélgetési technikák	54
5.2.3 Kommunikációs útmutató.....	57
5.3 Nyelvhasználat	60
6. fejezet: Együttműködés a fiatalok számára vonatkozó igazságszolgáltatás más szereplőivel	61
6.1 Szülők és megfelelő felnőttek	62
6.1.1 Szülők és a szülői felelősség gyakorlói	62
6.1.2 Megfelelő felnőttek	63
6.2 Együttműködés más szereplőkkel.....	64
6.2.1 Szociális munkások.....	65
6.2.2 Gyermekpszichológusok és egészségügyi szakemberek.....	65
6.2.3 Iskolai tanárok.....	66
Irodalom.....	67

Bevezetés

A büntetőeljárás minden gyanúsított és vádlott számára ijesztő lehet, életkorra való tekintet nélkül. Ugyanakkor a gyermek gyanúsítottak és vádlottak számára még inkább megterhelő a büntetőeljárás tapasztalatai. Eltérő szükségleteiket és képességeiket a tisztességes eljáráshoz és jóléthez való joguk biztosítása érdekében figyelembe kell vennünk.

Számos nemzetközi és európai egyezmény és intézmény előírásai, ideértve az ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezményét vagy az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogát, felismerték, hogy a gyermek gyanúsítottakkal és vádlottakkal felnőttektől eltérően kell bánni. Mindezek ellenére Európa szerte kérdéseket vet fel, hogy szabályok gyakorlati alkalmazása megfelelően hatékony védelmet biztosít-e a gyermekek jogainak és jólétének.

2016-ban az EU elfogadta a büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló irányelvet („A gyermekekről szóló irányelv”), azzal a céllal, hogy a gyermekek jogait kötelezően védő és erősítő minimum követelményeket állapítson meg az Európai Unió tagállamaiban.

A gyermekek védelemhez való jogának megerősítése

A gyermekek védelemhez való jogának megerősítését célzó projektet a Fair Trials vezette, együttműködve az International Juvenile Justice Observatory-val, a Magyar Helsinki Bizottsággal és a romániai APADOR civil szervezettel. A projektben kidolgoztunk egy multidiszciplináris regionális képzési programot, amely abban segíti a büntetőeljárásokban részt vevő ügyvédeket, hogy hatékony segítséget tudjanak nyújtani a gyermek gyanúsítottaknak és vádlottaknak.

A legtöbb ügyvéd természetesen tisztában van a gyermekek felnőttektől eltérő szükségleteivel, ugyanakkor viszonylag kevesen vettek részt speciális képzésen, amely a gyermekek részvételét és védelemhez való jogának érvényesülését helyezte fókuszba. A gyermekekről szóló irányelv felismerte az ügyvédek képzésének fontosságát, annak a 20. cikke szerint a tagállamoknak speciális képzést kell nyújtani a büntetőeljárásokban gyermekekkel dolgozó ügyvédeknek.

Habár a büntető igazságszolgáltatási rendszerek eltérőek az Európai Unió tagállamaiban, e projekt célja az volt, hogy egy olyan regionális képzési anyagot dolgozzon ki, amely az egyes országokban helyi szinten is jól alkalmazható.

A Fair Trials és partnerei azon dolgoztak, hogy ez a képzési anyag a védők és jogalkalmazók igényeihez a lehető legjobban igazodjon. Ennek érdekében megbeszélést tartottunk a képzési anyag tartalmáról és formájáról különböző, a fiatalkorúak igazságszolgáltatásának területén dolgozó szakemberekkel, ideértve ügyvédeket, civil szervezetek képviselőit, gyermekpszichológusokat, szociális munkásokat, ügyészeket, bírakat. A megbeszéléseken kapott visszajelzések megerősítették, hogy szükség van a gyermek terheltek eljárási jogainak garanciális védelmének fokozására valamint egy erre fókuszáló képzésre is. A jelen, végső képzési anyag a Romániában és Magyarországon tartott pilot képzéseket követően készült el.

A kézikönyvről

Ez a kézikönyv a gyermekek védelemhez való jogának megerősítéséről szóló képzési program része, amely kettős célt szolgál:

- Információt és tudásforrást nyújt képzőknek, akik ügyvédek számára tartanak képzéseket;
- Hasznos forrás gyakorló ügyvédeknek, amely segít az igazságszolgáltatással összeütközésbe került gyermekek támogatásának jogi és gyakorlati aspektusai megértését.

A kézikönyv két nagy részre tagolódik. Az első rész (1. és 2. fejezet) a jogra koncentrál, amely a Gyermekekről szóló irányelv valamint más hasonló nemzetközi jogi eszközök alapvető elveit és sztenderdjeit, továbbá azt fejti ki, hogy ezeket hogyan lehet a fiatalkorúak eljárásaiban alkalmazni. A második nagy rész multidiszciplináris jellegű és gyakorlatorientált, tapasztalati alapú iránymutatást ad, arról, hogy hogyan lehet segíteni a gyermek gyanúsítottakat és vádlottakat.

Ezt a kézikönyvet úgy dolgoztuk ki, hogy megfelelő segítség legyen gyakorló ügyvédeknek, ezért kiemeléseket használtunk, összefoglalókat, tippeket, hasznos tényeket, fontos „Erre figyeljen!” megjegyzéseket illesztettünk a szövegbe.

Mindemellett tisztában vagyunk azzal, hogy ez a képzési anyag nem helyettesít egy átfogó, teljes képzési programot, de bízunk abban, hogy a kézikönyv vagy képzés eredményeként a gyakorló ügyvédek több információval és tudással fognak rendelkezni a gyermekek jogairól és felkészültebbek lesznek a gyakorlati lépések megtételéhez, amelyekkel a gyermek védenekik érdekeinek védelmét hatékonyabban látják el.

1. fejezet: Nemzetközi és európai normák és alapelvek

A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerekben különféle nemzetközi és európai jogi eszközöknek köszönhetően több évtizede folyamatos fejlődés figyelhető meg a gyermekek jogai terén. A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alapjául szolgáló legfontosabb alapelveket, valamint a gyermek gyanúsítottak és vádlottak jogait ezek a normák rögzítik, amelyek közül csak néhány kötelező és közvetlenül végrehajtható. A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló, az Európai Parlament és Tanács által 2016-ban elfogadott 2016/800-as irányelv (A gyermekekről szóló irányelv) célja, hogy ezeket az elveket olyan kötelező erejű jogi normában erősítse meg, amely könnyebben használható hivatkozási alapot nyújt a szakemberek számára az EU minden tagállamában. Ez a fejezet a gyermekekről szóló irányelvet időben megelőző nemzetközi szabályok kereteit, valamint azt vizsgálja, hogy az irányelv hogyan emel kötelező erőre e normák közül jó néhányat (bár nem mindegyiket).

Összefoglaló

- Az igazságszolgáltatással összeütközésbe kerülő gyermekek jogait számos nemzetközi és regionális jogi norma tartalmazza, ideértve az ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezményét (CRC) is.
- A fiatalkorúak igazságszolgáltatása olyan rendszer, amely a gyerekek jóllétét szem előtt tartja és kiemelten kezeli. Megköveteli, hogy a gyerekeket ne csak tisztességesen és „gyermekbarát” módon kezeljék, hanem úgy is, ami elősegíti a jóllétüket és a társadalmi reintegrációjukat.
- A 2016/800-as Gyermekről szóló irányelv az Európai Unió tagállamaiban a gyermek gyanúsítottak és vádlottak jogainak garantálása vonatkozásában kötelező minimumstandardokat állapít meg. Célul tűzi, hogy implementálja, illetve építkezzen a már létező a nemzetközi és regionális gyermekjogi normákból.
- A Gyermekről szóló irányelv valamennyi 18 év alatti személyre alkalmazandó, de a szabálysértések elkövetőire nem vonatkozik.
- A gyermek legfőbb („mindenek felett álló”) érdekeit mindig szem előtt kell tartani a Gyermekről szóló irányelv értelmében– ez azt jelenti, hogy a gyermek legfőbb érdekei mindig prioritást élveznek a gyermeket érintő döntések során más tényezőkhez képest.
- A gyermek legfőbb érdekeit esetről esetre kell vizsgálni. Azoknak, akik megállapítják a legfőbb érdekeket, biztosítaniuk kell, hogy megértik a gyereket, figyelembe veszik a saját érdekeire vonatkozó véleményét életkorának és érettségének megfelelően.
- A gyermek legfőbb érdekeit legjobban szakmaközi, multidiszciplináris módon lehet meghatározni, amely folyamatban együtt dolgozik a szociális munkás, a gyerekpszichológus és mások.
- A „hatékony részvétel” az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatának központi elve az igazságszolgáltatással összetűzésbe került gyermekekkel kapcsolatban. Ideértendő mások mellett a gyermek meghallgatáshoz való joga és a megfelelő tájékoztatáshoz való jog is.
- A gyerekeknek nem csak lehetőségként lehet a meghallgatáshoz való joggal élniük. A védőknek biztosítaniuk kell számukra, hogy hatékonyan kommunikálhatnak, hogy érettségüknek megfelelően a nézeteiket, véleményüket tekintetbe veszik.
- A gyerekeknek tájékoztatást kell kapniuk, ideértve a gyanúsítást és a jogi eljárásokat is.. A Gyermekről szóló irányelv nemcsak a védőhöz való hozzáférés jogát írja elő, hanem kötelezi a tagállamokat, hogy biztosítsák a tényleges, gyakorlati védői segítségnyújtást. Az irányelv nem enged felmentést e jog alól.
- A gyermek gyanúsítottak és vádlottak magánélethez való jogát védelmezni kell az eljárás minden szakaszában. Főszabályként, a gyermekeket érintő büntetőeljárást zárt ajtók mögött kell lefolytatni és a nyilvánosság tájékoztatását csupán megszorításokkal lehet lehetővé tenni.

Fogalommeghatározások

Először a különböző nemzetközi normákban gyakran előforduló egyes fogalmakat határozzuk meg:

„Gyermek”: minden 18 évnél fiatalabb személy (lásd az ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezményének [Convention on the Rights of the Child – „CRC”] 1. cikkét).

„A törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermek”: minden olyan gyermek, aki büntetőeljárásban gyanúsított vagy vádlott.

„Fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás”: azon normák összessége, amelyek a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekekre a tisztességes tárgyaláshoz való joggal felruházott személyként tekintenek, másrészt elismerik, hogy speciális helyzetük miatt a gyermeket különleges bánásmódban kell részesíteni. Ezt a felfogást tükrözi a CRC 40. cikke, amely a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alapját képezi.

„Védő”: minden olyan személy, aki a nemzeti jog előírásai szerint rendelkezik a megfelelő képzéssel és jogosultsággal arra, hogy a gyanúsítottak vagy vádlottak számára jogi tanácsot és segítséget nyújtson.

1.1 A fiatalkorúak igazságszolgáltatásának alapfogalmai

A különböző nemzetközi és európai jogi eszközök együttesen megerősítették és letisztították a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás fogalmát.

Az Európa Tanács normái

- Európai Szabályok, 2008
- Gyermekbarát Igazságszolgáltatás Iránymutatás, 2010

Fenti két jogi norma nem bír jogi kötőerővel, ugyanakkor fontos szerepet játszanak az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatának kialakításában.

A legfontosabb ENSZ dokumentumok

- Pekingi Szabályok, 1985
- Az ENSZ Gyermekjogi egyezménye, 1989
- A Havannai Szabályok, 1990
- Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 10. Átfogó Kommentárja

A fent említett jogi normák közül csak az ENSZ Gyermekjogi egyezménye rendelkezik jogi kötőerővel, mégis e normarendszer a „puha jog” eszközeiként a gyermekekről szóló irányelv alapelveit határozták meg, amelyek megalapozzák a Gyermekjogi irányelvet.

A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás fogalmát a Pekingi Szabályokban eredetileg olyan rendszerként határozták meg, mint ami a gyermek jóllétét, valamint a kiskorú bűnelkövetőkre és az általuk elkövetett bűncselekményekre adott jogkövetkezmény arányosságát helyezi az előtérbe.¹ A koncepciót a CRC jelentősen továbbfejlesztette, és előírta, hogy a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekeket két alapelvet szem előtt tartva kell kezelni.

- Az első az, hogy minden gyermeknek joga van a tisztességes bánásmódhoz, emberi méltóságának tiszteletben tartásához és a tisztességes eljáráshoz.
- A második, hogy minden gyermeknek joga van a különleges, gyermekbarát bánásmódhoz.² Ez többek között azt jelenti, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatásnak minden esetben arra kell törekednie, hogy a gyermek képes legyen visszailleszkedni a társadalomba és építő szerepet betölteni.

¹ Pekingi szabályok 5. cikk.

² Liefwaard, 2016.

- Más szavakkal: a gyermekeknek képesnek kell lenniük tanulniuk a hibáikból, és támogatást kell kapniuk a bűnisméltés megakadályozása érdekében; mindezt pedig tisztességes módon kell biztosítani a számukra.³

A gyermekekkel kapcsolatos intézkedéseknek igazodniuk kell a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás célkitűzéseire:

- Hozzá kell járulniuk a gyermek jóllétéhez;
- Arányosnak és gyermekbarátnak kell lenniük, tiszteletben kell tartaniuk a gyermek emberi méltóságát és a tisztességes eljáráshoz való jogát;
- Ezenkívül lehetővé kell tenniük a gyermek számára, hogy újra beilleszkedjen a társadalomba.

A CRC megköveteli továbbá, hogy az intézkedések feleljenek meg a CRC a 2. (megkülönböztetés tilalma), 3. (a gyermek legfőbb érdeke), 6. (élethez való jog) és 12. cikkben (meghallgatáshoz való jog) kifejtett általános alapelveinek.⁴ A CRC 3. cikke megköveteli, hogy a hatóságok átfogó, holisztikus megközelítést alkalmazzanak a gyermeket illetően, és a szűk jogi rendelkezéseket túlmutatóan gondolkodjanak, figyelembe véve a gyermek testi, szellemi, lelki, erkölcsi, pszichés és társadalmi fejlődését.⁵

A CRC 40. cikkének (2) bekezdése tartalmazza a minimumkövetelmények listáját, amely előírja, hogy minden a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermeknek joga van a méltányos bánásmóddhoz és a tárgyaláshoz. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottság szerint ezek a normák a következőket foglalják magukban: a fiatakorúakra vonatkozó visszamenőleges igazságszolgáltatás tilalmát; az ártatlanság vélelmét; az eljárásban való hatékony részvétel jogát; a váddal (vádakkal) kapcsolatos azonnali és közvetlen tájékoztatás jogát; a jogi vagy más megfelelő segítséghez való jogot; a késedelem nélküli döntéshozatalhoz és a szülők bevonásához való jogot; az önvádra kötelezés tilalmát; a fegyveregyenlőség elvét; a fellebbezési jogot; az ingyenes tolmácsoláshoz való jogot; és a magánélet tiszteletben tartásához való jogot.⁶

Ugyanígy az Európai Szabályok is tartalmazzanak olyan követelményt, hogy a büntetéseknek vagy intézkedéseknek a gyermek legfőbb érdekein kell alapulniuk, és érvényesíteni kell az arányosság elvét, azaz a büntetéseknek vagy intézkedéseknek az elkövetett bűncselekmény súlyosságától kell függeniük, továbbá figyelembe kell venniük a gyermek életkorát, testi és szellemi jóllétét, fejlettségét, képességeit és személyes körülményeit.⁷ Továbbá megkövetelik, hogy az intézkedések személyre szabottak legyenek⁸, végrehajtásuk indokolatlan késedelem nélkül történjen⁹, és kövessék a minimális beavatkozás elvét.¹⁰

A CRC felfogása szerint a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatásban minden gyermeknek joga van a különleges, gyermekbarát bánásmóddhoz. Ez a gyermekbarát igazságszolgáltatás fogalmának alapja, amely az Iránymutatás elfogadásával európai szinten, részleteiben tisztázásra került. A gyermekek a büntető igazságszolgáltatási rendszerekben betöltött helyzetét illetően a gyermekbarát igazságszolgáltatás az európai jogi és politikai keretek része lett.¹¹ Kiemelt szerepet játszik benne, hogy az igazságszolgáltatás legyen hozzáférhető, életkorhoz illő, gyors és gondos, valamint alkalmazkodjon és összpontosítson a gyermekek szükségleteire és jogaira.¹²

³ Liefwaard, 2016.

⁴ ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 10. átfogó kommentárja (UN Committee on the Rights of the Child, General comment No. 10, [GC]), 5. bek.

⁵ 14. GC, 4. bek.

⁶ 10. GC, 41–67. bek.

⁷ Európai Szabályok 5. cikk.

⁸ Európai Szabályok 6. cikk.

⁹ Európai Szabályok 9. cikk.

¹⁰ Európai Szabályok 10. cikk.

¹¹ Liefwaard, 2016.

¹² Iránymutatás II. cikk (c) bekezdés.

A gyermekbarát igazságszolgáltatási alapelvek minden olyan igazságügyi és közigazgatási eljárásra érvényesek, amelyek gyermekeket (az Iránymutatás II. cikk (a) bekezdése szerint minden 18 év alatti személyt) érintenek.

1.1.1 Az uniós jog és a gyermekekről szóló irányelv

Az „Ütemterv”

Az EU tagállamai között szoros az együttműködés a határokon átnyúló ügyekben, elsősorban kölcsönös elismerési mechanizmusok, mint például az európai elfogatóparancs (EEP) révén. E mechanizmusok hatékonysága az igazságügyi hatóságok közötti kölcsönös bizalomra épül, miszerint minden hatóság tiszteletben tartja az érintettek jogait, különös tekintettel az Emberi Jogok Európai Egyezményében (EJEE) foglaltakra.

Az együttműködést azonban aláássa az, hogy az egymással együttműködésre kötelezett igazságügyi hatóságok valójában nincsenek teljes bizalommal egymás iránt a normák betartását illetően. A rendszer megerősítése érdekében az EU minimumszabályokat vezet be a büntetőeljárás egyes területeinek szabályozására. Ez a program az úgynevezett „eljárási jogokról szóló ütemterv” (Ütemterv). Miközben ezek az intézkedések a kölcsönös bizalom biztosításából erednek, az eredmény olyan irányelvek sora, amelyek minimumkövetelményeket állítanak a kölcsönös bizalom biztosítására, és amelyek minden esetben kötelezik a nemzeti hatóságokat, olyankor is, amikor az adott ügynek nincs határokon átnyúló eleme.

1. táblázat: A gyanúsítottak vagy vádlottak eljárási jogainak a büntetőeljárásban történő megerősítésére irányuló Ütemterven alapuló irányelvek áttekintése

	Irányelv	Elfogadás dátuma
1.	A büntetőeljárás során a tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról szóló 2010/64 irányelv (Tolmácsolási és fordítási irányelv)	2010. október 20.
2.	A büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról szóló 2012/13 irányelv (Tájékoztatási irányelv)	2012. május 22.
3.	A büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szóló 2013/48 irányelv (Ügyvédi segítségről szóló irányelv)	2013. október 22.
4.	A büntetőeljárás során az ártatlanság vételeme egyes vonatkozásainak és a tárgyaláson való jelenlét jogának megerősítéséről szóló 2016/343 irányelv (Az ártatlanság vélelméről szóló irányelv)	2016. március 9.
5.	A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekek részére nyújtandó eljárási biztosítékokról szóló 2016/800-as irányelv (A gyermekekről szóló irányelv)	2016. május 11.
6.	A büntetőeljárások során a gyanúsítottak és a vádlottak, valamint az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban a keresett személyek költségmentességéről szóló 2016/1919 irányelv (Költségmentességről szóló irányelv)	2016. október 26.

A gyermekekről szóló irányelv

Az Európai Bizottság felismerte, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás területén létező számos nemzetközi és európai szabály ellenére a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekek védelmét szolgáló eljárási biztosítékok nem elegendőek a gyermekek hatékony büntetőeljárási részvételének biztosítására, továbbá, hogy előrelépésre van szükség a tagállamok közötti kölcsönös bizalom előmozdítása érdekében.¹³ Különösen a CRC-t ítélték túl átfogó jellegűnek; úgy találták, hogy

¹³ Az Európai Bizottság hatásvizsgálata, 4.1.1.

a büntetőeljárásokban való alkalmazhatósága korlátozott, és felismerték, hogy a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekekre vonatkozó egyéb nemzetközi és regionális normák nem kötelező érvényűek a tagállamokra nézve. Úgy ítélte meg, hogy az EJEK-nek a gyermekek jogaival kapcsolatos joggyakorlata csupán az egyes ítéletekben található, így nem kellően összefogott, ez pedig eltérő értelmezésekhez és a végrehajtás egyenetlen intenzitásához vezet.¹⁴

A gyermekekről szóló irányelvet 2016 májusában fogadták el; átültetésének határideje pedig 2019. június 11. A gyermekekről szóló irányelv az EU-ban kötelező erejű, közös minimumszabályokat állapít meg a gyermekek védelmét szolgáló eljárási biztosítékok terén, célja, hogy a gyermekek jogai egyértelműek legyenek, ezzel elősegítse a gyermek terheltek jogainak hatékonyabb érvényesülését.

A gyermekekről szóló irányelv a meglévő nemzetközi és európai normákban, köztük az Iránymutatásban megfogalmazott alapelvekre épül,¹⁵ és tartalmaz egy „csökkentést kizáró” rendelkezést is, amely kimondja, hogy a gyermekekről szóló irányelvben biztosított védelem nem értelmezhető olyan módon, hogy a CRC és az EJEK által biztosítottnál kisebb védelmet nyújtson. Az ügyvédek számára ez azt jelenti, hogy a különböző módokon, például az ítélkezési gyakorlat, az általános kommentárok és a nem kötelező érvényű jogi elvek révén biztosított útmutatásokon túl a CRC és az EJEK a gyermekekről szóló irányelv rendelkezéseinek értelmezésében és a fennmaradó joghézagok betöltésében is segítségül hívható.

Az alábbiakban összefoglaljuk a gyermekekről szóló irányelv legfontosabb rendelkezéseit. Ezeket a rendelkezéseket a jelen fejezet második felében részletesebben tárgyaljuk.

Az Ütemterven alapuló egyéb irányelvek

Az ügyvédeknek tisztában kell lenniük azzal is, hogy az Ütemterven alapuló többi irányelv, köztük az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szóló irányelv és a költségmentességről szóló irányelv, életkorra való tekintet nélkül vonatkoznak a vádlottakra és a gyanúsítottakra. Ezeket az irányelveket itt nem tárgyaljuk részletesen, de a Fair Trials több kézikönyvet és képzési programot is összeállított ezekről.¹⁶

Rendelkezés	Téma	Figyelemre méltó szempontok
1. cikk	Tárgy	Az irányelv a gyermekek két kategóriájára terjed ki: Büntetőeljárások során gyanúsítottak és vádlottak (a Preambulum 17. bekezdése kizárja azokat a kifejezetten gyermekek számára létrehozott eljárásokat, amelyek védelmi, korrekciós vagy oktatási intézkedésekkel végződnek); és EEP-eljárások hatálya alatt álló személyek.
2. cikk	Hatály	Az irányelvet az ügy jogerős lezárásáig kell alkalmazni (ami a végrehajtásra nem terjed ki), a 18 év alatti és a 18. életévüket a büntetőeljárás során betöltő gyermekek érdekében benyújtott fellebbezéseket is ideértve (azonban a Preambulum 12. bekezdése arra ösztönzi a tagállamokat, hogy a biztosítékok érvényét 21. éves korig terjesszék ki).
3. cikk	Fogalom - meghatározások	- A „Gyermek” a 18 évesnél fiatalabbakat jelenti, azonban vélelmezni kell, hogy gyermeknek számítanak azok, akiknek az életkora bizonytalan. - „Szülői felelősség gyakorlója”: a gyermek személyével, illetve vagyonával kapcsolatos valamennyi jog és kötelesség gyakorlóját jelenti, amelyet az adott természetes vagy jogi személy határozat,

¹⁴ Uo.

¹⁵ A Preambulum 7. bekezdése.

¹⁶ Ezek elérhetők a Fair Trials honlapján: <https://www.fairtrials.org/fair-trials-defenders/legal-training/>

		jogszabály vagy jogilag kötelező megállapodás útján gyakorol, a felügyeleti jogot és a láthatási jogot is ideértve.
4. cikk	A tájékoztatáshoz való jog	Amikor a gyermeket tájékoztatják arról, hogy büntetőeljáráshoz gyanúsított vagy vádlott lett, haladéktalanul tájékoztatni kell egyrészt a 2012/13/EU irányelvnek megfelelő jogairól, másrészt az eljárások lefolytatásának általános szempontjairól. A gyermek jogainak magyarázatát egyszerű és közérthető nyelven kell biztosítani. A tájékoztatást rögzíteni kell. Ha a gyermeknek a jogairól szóló írásbeli tájékoztatást bocsátanak rendelkezésére, a tájékoztatónak hivatkozást kell tartalmaznia a gyermekekről szóló irányelv szerinti jogaira. a) A gyermeket <i>haladéktalanul</i> tájékoztatni kell a tájékoztatáshoz való jogról szóló irányelv szerinti jogairól, valamint a gyermekekről szóló irányelv szerinti különös jogairól, ideértve a következőket: - A szülői felelősség gyakorlásához való joga; - Ügyvédi támogatáshoz való jog; - Magánélet védelméhez való jog; - Azon jog, hogy a szülői felelősséget gyakorló személy elkísérheti; - Költségmentességhez való jog. b) A gyermeket <i>az eljárás lehető legkorábbi szakaszában</i> tájékoztatni kell további jogairól, ideértve a következőket: - Egyéni szükséglet felméréshez való jog; - Orvosi vizsgálathoz való jog; - Szabadságelvonás korlátozásához és az alternatív intézkedések alkalmazásához való jog; - A bírósági meghallgatásokon a szülői felelősség gyakorlója általi kíséretre való jog; - A tárgyaláson való jelenlét joga; és - A hatékony jogorvoslathoz való jog. c) A <i>szabadságelvonással egyidejűleg</i> tájékoztatást kell nyújtani az alábbiakról: - A szabadságelvonás esetén alkalmazandó különleges bánásmódhoz való jog.
5. cikk	A szülői felelősség gyakorlásához való jog	Az irányelv megköveteli a tagállamoktól annak biztosítását, hogy a szülői felelősség gyakorlója tájékoztatást kapjon a gyermek jogairól. A Preambulum 22. bekezdése szerint a tájékoztatást haladéktalanul meg kell adni, és olyan részletességgel, ami az eljárás tisztességességének megóvásához és a gyermek jogainak eredményes gyakorlásához szükséges. A tájékoztatást egy másik megfelelő, a gyermek által megjelölt és az illetékes hatóság által jóváhagyott nagykorú személy számára kell nyújtani, ha: - a szülői felelősség gyakorlásának tájékoztatása ellentétes lenne a gyermek érdekével; vagy - a szülői felelősség gyakorlóját minden észszerű erőfeszítés ellenére nem lehet elérni, vagy személyazonossága ismeretlen; vagy - ha a tájékoztatása súlyosan veszélyeztethetné a büntetőeljárást

		(például ha felmerül a gyanú, hogy szülői felelősség gyakorlója bűnrészes lehet a bűncselekmény elkövetésében). Amennyiben a gyermek nem nevez meg másik megfelelő nagykorú személyt, vagy ha a gyermek által megnevezett nagykorú személy nem elfogadható a hatóság számára, a hatóság a gyermek mindenek fölött álló érdekeinek figyelembevételével egy másik személyt jelöl meg.
6. cikk	Ügyvédi segítség	A büntetőeljárás során gyanúsított vagy vádlott gyermekeknek az Ügyvédi segítségről szóló irányelvnek (2013/48/EU) megfelelően joguk van ügyvédi segítség igénybevételéhez. A tagállamoknak gondoskodniuk kell róla, hogy a gyermekek a jogaik tényleges érvényesítése érdekében ügyvédi támogatást kapjanak. A gyermekeknek az ügyvédi támogatást indokolatlan késedelem nélkül meg kell kapniuk, amint tudomásukra jut, hogy gyanúsítottak vagy vádlottak: - a rendőrség vagy egyéb bűnüldöző vagy igazságügyi hatóság általi kihallgatásukat megelőzően; vagy - nyomozati vagy más eljárási cselekmény lefolytatásának megkezdésekor (ezek legalább a felismerésre bemutatást, a szembesítést és a bizonyítási kísérletet foglalják magukban); vagy - szabadságelvontást követően; vagy - amennyiben bíróságra idézték, az említett bíróság előtti megjelenés előtt kellő időben. Az ügyvédi segítség az alábbiakra terjed ki: - négy szemközti találkozáshoz és kommunikációhoz való jog, ideértve a kihallgatás előtti időszakot is; - ügyvédi segítség a kihallgatás során; és - segítség a nyomozati cselekmények során. A tagállamok a fenti rendelkezések némelyikétől eltérhetnek, de a gyermekeknek az ügyvédi segítséghez minden esetben joguk van: - amennyiben azzal a céllal állítják bíróság elé, hogy a fogva tartásáról döntsenek; és/vagy - a fogva tartás ideje alatt. Az ügyvéd és a gyermek közötti kommunikáció titkosságának jogát a tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk, a titoktartáshoz való jogtól nem lehet eltérni.
7. cikk	Egyéni szükséglet értékeléséhez való jog	A tagállamok kötelesek figyelembe venni a gyermek sajátos, például a védelemmel, az oktatással, a képzéssel és a társadalomba való beilleszkedéssel kapcsolatos szükségleteit. Ehhez az értékelést képesített személyzetnek kell végeznie, lehetőleg multidiszciplináris megközelítés alkalmazásával értékelve a gyermek személyiségét, érettségét, a gyermek gazdasági, társadalmi és családi hátterét, valamint bármilyen fajta sérülékenységét (például értelmi fogyatékoságát és kommunikációs nehézségeit). Az értékeléseket a lehető leghamarabb és a gyermek szoros bevonása mellett kell elkészíteni. Az értékelés megállapíthatja azon releváns információkat, amelyek hasznosak lehetnek a következők terén:

		- annak eldöntése, hogy célszerű-e bármilyen egyedi intézkedés meghozatala a gyermek érdekében; - a gyermekkel kapcsolatos esetleges előzetes intézkedések megfelelőségének és hatékonyságának meghatározása; továbbá - a büntetőeljárás keretében történő döntéshozatal, ideértve az ítélethozatalt is.
8. cikk	Orvosi vizsgálat hoz való jog	A szabadságuktól megfosztott gyermekek jogosultak orvosi vizsgálat indokolatlan késedelem nélküli igénybevételére az általános szellemi és fizikai állapotuk felmérése érdekében. Az orvosi vizsgálatnak a lehető legkevésbé invazívnak kell lennie, és azt orvosnak vagy más szakképzett személynek kell elvégeznie. Az orvosi vizsgálat eredményét figyelembe kell venni annak megállapításakor, hogy a gyermek képes-e részt venni a kihallgatáson vagy más nyomozati cselekményben, illetve a vele szemben meghozott intézkedésekben. Orvosi vizsgálatot a gyermek, a szülői felelősség gyakorlója vagy a gyermek védője kérhet.
9. cikk	Audiovizuális felvétel készítése a kihallgatásról	Az Irányelv előírja, hogy a gyermek kihallgatásáról audiovizuális felvétel készüljön, amennyiben ez az ügy körülményei tekintetében arányos, figyelembe véve többek között azt is, hogy van-e jelen védő, és hogy a gyermek szabadságelvonás alatt áll-e. A gyermek mindenképp főlött álló érdekét minden esetben figyelembe kell venni.
10. cikk	A szabadságelvonás korlátozása	Gyermekek esetében a szabadságelvonás csak a legvégső esetben és a lehető legrövidebb időtartamra alkalmazható. Gyermek fogvatartására csakis indokolással ellátott határozat alapján kerülhet sor, és ezt a határozatot a gyermek, a gyermek védője vagy a bíróságtól eltérő igazságügyi hatóság kérelmére rendszeres időközönként bírósági felülvizsgálat tárgyává kell tenni. A határozatokat indokolatlan késedelem nélkül kell meghozni.
11. cikk	Alternatív intézkedések	Lehetőség szerint a fogva tartáson kívüli, alternatív intézkedéseket kell alkalmazni.
12. cikk	Különleges bánásmód szabadságelvonás esetén	A gyermekeket a felnőtt korúaktól elkülönítve kell tartani, kivéve, ha ez nem felel meg a gyermek mindenképp főlött álló érdekének. Az őrizetbe vett gyermekek esetén a tagállamok eltérhetnek ettől, ha rendkívüli körülmények miatt az elkülönítés nem lehetséges, vagy ha ez a gyermek mindenképp főlött álló érdekét szolgálja. Gyermekek fogvatartása esetén a tagállamoknak valamennyi szükséges intézkedést meg kell tenniük, hogy: - megőrizték és biztosítsák a gyermek egészségét, valamint testi és szellemi fejlődését; - biztosítsák a gyermek oktatáshoz és képzéshez való jogát, ideértve azt az esetet is, amikor a gyermek fogyatékkal él; - biztosítsák a gyermek családi életéhez való jogának tényleges és rendszeres gyakorlását (Preambulum 51. bekezdése); - biztosítsák az olyan programokhoz való hozzáférést, amelyek elősegítik a gyermek fejlődését és a társadalomba való visszailleszkedését;

		- biztosítsák a gyermek vallási vagy világnézeti meggyőződésbeli szabadságának tiszteletben tartását (Preambulum 52. bekezdése); és - tegyék lehetővé, hogy a gyermek a lehető leghamarabb találkozhasson a szülői felelősség gyakorlójával, amennyiben ez összeegyeztethető a nyomozási és gyakorlati követelményekkel.
13. cikk	Az ügyek időben történő, gondos kezelése	A tagállamoknak minden szükséges intézkedést meg kell tenniük annak biztosítására, hogy a büntetőeljárásokat sürgősséggel és kellő gondossággal kezeljék, és hogy a gyermekek mindenkor olyan bánásmódban részesüljenek, amely védi a méltóságukat, valamint megfelel az életkoruknak, érettségüknek és értelmi szintjüknek (figyelembe véve sajátos szükségleteiket, ideértve az esetleges kommunikációs nehézségeket is).
14. cikk	A magánélet védelméhez való jog	A tagállamoknak biztosítaniuk kell a gyermek magánéletének védelmét a büntetőeljárás során. A gyermekeket érintő bírósági meghallgatásokat a nyilvánosság kizárásával kell lefolytatni, vagy lehetőséget kell adni a bíróságoknak vagy a bírácoknak arra, hogy az ilyen meghallgatásokat a nyilvánosság kizárásával folytassák le. A tagállamoknak emellett e cél elérése érdekében önszabályozásra kell ösztönözniük a médiát.
15. cikk	A szülői felelősség gyakorlója általi kísérethez való jog az eljárás során	A tagállamoknak biztosítaniuk kell a gyermekek jogát arra, hogy az őket érintő bírósági meghallgatásokon a szülői felelősség gyakorlójának kíséretében vegyenek részt. Az 5. cikkben meghatározott körülmények esetén és módszerekkel megfelelő nagykorú személy kijelölésére kerülhet sor. A tagállamoknak gondoskodniuk kell arról, hogy a bírósági tárgyaláson kívüli eljárások során is jelen lehessen a szülői felelősség gyakorlója vagy más megfelelő nagykorú személy, ha ez a gyermek mindenképp főlött álló érdekét szolgálja, és ha az említett személy jelenléte nem befolyásolja kedvezőtlenül a büntetőeljárást.
16. cikk	A tárgyaláson való jelenlét és részvétel joga	A tagállamoknak biztosítaniuk kell a gyermekek ahhoz való jogát, hogy jelen legyenek a tárgyalásukon, és meg kell hozniuk minden szükséges intézkedést annak lehetővé tétele érdekében, hogy a gyermekek hatékonyan részt vehessenek a tárgyaláson, ideértve például annak a lehetőségnek a biztosítását, hogy meghallgassák őket, és kifejtthessék véleményüket (a Preambulum 60. bekezdése szerint a tagállamoknak emellett megfelelő intézkedéseket kell hozniuk annak biztosítására, hogy a gyermekek megjelenjenek az őket érintő tárgyalásokon, ideértve az idézés másolatának megküldését a szülői felelősség gyakorlójának). A gyermekek, akik nem voltak jelen a tárgyalásukon, új tárgyalásra vagy más jogorvoslatra jogosultak.
17. cikk	Az európai elfogató parancsokhoz kapcsolódó eljárások	Az Irányelv védi az EEP-eljárások hatálya alatt álló gyermekek különböző jogait. Ezek a jogok a következők: - Jogi segítség igénybevételének joga; - A szülői felelősség gyakorlójának tájékoztatásához való joga; - Orvosi vizsgálatához való jog; - A szabadságelvonás korlátozásához való jog; és - A büntetőeljárás során a szülői felelősség gyakorlója általi kísérethez

		való jog.
18. cikk	Költség mentességhez való jog	Az ügyvédi támogatás igénybevételéhez való jog hatékony gyakorlásának érdekében szükség esetén költségmentességet kell biztosítani.
19. cikk	Jogorvoslatok	A gyermekek a nemzeti jog szerint tényleges jogorvoslati joggal rendelkeznek az Irányelv szerinti jogaik megsértése esetén.
20. cikk	Képzés	A tagállamoknak megfelelő intézkedéseket kell hozniuk annak biztosítása érdekében, hogy a bírák és az ügyészek rendelkezzenek a szükséges szakértelemmel, vagy ténylegesen részt vehessenek szakirányú képzéseken. Megfelelő intézkedéseket kell továbbá hozniuk a tagállamoknak a gyermekekkel foglalkozó ügyvédek részére kínált szakirányú képzések előmozdítása érdekében, valamint azon kezdeményezések ösztönzésére, amelyek célja, hogy a gyermekek számára segítő és helyreállító igazságszolgáltatási szolgáltatásokat nyújtó személyek megfelelő szintű képzést kapjanak.
23. cikk	A csökkent és kizárása	Az Irányelv nem értelmezhető úgy, mint ami a Charta, az EJEE vagy a nemzetközi jog – ideértve a CRC-t – rendelkezéseihez képest visszalépést jelentene.

1.2 A fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alapelvei

A gyermekekről szóló irányelv jelentősége nem kis mértékben abban áll, hogy a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás más nemzetközi és európai normákba foglalt számos alapelvet konkretizálja és közvetlen végrehajthatóságot biztosít számukra. Alább megvizsgáljuk, hogy hogyan jelennek meg ezek a gyermekekről szóló irányelvben.

1.2.1 A fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás hatálya

A CRC minden 18 évalatti személyre vonatkozik, hacsak a gyermekre vonatkozó nemzeti jogszabályok nem szabják meg ennél alacsonyabban a nagykorúság korhatárát (CRC 1. cikk). A CRC jogalanyként ismeri el a gyermekeket, akiket a CRC-ben és más emberi jogi dokumentumokban lefektetett minden emberi jog megillet.¹⁷ A Pekingi Szabályok és a Havannai Szabályok egyaránt nagyobb rugalmasságot biztosítanak a részes államok jogalkotójának annak meghatározásában, hogy mely gyermek számára jár különleges jogi védelem.¹⁸

Az Európai Szabályok azokra a „fiatakorú bűnelkövetőkre” vonatkoznak, akik 18 év alattiak, és állítólagosan vagy ténylegesen bűncselekményt követtek el.¹⁹ A szabályok arra ösztönzik az államokat, hogy a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alkalmazási körét terjesszék ki a „fiatal felnőtt bűnelkövetőkre”, azaz azon 18 és 21 év közötti fiatalokra, akik állítólagosan vagy ténylegesen bűncselekményt követtek el.²⁰

¹⁷ Liefwaard (hamarosan megjelenik), 2018.

¹⁸ A Pekingi Szabályoknak megfelelően a „fiatakorú” olyan gyermek vagy fiatal, aki az adott jogrendszer szerint bűncselekmény esetén a felnőttektől eltérő bánásmódban részesülhet (Pekingi Szabályok, 2.2 (a) szabály). Valójában a Pekingi Szabályok mozgásteret biztosítanak a részes államok jogalkotója számára a fiatakorúakra vonatkozó hazai igazságszolgáltatási rendszerében alkalmazni kívánt „fiatakorú” fogalmának meghatározására. Ezzel ellentétben a Havannai Szabályok szerint 18 év alatt mindenki „fiatakorú”. A Havannai Szabályok ugyanakkor azt is előírják, hogy törvényben kell megszabni azt a 18 évnél alacsonyabb korhatárt, amely fölött a gyermek megfosztható a szabadságától (Havannai Szabályok, 11. (a) szabály).

¹⁹ Európai Szabályok B 21.1.

²⁰ Európai Szabályok 17 és 21.2.

A gyermekekről szóló irányelv is alapjában ezt a fogalommeghatározást alkalmazza – a szöveg szerint a „gyermek” kifejezés a 18 évesnél fiatalabbakat²¹ jelenti, és előírja, hogy ha az érintett életkora bizonytalan, úgy azt kell vélelmezni, hogy a vádlott még gyermek.²² Ez azt jelenti, hogy a gyermekekről szóló irányelv a CRC-hez és más nemzetközi eszközökhöz képest a „gyermek” fogalmának szigorúbb meghatározását alkalmazza, mert nem biztosít mérlegelési jogot a tagállamoknak, amelyek így senkit nem kezelhetnek felnőttként, aki 18 évesnél fiatalabb.

Az irányelv kifejezetten előírja továbbá, hogy ha a gyermek a büntetőeljárás folyamán tölti be a 18. életévét, úgy az irányelvet továbbra is alkalmazni kell a büntetőeljárásban.²³

Az irányelv nem vonatkozik a kisebb súlyú jogsértésekkel kapcsolatos esetekre (feltéve, hogy szabadságelvonó büntetést nem lehet kiszabni, és bármifajta büntetéssel vagy intézkedéssel szemben bírósághoz lehet fordulni).²⁴ A büntetőeljárási szakasztól függetlenül az irányelv érvényes továbbá akkor is, ha a gyermeket megfosztják a szabadságától.²⁵ Ez némi bizonytalanságot okozhat, mivel a „kisebb súlyú jogsértések” fogalma nincs egyértelműen meghatározva, ami mozgásteret ad az EU tagállamainak arra, hogy bizonyos jogsértéseket kivonjanak a gyermekekről szóló irányelv hatálya alól. Az ügyvédeknek tisztában kell lenniük azzal, hogy ha a cselekményt a nemzeti jog kisebb súlyúnak minősíti is, az EJEE 6. cikkével összhangban attól még minősülhet vádnak. Az EJEE értelmében a vád fogalma önálló jelentéssel bír. Végső soron az EJEB dönti el, hogy mi minősül vádnak, és ennél fogva az EJEE 6. cikke értelmében milyen cselekményekre vonatkozik a tisztességes tárgyalás követelménye (beleértve a jogi segítség igénybevételének jogát).²⁶

1.2.2 A gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdeke

Nyilvánvaló, hogy a gyermek mindenek felett álló – vagy legfőbb – érdekei a gyermekekről szóló irányelv kulcsfontosságú koncepcióját jelenti. Az irányelv hangsúlyozza annak fontosságát, hogy a tagállamok „a gyermek mindenek felett álló érdekét minden esetben elsődleges szempontnak tekintsék” (utólagos kiemelés).²⁷ A gyermek mindenek felett álló érdekének koncepciója rugalmas és sok helyzetre alkalmazható. Minden esetben az adott ügynek megfelelően kell alkalmazni és értelmezni.²⁸ Az „elsődleges szempont” kifejezés azt jelenti, hogy a gyermek érdekeit nem lehet ugyanazon a szinten figyelembe venni, mint bármely más szempontot.²⁹ Ezt az erős pozíciót a gyermek különleges helyzete igazolja, amelyet „függőség, érettség, jogi státusz, és gyakran a hang nélküliség” jellemez.³⁰ A gyermekekről szóló irányelv kifejezetten előírja, hogy a gyermekek legfőbb érdekeinek a döntések széles körében meghatározó szerepet kell játszaniuk,³¹ beleértve az ügyvédi segítség igénybevételével, a szülők és más megfelelő felnőttek szerepével és a letartóztatással kapcsolatos döntéseket. Ez a megközelítés a CRC 3. cikkének (1) bekezdését tükrözi, amely a gyermek számára biztosítja a legfőbb érdekének megállapítására való jogot, és előírja, hogy ezt mind a köz-, mind a magánszférában minden a gyermekre vonatkozó döntésben elsődleges szempontként

²¹ Gyermekekről szóló irányelv, 3. (1) cikk.

²² Uo.

²³ Gyermekekről szóló irányelv, 2. (3) cikk.

²⁴ Az Ütemterv más irányelvei is tartalmaznak hasonló záradékokat. Ezek viszont nem azonosak a gyermekekről szóló irányelvben foglalttal.

²⁵ Gyermekekről szóló irányelv, 2. (6) cikk.

²⁶ EJEB *Engel kontra Hollandia* (1976), ügyszám: 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72.

²⁷ EJEE preambulumának 8. bekezdése.

²⁸ 14. GC, 32. bek.

²⁹ 14. GC, 37. bek.

³⁰ Uo.

³¹ Megjegyezzük, hogy a gyermekekről szóló irányelvnek a gyermek mindenek felett álló érdekeire való utalásai ismétlődésnek, így feleslegesnek hathatnak, mivel az Európai Unió Alapjogi Charta 24. cikk (2) bekezdése előírja az uniós tagállamok számára, hogy „a gyermek mindenek fölött álló érdekét” „elsődleges szempontként” kell figyelembe venni „a gyermekekkel kapcsolatos minden tevékenységben” (utólagos kiemelés).

kell figyelembe venni.³² Eszerint a védőknek fontos feladatuk annak biztosítása, hogy a gyermek legfőbb érdekét a büntetőeljárás során mindvégig figyelembe vegyék.

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága hangsúlyozta, hogy a gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdeke egy háromrétű fogalmat alkot, amely többféle módon jut érvényre:

- a) *Anyagi jogként*, amely szerint a gyermek érdekeit a gyermekre vonatkozó döntéshozatal során más tényezőket megelőzően kell figyelembe venni még akkor is, ha más fontos érdekek is vannak. A gyermekek gyakran képtelenek kiállni saját érdekeik mellett, ezért a hatóságok törvényi kötelessége, hogy tudatában legyenek a gyermekek érdekeiknek, és kiemelt fontossággal kezeljék ezeket;³³
- b) *Értelmező jogi elvként*, amely szerint, ha egy rendelkezés nem egyértelmű, a leginkább a gyermek érdekeit szolgáló értelmezést kell alkalmazni; és
- c) *Eljárási jogként*, amely szerint a gyermeket érintő minden döntést olyan eljárásban kell meghozni, amelynek során a gyermekre gyakorolt lehetséges hatások értékelésére is sor kerül. Az államnak figyelembe kell vennie, hogy a gyermekek fejlettségük és szükségleteik tekintetében különböznek a felnőttektől. Ezeken a különbségeken alapul az az elv, amely szerint a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekeket kevésbé szigorúan kell szankcionálni; ezenkívül az is következik, hogy a büntető igazságszolgáltatás hagyományos célkitűzései, például az elrettentés és a megtorlás helyett a gyermek bűnelkövetők esetén teret kell engedni a rehabilitációs és helyreállító igazságszolgáltatási céloknak.³⁴

A gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdekeinek meghatározása

Azt, hogy az egyes gyerekeknek mi a legfőbb (mindenek felett álló) érdeke, eseti alapon kell meghatározni. Az érdekek idővel változhatnak is.³⁵ Ez azt jelenti, hogy az ügyvédek és a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás egyéb szereplői kötelesek újra meg újra megállapítani, hogy mik a gyermek mindenek felett álló érdekei.

Erre figyeljen!

Az ügyvédeknek nem szabad ösztönös megítélésükre támaszkodniuk a gyermek mindenek felett álló érdekeinek meghatározásakor, és a gyermek mindenek felett álló érdekeinek a hatóságok általi értékelését is fenntartásokkal kell kezelniük. A gyermek mindenek felett álló érdekeinek meghatározásához egyrészt meg kell hallgatniuk magának gyermeknek a véleményét, másrészt el kell végezniük a gyermek körülményeinek átfogó értékelését.

A gyermekeknek joguk van kifejtetni álláspontjukat, amelyet a hatóságoknak az őket érintő valamennyi kérdésben figyelembe kell venniük³⁶, ami azt jelenti, hogy a gyermekek jelentős szerepet játszanak saját legfőbb érdekük eldöntésében. Az ügyvédeknek teljes jogú ügyfélként kell a gyermekekre tekinteniük, és biztosítaniuk kell, hogy a gyerekek véleményét meghallgassák.³⁷ A védőknek azonban el kell tudniuk dönteni, hogy a védenek mennyire képesek megérteni saját döntéseik jogi következményeit³⁸; ezért eseti alapon kell dönteni arról, hogy a gyermek véleményét a saját legfőbb érdeke meghatározása során mekkora súllyal célszerű figyelembe venni. Minél többet tud és ért meg a gyermek, a védőnek annál inkább a gyermek véleményére kell támaszkodnia a gyermek legfőbb érdekének meghatározása során.³⁹

³² 14. GC, 1. bek. Lásd még a 10. GC 5. bekezdését, amely szerint a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási cselekményeket és határozatokat e joggal összhangban kell meghozni és végrehajtani.

³³ 14. GC, 37. bek.

³⁴ 10. GC, 10. bek.

³⁵ 14. GC, 32. bek.

³⁶ CRC 12. cikk és 14. GC, 43. bek.

³⁷ 40. iránymutatás.

³⁸ Itt a CRC 5. (a gyermek változó képességeivel kapcsolatos) cikke is szerepet játszik.

³⁹ Beijer és Liefwaard, 2011 és 14. GC, 44. bek.

A gyermek legfőbb érdekeinek felmérése érdekében a védőnek tisztába kell jönnie a gyermek testi, szellemi, lelki, erkölcsi, pszichés állapotával és szociális helyzetével.⁴⁰ A védőnek átfogó képet kell alkotnia a gyerek fejlődéséről, ami azt jelenti, hogy rendszerint jó kapcsolatot kell kialakítania a gyerekekkel, mivel így tájékozódhat első kézből a gyereket érintő problémákról és kihívásokról (akár a jogi eset határain túlmenően is).⁴¹ Ez azt is jelenti, hogy a védőnek adott esetben szociális munkásokkal, a gyermek iskolájával, a szülőkkel és más érintettekkel kell konzultálnia, akik segíthetik a gyermek körülményeinek átfogó elemzését. Multidiszciplináris és több hatóságot is érintő megközelítésre van szükség az átfogó kezelés és a gyerek gondozásának folytonossága érdekében.⁴²

A hatóságokhoz hasonlóan az ügyvédeknek figyelembe kell venniük, hogy a gyerekek testi és pszichés fejlettségükben és érzelmi és oktatási igényeikben különböznek a felnőttektől, és hogy ezeken a különbözőségeken alapul az elv, amely szerint a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyerekek büntethetősége kisebb fokú.

Tipp

A gyermek legfőbb érdekeinek kellően megalapozott meghatározásához a védőnek hasznos lehet, ha ismeretekkel rendelkezik a serdülők agyának működése, a fejlődéstan, a szegénység, a mentális betegségek, az abúzus, az alkoholizmus, a családi diszfunkciók, stb. terén. (Polansky, 2015)

A gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdekei, mint eljárási jog

A védőnek biztosítani kell, hogy a gyerek hozzáférhessen azokhoz az eljárásokhoz, amelyek lehetővé teszik a legfőbb érdekei felmérését. A gyermekekről szóló irányelv előírja, hogy a tagállamok kötelesek figyelembe venni a gyermek sajátos szükségleteit (a védelem, oktatás, képzés, társadalmi integráció stb. terén),⁴³ és megköveteli az egyéni értékelést ebből a szempontból. Az értékelés eredményei hasznosak lehetnek annak megítélésében, hogy valamely konkrét intézkedés előnyös lenne-e a gyermek számára, és segíthetnek az előzetes intézkedések megfelelőségének megállapításában, valamint az ítélethozatalban.

A gyermekekről szóló irányelv 8. cikke külön jogot biztosít a gyermek szellemi és testi állapotának felmérésére szolgáló orvosi vizsgálatra. Ennek eredményét figyelembe kell venni annak megállapításakor, hogy a gyermek képes-e részt venni a kihallgatáson vagy más nyomozati cselekményen, illetve a vele kapcsolatban meghozott egyéb intézkedésekben. Orvosi vizsgálatot a gyermek, a szülői felelősség gyakorlója vagy a gyermek védője kérhet.

1.2.3 Hatékony részvétel

A hatékony részvételt az EJEB a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alapelveként tekinti, és az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága is a tisztességes eljáráshoz szükséges feltételek egyikeként azonosítja.⁴⁴ Az Európai Bizottságnak a gyermekekről szóló irányelvhez készített hatásvizsgálatából egyértelműen kitűnik, hogy a gyermek hatékony részvételének megkönnyítése az irányelv elsődleges célja volt. Az Európai Bizottság átvittette az EJEB az SC kontra Egyesült Királyság ügyben a hatékony részvételre vonatkozóan kialakított meghatározását, és elismerte, hogy:

„gyermekek esetében elengedhetetlen a gyermek életkorát, érettségi szintjét, szellemi és érzelmi képességeit teljes mértékben figyelembe vevő bánásmód alkalmazása, és emellett lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a gyermek minél jobban képes legyen megérteni az eljárást és részt

⁴⁰ 16. és 17. iránymutatás.

⁴¹ 14. GC, 14. bek.; lásd még a kommunikációról és tájékoztatásról szóló 3. fejezetet.

⁴² Európai Szabályok 15. cikk.

⁴³ Gyermekekről szóló irányelv, 7. (1) cikk.

⁴⁴ 10. GC, 46. bek.

venni abban, ideértve a meghallgatások oly módon történő lefolytatását, hogy az a lehető legkevesbé váltsa ki a gyermekben a fenyegetettség és gátlás érzését”.⁴⁵

Ez egyértelművé teszi, hogy a hatékony részvétel nemcsak azt jelenti, hogy a gyermeket meg kell hallgatni, hanem azt is, hogy az államoknak biztosítaniuk kell, hogy a gyermek alapján tisztában legyen eljárás jellegével, és azzal, hogy annak mi a tétje a számára.⁴⁶

1.2.3.1 Hatékony részvétel: Meghallgatáshoz való jog

A meghallgatáshoz való jog a CRC 12. cikkében foglalt elv, amelynek a gyermekekről szóló irányelv 16. cikke oly módon szerez érvényt, hogy megerősíti: minden gyermeknek jogában áll személyesen megjelenni és részt venni a saját tárgyalásán. Ezt a jogot az eljárás minden szakaszában, már a tárgyalás előtti szakban is tiszteletben kell tartani.⁴⁷

Azonban a meghallgatáshoz való jog többet követel meg az államtól, mint hogy pusztán tegye lehetővé a gyermeknek a felszólalást. A gyerekek nem ugyanúgy fejezik ki magukat, mint a felnőttek, és a tárgyalások nyelvezetét, formalitásait és légkörét (vagy a rendőri kihallgatás félelmet keltő körülményeit) valószínűleg idegenebbnek és kényelmetlenebbnek találhatják a felnőtteknél. Ha tehát valódi lehetőséget akarunk biztosítani nekik véleményük szabad kifejtésére, különleges támogatást kell biztosítani⁴⁸ a számukra. Véleményüket pedig a koruknak és érettségüknek megfelelően kell figyelembe venni.⁴⁹

Erre figyeljen!

Valahányszor a gyereket a hatóságok (beleértve a bíróságot is) meghallgatják, és a védő jelen van, a védőnek gondoskodnia kell olyan légkörről, amelyben a gyerek képes szabadon kifejezni magát. (Pekingi Szabályok 14.2)⁵⁰ Az eljárásokat általánosságban gyermekbarát módon kell lefolytatni, a védőnek pedig készen kell állnia a közbeavatkozásra akkor, ha ez nem teljesül, például ha a rendőrök ellenségesek a gyerekekkel, vagy ha a bírósági eljárás túl sokáig tart, szünetet pedig nem tartanak.

A gyerek véleményét arról is ki kell kérni, hogy milyen módon szeretné, hogy meghallgassák.⁵¹ A gyerektől nem szabad pusztán az életkora miatt eleve megtagadni, hogy elmondhassa a véleményét. Valahányszor egy gyerek meg akar szólalni egy őt érintő ügyben, a hatóságnak (hacsak ez nem a gyermek legfőbb érdekeit szolgálja) nem szabad elutasítania a gyermek meghallgatását, és meg kell hallgatnia a gyerekek az ügy őt érintő részeire vonatkozó nézeteit és véleményét.⁵² A védőnek részletesen tájékoztatnia kell a gyereket, és el kell magyaráznia neki a nézetei és/vagy véleménye kifejtésének lehetséges következményeit.⁵³

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága megjegyzi, hogy a gyerekek joga van a közvetlen, nem csak képviselőten keresztül meghallgatáshoz, ha ez szolgálja a legfőbb érdekét.⁵⁴ Itt pedig újra hangsúlyozni kell, hogy a multidiszciplináris megközelítés milyen fontos szerepet játszik a gyerek legfőbb érdekének meghatározásában. Más szakemberek (szociális munkások, esetleg iskolai tanárok) segítségével a gyerek érettségét fel lehet mérni, és így véleményét a kellő súllyal figyelembe venni. Ebben a szakaszban azonosítani kell azokat az esetleges kommunikációs nehézségeket, amelyek akadályozhatják a gyerek érdemi részvételét.⁵⁵

⁴⁵ Az Európai Bizottság hatásvizsgálata.

⁴⁶ EJE B S.C. kontra Egyesült Királyság (2004), ügyszám: 60958/00, 29. bek.

⁴⁷ 10. GC, 44. bek.

⁴⁸ 54–63. iránymutatás.

⁴⁹ CRC 12. cikk (1) bekezdés, EJE B T. kontra Egyesült Királyság (1999), ügyszám: 24724/94.

⁵⁰ Pekingi szabályok 14.2.

⁵¹ 44. iránymutatás.

⁵² 47. iránymutatás.

⁵³ 41. iránymutatás.

⁵⁴ 10. GC, 44. bek.

⁵⁵ Iránymutatás III (A)(1).

A meghallgatáshoz való jog az intézkedések, büntetések végrehajtásának időtartamára, így például a szabadságelvonás idejére is vonatkozik. Hacsak a szabadságtól való megfosztás időtartama nem nagyon rövid, átfogó oktatási tervet kell kidolgozni, amely a gyerek egyéni jellemzőihez igazodik. A gyerek véleményét egész idő alatt figyelembe kell venni, amíg a hatóság felügyelete vagy ellenőrzése alatt áll.⁵⁶

1.2.3.2. Hatékony részvétel: A tájékoztatáshoz való jog

Az tájékoztatáshoz való jogot a gyermekekről szóló irányelv 4. cikke biztosítja, amely megerősíti, hogy a gyermek jogainak magyarázatát egyszerű és közérthető nyelven kell számára biztosítani. Az EJEB az *S. C. kontra Egyesült Királyság* ügyben elismerte, hogy a hatékony részvételhez a vádlottnak tisztában kell lennie eljárás alapvető jellegével, és azzal, hogy annak mi a tétje a számára, a kiszabható büntetések súlyát is beleértve. Megjegyzendő azonban, hogy sem az S. C. ügy, sem az irányelv nem írja elő, hogy a gyerekek a tárgyalás minden részletét meg kell értenie. Az irányelv és az EJEB a CRC álláspontját tükrözi, miszerint a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatáshoz elengedhetetlen, hogy a gyerekek tisztában legyenek a jogaikkal.⁵⁷

A gyermek hatékony részvétele érdekében, tájékoztatni kell:

- a fiatakorúakat érintő igazságszolgáltatási eljárás egészéről és a lehetséges intézkedésekről, büntetésekről is. (10. számú Átfogó Kommentár 44. szakasz)⁵⁸
- a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított gyermeknek joga van megtudni, hogy mivel vádolják, mégpedig „azonnal és közvetlenül” (azaz amint az ügyész vagy bíró megkezdi az eljárást a gyermek ellen, vagy amint a hatóságok az ügy bírósági eljárás nélküli kezeléséről döntenek). (A CRC 40. cikk (2)(b)(ii) bekezdése)

Erre figyeljen!

A védőknek biztosítaniuk kell, hogy gyermek ügyfelek közvetlenül megkapják a szükséges tájékoztatást. Nem elég, ha szülei vagy más szülői felügyeletet gyakorló felnőtt kapja a tájékoztatást a jogi eljárás és a gyermek büntetőügyének részleteiről.

Az ellene felhozott vádakokat a gyerekeknek kell megértenie. A hatóságok nem hagyhatják ezt a szülőkre, a gyámokra vagy a gyerek védőjére.⁵⁹ Ez azt jelenti, hogy az információkat és magyarázatokat nem a szülőkön vagy a védőn keresztül, hanem közvetlenül a gyerekekkel kell közölni.⁶⁰ A gyermekekről szóló irányelv 5. cikke szintén kifejezett jogot biztosít a gyerek számára, hogy a tisztességes eljárás érdekében a szülői felelősség gyakorlója (vagy más megfelelő felnőtt) a lehető legrövidebb időn belül és részletesen tájékozódhasson a gyerek jogairól.

Az Iránymutatás részletesen is kifejti a tájékoztatáshoz való jogot. Ez alapján idetartoznak a jogi eljáráson túl, a gyerek reintegrációjához elengedhetetlen információk is, mint például a különböző támogató-segítő szolgáltatások elérhetőségei. Az Iránymutatásnak megfelelően a gyermeket tájékoztatni kell az első pillanattól kezdve, ahogy az igazságszolgáltatás rendszerével vagy más hatósággal (pl. rendőrség) találkozik: (a) jogairól; b) az eljárásról és intézményrendszerről, amellyel kapcsolatba került; c) fontos támogató-segítő szolgáltatásokról; d) a bírósági és bíróságon kívüli eljárások következményeiről; e) a vádakról; f) a bírósági eljárások helyéről és idejéről, amint szükséges; g) az eljárások vagy beavatkozás általános menete és lehetséges kimenetelei; h) a védelmi intézkedések elérhetőségeiről; i) a döntés felülvizsgálatának mechanizmusairól; j) az elkövető vagy az állam jóvátételi lehetőségeiről; k) különböző szolgáltatásokról (ideértve az egészségügyi-, pszichológiai-, szociális-, tolmács és más

⁵⁶ Európai Szabályok 62.6 (c) és (d).

⁵⁷ CRC 12. cikke.

⁵⁸ 10. GC, 44. bek.

⁵⁹ 10. GC, 48. bek.

⁶⁰ Liefwaard et al., 2016.

szolgáltatásokat) és a hozzáférés eszközeiről (és pénzügyi támogatásairól); l) és minden egyéb külön intézkedésről, ha az illető lakhelye más államban van.

1.2.4 Jogi segítség igénybevételének joga

Az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jog a tisztességes eljáráshoz való jog döntő fontosságú eleme, mivel a jogi segítség fontos szerepet játszhat a többi jog biztosításában. Ez a jog különösen fontos a gyerekek számára, akiknek a kora és a tapasztalatlansága akadályokat képezhet, amelyek veszélyeztethetik a büntetőeljárásban való hatékony részvételüket.

Ebből a célból a gyermekekről szóló irányelv előírja az ügyvédi segítséghez való jogot amellelt, hogy az ügyvédi segítség igénybevételének jogát a szólv irányelv az összes gyanúsított és vádlott részére biztosítja.⁶¹ Ez azt jelenti, hogy a tagállamok kifejezett kötelessége biztosítani, hogy a gyermeket védőügyvéd segítse, függetlenül attól, hogy a gyermek maga megerősítette-e, hogy élni kíván az ügyvédi segítség igénybevételére vonatkozó jogával.⁶² A jogi segítséghez való jog hatályát részletesebben a jelen kézikönyv egy későbbi fejezetében tárgyaljuk; jelenleg annyit kell megjegyezni, hogy a jogi segítség igénybevételének jogával kapcsolatos rendelkezések alapvetően az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szólv irányelv rendelkezéseit tükrözik. A tagállamok attól a pillanattól kezdve kötelesek indokolatlan késedelem nélkül ügyvédi támogatást biztosítani a gyermek számára, amint a gyermeknek tudomására jutott, hogy ő gyanúsított vagy vádlott (nevezetesen, mielőtt rendőrségi kihallgatására sor kerülne a nyomozás során, valamint szabadságelvonást, illetve bírósági idézést követően).⁶³

Eltérések a jogi segítség biztosításának kötelezettségétől

A gyermekekről szólv irányelv kifejezetten elismeri, hogy a jogi segítséghez való jognak vannak korlátai.⁶⁴ A gyermekekről szólv irányelv 6. cikkének (6) bekezdése szerint a tagállamok eltérhetnek a kötelezettségüktől abban az esetben, ha az ügyvédi támogatás az ügy körülményei fényében nem lenne arányos, figyelembe véve az állítólagos bűncselekmény súlyosságát, az ügy összetettségét, valamint az ilyen bűncselekmény esetében meghozható intézkedéseket, mindvégig kiemelt figyelmet fordítva a gyermek mindenek fölött álló érdekére. A gyermek ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogától semmi esetre sem lehet eltérni sem a szabadságelvonás során, sem a szabadságelvonásról szólv bírói döntés esetében az eljárás bármely szakaszában, sem amikor büntetőjogi szankcióként szabadságvesztés kiszabására kerülhet sor, sem a bírósági tárgyalás során.⁶⁵

A tagállamok az ügy tárgyalását megelőzően, rendkívüli esetekben, az ügy egyedi körülményei által indokolt mértékben ideiglenesen eltérhetnek a gyermekeknek biztosítandó ügyvédi segítségnyújtással kapcsolatos kötelezettségeiktől. Ez akkor lehetséges, ha az életet, szabadságot vagy testi épséget fenyegető súlyos károsodás megelőzése érdekében sürgősen szükséges, vagy ha a nyomozó hatóság azonnali intézkedése elengedhetetlen a súlyos bűncselekménnyel kapcsolatos büntetőeljárás érdemi veszélyeztetésének megakadályozása érdekében.

Itt ismételtlen a gyermek legfőbb érdekét kell figyelembe venni. A kihallgatás ezen eltérés hatálya alatti, ügyvédi jelenlét nélkül történő lefolytatására vonatkozó döntést csak eseti alapon hozhatja meg a hatóság, azzal a feltétellel, hogy a határozat bírósági felülvizsgálatát lehetővé kell tenni.⁶⁶

⁶¹ A Gyermekekről szólv irányelv törvényerőre emelte a CRC 40. cikk (2)(b)(ii) bekezdését, azaz a jogi vagy „egyéb megfelelő támogatáshoz” való jogot, valamint a 37. cikk (d) bekezdését, amely a szabadságuktól megfosztott gyermekeknek a jogi támogatás igénybevételéhez való jogát mondja ki. A gyermekekről szólv irányelv azonban tovább megy ezeknél a rendelkezéseknél, amikor bizonyos körülmények között nem pusztán a jogi (vagy más megfelelő) támogatáshoz való jogot, hanem tényleges ügyvédi segítségnyújtást ír elő.

⁶² Gyermekekről szólv irányelv Preambulumának 25. bekezdése.

⁶³ Gyermekekről szólv irányelv, 6. (3) cikk.

⁶⁴ Az az álláspont alakult ki, hogy a jogi segítség igénybevételének joga jelentős pénzügyi terhet jelenthetne a tagállamok számára, így a gyermekekről szólv irányelvbe bekerült egy arányosság záradék (Cras 2016, 113).

⁶⁵ Gyermekekről szólv irányelv, 6. (6) cikk.

⁶⁶ Gyermekekről szólv irányelv, 6. cikk (8) bekezdés.

Az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogtól történő eltérésekkel kapcsolatos rendelkezések nagymértékben az ügyvédi segítség igénybevételével kapcsolatos, az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szóló irányelv 3. és 8. cikkében megfogalmazott rendelkezéseket tükrözik.⁶⁷

Lemondás az ügyvédi segítséghez való jogról

Más gyanúsítottakhoz és vádlottakhoz hasonlóan gyakran a gyerekekre is nyomást gyakorolnak még a védő kirendelése vagy meghatalmazása előtt, hogy mondjanak le bizonyos jogaikról. Kisebb tapasztalatuknak és korlátozottabb ítéletalkotási és döntéshozatali képességeiknek köszönhetően azonban a gyerekek általában fogékonyabbak a nyomásgyakorlásra, mint a felnőttek. Gyakori példa erre: ha egy rendőr azt mondja egy gyereknek, hogy „nincs szükséged ügyvédre, és valószínűleg szabadon távozhatsz, csak válaszolj néhány kérdésre”, akkor a gyerek sokkal kisebb valószínűséggel fog az ügyvéd jelenlétéhez ragaszkodni, mint egy felnőtt tenné.

Az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szóló irányelv elismeri, hogy az ügyvédhez való jogról le lehet mondani, amennyiben a gyanúsítottat vagy vádlottat kielégítően tájékoztatták a jogairól és a lemondás következményeiről, és a jogáról önként és egyértelműen mond le.⁶⁸ A gyermekekről szóló irányelv nem utal kifejezetten jogfeladásra, érvényes álláspont viszont, hogy a gyerekek (az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogukkal szemben) a jogi segítséghez való jogukról nem mondhatnak le.

Az EJB joggyakorlata egyértelmű annyiban, hogy a gyermek lemondhat az ügyvédi segítség igénybevételének jogáról, bár a lemondás előfeltételeinek gyakorlati következményei nem tisztázottak. Az EJB úgy ítélte meg, hogy a jogról kifejezett és egyértelmű módon kell lemondani, és a gyermeknek képesnek kell lennie észszerűen felfogni ennek a lépésnek a következményeit.⁶⁹ Az EJB álláspontja, hogy

- a jogi segítségről való lemondásnak egyértelműen és visszavonhatatlanul közöltnek kell lennie és a gyermeknek előre kell látnia, hogy a döntésének a következményeit; és hogy
- a gyermek vádlottak sérülékenysége és az erőviszonyoknak a büntetőeljárás jellegéből eredő egyenlőtlenségére tekintettel a jogi segítség igénybevételéről való lemondás (akár a gyerektől származik, akár mástól az ő nevében) csak akkor fogadható el, ha a hatóságok minden ésszerű intézkedést megtettek annak biztosítása érdekében, hogy a gyermek teljes mértékben tisztában legyen a védelemhez való jogával, és a lehető legteljesebb mértékben felfogja a lemondása következményeit.⁷⁰

Nem világos, hogy az EJB mit ért a „kifejezett” és az „egyértelmű” fogalmak alatt, de az világos, hogy ha a szülőt akkor tájékoztatják a jogi segítség igénybevételének jogáról, amikor a gyerek kihallgatása már folyamatban van, az nem felel meg a vonatkozó előírásoknak.⁷¹

A magánélet védelme és a titoktartás

A gyermek gyanúsítottak és vádlottak magánélethez fűződő jogát az eljárás minden szakaszában védeni kell.⁷² Az „*eljárás minden szakasza*” által felölelt időszak a bűnüldöző hatóságokkal való első kapcsolatfelvétellel kezdődik (ez lehet pl. tájékoztatáskérés és a személyazonosság feltárása), és csak a hatáskörrel rendelkező hatóság jogerős határozatával, illetve a kényszerintézkedés, intézkedés

⁶⁷ Az eltérések kérdésének további részleteit a Fair Trialsnek az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szóló irányelvvel kapcsolatos eszköztára ismerteti. [ide kell a link](#)

⁶⁸ Az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szóló irányelv, 9. cikk és a preambulum 39–41. bekezdése. Az irányelv preambulumának 55. bekezdése kifejezetten kimondja, hogy a gyanúsítottaknak és a vádlottaknak, ideértve a gyermekeket is, megfelelő tájékoztatást kell kapniuk az irányelvből eredő jogaikról való lemondás következményeinek megértéséhez, és a jogról való lemondás önkéntesen és egyértelműen történhet.

⁶⁹ EJB, *Panovitz kontra Ciprus* (2009), ügyszám: 4268/04, 68 és 73. szak.

⁷⁰ Fent, 68. szak.

⁷¹ Fent, 70. és 77. szak.

⁷² CRC 16. cikk és 10. GC, 64. bek.

vagy büntetés megszűnésével ér véget.⁷³ Ez a gyermek gyanúsítottakkal kapcsolatos nyilvánosságra, a gyermek az ügyvédjével folytatott kommunikációjának bizalmas jellegére és a gyermek magánéletének a bírósági tárgyalások alatti védelmére egyaránt kihat.

A gyermekekről szóló irányelv 14. cikke újra hangsúlyozza, hogy a tagállamoknak minden megfelelő intézkedést meg kell tenniük, hogy biztosítsák a gyermek magánéletének a büntetőeljárás során történő védelmét. A gyermekeket érintő bírósági meghallgatásokat a nyilvánosság kizárásával kell tartani, vagy a bíróságok számára lehetővé kell tenni, hogy mérlegelési jogkörükben döntsenek a kérdésben. A tagállamok emellett kötelesek ösztönözni a média önszabályozását e cél érdekében.

A Pekingi Szabályok 8. pontjának Kommentárja hangsúlyozza, hogy a gyermekek különösen érzékenyek a megfélemlítésre. Emiatt a gyermek elkövetők azonosítására alkalmas minden információ közzététele tilos.⁷⁴ A hatóságoknak a gyermekkel kapcsolatos sajtóközleményeket nagyon kivételes esetekre kell korlátozniuk.⁷⁵ Azon újságírókkal szemben, akik megsértik a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekek magánélethez való jogát, fegyelmi és/vagy büntetőjogi szankciókat kell kiszabni.⁷⁶

Hasonlóképpen a bírósági és egyéb meghallgatásokat zárt ajtók mögött kell tartani.⁷⁷ A fiataalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatásban nyilvános tárgyalást csak bizonyos, a törvény által egyértelműen megszabott esetekben szabad tartani. Az ítéletet a bírósági tárgyaláson nyilvánosan kell kihirdetni, olyan módon hogy a gyermek személyazonossága ne derüljön ki. A gyermeket érintő bűnügyi nyilvántartásokat titkosan kell kezelni. Ez alól csak azon dokumentumoknál lehet kivételt tenni, amelyek az ügy nyomozásában és elbírálásában, valamint az ítélet meghozatalában közvetlen szerepet játszanak.⁷⁸ Ezen adatok átadása csak a gyermek legfőbb érdekeivel és az adatvédelmi jogszabályokkal összhangban történhet.⁷⁹

Erre figyeljen!

A védőknek maguknak is szigorúan figyelni kell a bizalmas információk kezelésére. Az információk bizalmas kezelésére vonatkozó valódi garancia nélkül a védővel való kommunikáció azzal a veszéllyel jár, hogy a gyerek nem bízik meg az ügyvédjében, ezáltal releváns információkat sem oszt meg vele. Ez gyakran a gyerek hatékony képviselőjét is akadályozza.

A gyermekek magánéletének védelme mellett a védő azon, minden európai országban létező kötelezettsége, hogy a védencek ügyeit bizalmasan kell kezelni.⁸⁰ A védenceik jogainak hatékony védelme érdekében bizalomra van szükség azt illetően, hogy a védők és védenceik közötti kommunikáció titkossága megmarad. A gyermekekről szóló irányelv 6. cikke tehát kifejezetten kimondja, hogy a gyermeknek az ügyvédi segítségnyújtáshoz való joga magában foglalja az ügyvéd és a gyermek közötti érintkezés titkosságához való jogot, és hogy a titoktartáshoz való jogtól nem lehet eltérni. Az államnak biztosítani kell a fogvatartott vagy őrizetbe vett gyermek és a védője közötti kommunikáció titkosságát.⁸¹ A védőknek joguk van korlátlanul és ellenőrzés nélkül látogatni a gyermeket.⁸²

A védőknek maguknak is szigorúan be kell tartaniuk a titoktartási szabályokat. Ha nincs rá valódi garancia, hogy a védőjével folytatott kommunikáció titkos marad, úgy fennáll annak a veszélye, hogy a gyermek elveszti a védőbe vetett bizalmát, és többé nem fed fel előtte releváns információkat.

⁷³ 10. GC, 64., lásd még: Pekingi Szabályok 8.1.

⁷⁴ Pekingi Szabályok 8.2, 6. iránymutatás.

⁷⁵ 10. GC, 65. bek.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ 10. GC, 66. bekezdés; 9. iránymutatás.

⁷⁸ 10. GC, 66. bek.

⁷⁹ 8. iránymutatás.

⁸⁰ CCBE 2016, 9. old.; lásd még a 10. iránymutatást.

⁸¹ Havannai Szabályok 18(a); Európai Szabályok 120.2 cikk.

⁸² Európai Szabályok 120.2 cikk.

Az ilyen jellegű jogsértés tehát gyakran a hatékony képviselő megtagadását jelenti a gyermektől.⁸³ Az egyetlen kivétel az, ha a gyermeket valós sérelem veszélye fenyegeti – ilyen esetben a titoktartás alá eső információkat meg kell osztani más szakemberekkel a gyermeket érő további sérelmek megelőzése érdekében.⁸⁴

2. fejezet: Eljárási biztosítékok a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekek számára az egyes eljárási szakaszokban

Az 1. fejezet áttekintést nyújtott a gyermekek számára a nemzetközi és európai jogban biztosított jogokról, és különösen a gyermekekről szóló irányelvben biztosított jogokról. Ebben a fejezetben ismertetjük, hogy melyek az irányelv és más nemzetközi és regionális szövegek gyakorlati alkalmazásának következményei a büntetőeljárás különböző szakaszaiban.

Összefoglaló

- A tagállamoknak biztosítaniuk kell a gyermek gyanúsítottak és vádlottak számára a jogi segítséget már a büntetőeljárás kezdeti szakaszától (ideértve azt a szakaszt is mielőtt kihallgatják őket, valamint azt is, miután megfosztják őket a szabadságuktól).
- A jogi segítségnyújtás magában foglalja az ügyvéd és az ügyfél megbeszéléseit a kihallgatás előtt, és a kihallgatás során az ügyvéd aktív közreműködését.
- A védőknek biztosítani kell, hogy a gyermek véleményét meghallgassák a kihallgatások alatt, és hogy azt megfélemlítés nélkül fejezhesse ki, kivéve, ha a hallgatás jogával kíván élni.
- A gyerekeket a lehető leghamarabb kell tájékoztatni a jogaikról, ideértve a számukra biztosított különleges jogokat is.
- Az Irányelv előírja a tagállamok számára, hogy a gyermekek meghallgatásáról hang- videóanyag készüljön.
- Amint a védő világos, átfogó képet kap a gyermek helyzetéről, s amennyiben ez a gyermek legfőbb érdekét szolgálja és a gyermek ezzel egyetért, meg kell próbálni a rendőrséget a diverzió felé irányítani a büntető igazságszolgáltatás rendszeréből.

2.1 Előállítás, őrizetbe vétel és rendőrségi kihallgatás

A büntetőeljárás kezdeti szakaszai, amelyek során előállíthatják és őrizetbe vehetik, a gyermek életében gyakran az első alkalmat jelentik, amikor érintkezésbe kerül a rendőrséggel illetve a büntető igazságszolgáltatással. Ez minden gyanúsított vagy vádlott számára döntő és stresszes pillanat, de különösen nehéz a gyerekek számára. A gyerekek az előállítás és őrizetbe vétel során megijedhetnek, kétségbe eshetnek, összezavarodhatnak – közvetlenül az előállítást követően és a kihallgatás során pedig különösen kiszolgáltatott helyzetben vannak.

A védő szerepe ennek az első találkozásnak a során döntő fontosságú: a gyermeknek megfelelő támogatásra van szüksége ebben a rendkívül stresszes pillanatban, a jogait az eljárás legelejétől kezdve a lehető legteljesebb mértékig érvényesíteni kell. Ebben a kényes időszakban a védőnek a korábbi fejezetekben tárgyalt kommunikációs készségei, a gyermeklélektannal kapcsolatos ismeretei és jogi eszközök alkalmazásának segítségével kapcsolatot kell kialakítania a védencével.

A védők nem egyedül felelnek a gyermek jogainak és érdekeinek védelméért. Ebben a feladatukban osztoznak a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás egyéb szereplőivel, köztük a rendőrökkel, akiket a CRC 3. cikke jogilag kötelez arra, hogy elsődlegesen a gyermek legfőbb érdekeit tartsák szem előtt. Az őrizetbe vétel és a kihallgatás hivatalos menete azonban nem olyan, hogy túl sok teret

⁸³ CCBE 2016, 9.

⁸⁴ 10. iránymutatás.

engedne ennek a kötelezettségnek. Ezen eljárások ugyanis általában a vallomások megszerzésére és a rendőrség számára a folyamatban lévő nyomozáshoz hasznos információk biztosítására irányulnak. Egyes országokban a rendőrök speciális képzést kapnak, hogy viselkedésük és az általuk alkalmazott eljárások kifejezetten alkalmazkodjanak a gyerekek igényeihez, de ez a képzés nem mindig hatékony, ezért a védőknek körültekintően kell ügyelniük arra, hogy a rendőrök a fiatakorú védenceik legfőbb érdekét érvényesítsék.

2.1.1 Jogi segítség igénybevételének joga

A védő jelenléte és a rendőrségen biztosított jogi segítség segíti a gyerekek tisztességes eljáráshoz való jogának érvényesülését, a kifejezetten gyermek gyanúsítottakat és vádlottakat megillető jogokat is beleértve. A védők kulcsfontosságú szerepet játszhatnak például annak biztosításában, hogy a gyerekek megértsék a jogait, és hogy olyan eljárási módosításokat vegyenek igénybe, amelyek segíthetnek nekik hatékonyan részt venni büntetőeljárásuk döntő fontosságú kezdeti pillanataiban. Ezen okok miatt a gyerekek általában az az érdeke, hogy miután gyanúsítottként vagy vádlottként érintkezésbe került a büntető igazságszolgáltatással, a védő kirendelése vagy meghatalmazása mihamarabb megtörténjen.

A jogi segítség igénybevételéhez való jog hatálya

Amint azt az 1.2.4 pontban említettük, a gyermekekről szóló irányelv 6. cikke megköveteli a tagállamoktól ügyvédi segítség biztosítását a gyermek gyanúsítottak és vádlottak számára. A 6. cikk egyértelművé teszi, hogy a gyermek gyanúsított vagy vádlott a büntetőeljárás legkorábbi pillanatától kezdve jogosult jogi támogatást igénybe venni. A rendelkezés egészen pontosan úgy szól, hogy a gyermeknek „indokolatlan késedelem nélkül” biztosítani kell az ügyvédi segítséget, amint a tudomására jutott, hogy gyanúsított vagy vádlott, többek között mielőtt rendőrségi vagy bírósági kihallgatására sor kerülne, valamint szabadságelvonást követően.⁸⁵

A gyermekekről szóló irányelv preambuluma azonban világossá teszi, hogy a tagállamok azon kötelezettsége, miszerint a gyermeknek kötelesek ügyvédi támogatást biztosítani, nem terjed ki az alábbiakra: a gyermek személyazonosságának megállapítása; annak megállapítása, hogy szükséges-e nyomozást indítani; továbbá a fegyverbirtoklás, valamint egyéb hasonló biztonsági kérdések ellenőrzése. Nem terjed ki továbbá a gyermekekről szóló irányelvben kifejezetten nem hivatkozott nyomozati vagy más hasonló jellegű cselekmények lefolytatására, úgy, mint ruházatátvizsgálás, fizikai vizsgálatra, vér-, alkohol- vagy egyéb hasonló vizsgálatokra, fénykép készítésére, illetve ujjlenyomat rögzítésére; a gyermek hatóság elé állítására vagy a szülői felelősség gyakorlásának vagy másik megfelelő felnőttnek a nemzeti joggal összhangban történő átadására.⁸⁶

A gyermekekről szóló irányelv az ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról szóló irányelv rendelkezéseit tükrözve megerősíti, hogy a jogi segítség magában foglalja a kihallgatások előtti négy szemközti konzultációkat a védő és védence között, valamint a hatékony részvételt a kihallgatás során.⁸⁷ Más szavakkal a tagállamoknak nemcsak a védőjelenlétét kell biztosítaniuk a rendőrségi kihallgatások során, hanem azt is lehetővé kell tenniük a védő számára, hogy aktívan részt vegyen a kihallgatásban. Ez különösen fontos a gyermek gyanúsítottak és vádlottak számára, akiknek szünetekre, valamint védőjük közbeavatkozására lehet szükségük a kihallgatás során ahhoz, hogy meghallgassák őket, és legfőbb érdekeiket figyelembe vegyék.

Eltérések

A jogi segítség igénybevételének joga a gyermekekről szóló irányelv szerint nem abszolút jog. A szabályok megengedik az eltéréseket. Tekintettel arra, hogy a gyermekekről szóló irányelv 6. cikke a szöveg megfogalmazása szerint nem a gyermekek jogát, hanem a tagállamok kötelezettségét írja le,

⁸⁵ Más események, amelyeknél jogi segítséget kell biztosítani: a nyomozati cselekmények során, szembesítés és bizonyítási kísérlet esetén, szembesítés és bizonyítási kísérlet során, valamint bírósági idézést követően.

⁸⁶ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 28. bekezdése.

⁸⁷ Gyermekekről szóló irányelv, 6. (4) cikk.

úgy tűnik, hogy a gyerekek a jogi segítség igénybevételének jogáról nem mondhatnak le (lásd: 1.2.4 pont).

Ugyanakkor az irányelv 6. cikkének (6) bekezdése szerint a szabadságelvonás ideje alatt nem megengedettek eltérések, ez magában foglalja azokat az eseteket is, amikor a gyermek őrizetben van. A gyakorlatban a védők nem mindig tudják jelentősen befolyásolni a büntetőeljárás kezdeti szakaszaiban hozott döntéseket, e helyzetekben más szereplők – például a szülői felelősség gyakorlói és a megfelelő felnőttek – viszont jelentős szerepet játszhatnak. Ők segíthetnek annak biztosításában, hogy a gyermek tájékozott döntést hozhasson a jogi támogatás igénybevételéről, és képes legyen ellenállni az esetleges rendőri nyomásgyakorlásnak, hogy megpróbálják lebeszélni arról, hogy védő segítségét kérje.

2.1.2 Hatékony részvétel

A védőnek biztosítani kell a gyerek hatékony részvételét a rendőrségi kihallgatások során. Ez a követelmény nem teljesül pusztán azáltal, hogy a gyerekek kérdéseket tesznek fel, majd lehetőséget adnak neki a válaszadásra. Ehelyett a védőnek és az eljárás többi szereplőjének meg kell győződnie arról, hogy a gyerek érti a neki feltett kérdéseket, és tisztában van a lehetséges válaszok, valamint a hallgatás potenciális következményeivel.

A védő biztosíthatja, és köteles is biztosítani, hogy a rendőri kérdések és intézkedések megfeleljenek a gyerek szükségleteinek és jellemzőinek, továbbá hogy a gyerek válaszait és viselkedését ne értelmezzék félre. Ez különösen fontos a fogyatékossgal vagy tanulási nehézségekkel élő gyerekek esetén, akiknél ezeket a tényezőket figyelembe kell venni.

Erre figyeljen!

Kiemelten fontos, hogy a védőknek a kihallgatás előtt legyen lehetőségük fiataikorú védencük megismerésére és szükségleteik, képességeik értékelésére. Lehetőség szerint arról is gondoskodni kell, hogy mielőbb sor kerüljön a megfelelő orvosi és egyéni értékelésre, hogy ezek alapján kérni lehessen az eljárás megfelelő adaptációját.

2.1.2.1 A meghallgatáshoz való jog

A védő fontos szerepet játszik annak biztosításában, hogy a gyerek képes legyen elmondani a saját álláspontját (és ne a szülők vagy a védő álláspontja hangozzon el). Ehhez biztosítani kell, hogy a gyerek képes legyen megfélemlítés és befolyásoltság nélkül, saját maga beszámolni a történetekről, valamint hogy a lehető leghatékonyabb módon adhassa elő a történeteket, és ne fordulhasson elő, hogy egy adott kérdésre kikerüli a választ, mert zavarba hozza a szülő várható reakciója, vagy, mert fél másokat gyanúba keverni. A védőnek nemcsak biztosítani kell, hogy a gyereket meghallgassák a rendőrségi kihallgatás során, hanem már a kihallgatás előtt ismernie kell a gyereket annyira, hogy megfelelően értse és érvényre tudja juttatni a gyerek véleményét.

Erre figyeljen!

A védőknek biztosnak kell lenniük abban, hogy a kihallgatás előtt megértették a gyermek véleményét és igényeit, hogy azt a kihallgatáson érvényesíteni tudják.

A rendőrségi kihallgatás során a meghallgatáshoz való jognak és a hallgatáshoz való jognak egyensúlyban kell lennie; a védőnek a rendőrségi kihallgatás során alkalmazandó védelmi stratégiáról is tájékoztatnia kell a védencét. A védőknek ugyanakkor óvatosan kell eljárniuk, ha fiataikorú védencüknek a hallgatáshoz való joguk gyakorlását javasolják. Vannak olyan vélemények, miszerint a védők túlságosan szívesen javasolják ezt a

stratégiát még olyan esetekben is, amikor a gyermek bűnössége nyilvánvalónak tűnik. Ha a gyerek a hallgatás jogára hagyatkozik, az az elterelési mechanizmusok alkalmazásának is akadálya lehet, mert ezekhez a gyerek együttműködésére lenne szükség.⁸⁸

Amint azt már korábban tárgyaltuk, a gyermekekről szóló irányelv előírja a tagállamok számára, hogy lehetővé kell tenni a védők aktív részvételét a rendőri kihallgatásokon. Ez azt jelenti, hogy a védőnek lehetőséget kell adni a közbeavatkozásra például azért, hogy biztosítsa, hogy a kérdéseket a gyerek számára érthető módon fogalmazzák meg, ellenőrizze, hogy a gyerek megértette-e a kérdéseket, valamint gondoskodjon arról, hogy a gyerek válaszait ne értelmezzék félre. A védőnek készen kell állnia arra is, hogy közbeszóljon és tiltakozzon, ha a kikérdezés nem tisztességes, vagy ha a rendőr viselkedése megfélemlítő jellegű.

Erre figyeljen!

A gyerekek a leginkább akkor képesek hatékonyan részt venni az eljárásban, ha kényelmesen, biztonságban érzik magukat. Ez azt jelenti, hogy a védőnek gondoskodnia kell például arról, hogy legyen megfelelő szünet, amikor a gyerek pihenhet, ehet és ihat – különösen, ha fennáll a gyerek túlterhelésének veszélye. Ez a gyerek általános jóllétének biztosításához tartozik, de a védőnek szem előtt kell tartania, hogy ezek a körülmények igenis közvetlen hatást gyakorolhatnak arra, hogy a gyerek mennyire hatékonyan képes részt venni a folyamatban.

Egyéb szereplők szerepe

Egyéb szereplők is kiemelt szerepet játszhatnak abban, hogy a gyermek megfelelően elő tudja adni mondandóját. A védőknek igyekezniük kell megismerni a védeniceket, hogy képesek legyenek azonosítani az igényeiket és felmérni a képességeiket. A gyakorlatban azonban a védő gyakran nem kap erre elég időt a rendőrségi kihallgatás előtt, az ilyen helyzetekben pedig nagyon fontos lehet azoknak – például a szociális munkásoknak és a szülői felelősség gyakorlóinak – a szerepe, akik jobban ismerik a gyermeket. Nekik például lehetnek már meglévő ismereteik a gyerek kommunikációs és nyelvi készségeiről, ez pedig segíthet biztosítani, hogy a gyerek meghallgatáshoz való joga érvényesüljön.

A gyermekekről szóló irányelv előírja a tagállamok számára, hogy a gyereket a szülői felelősség gyakorlója vagy megfelelő felnőtt kísérelje a bírósági eljárásban, amennyiben úgy ítélik meg, hogy ez a gyerek legfőbb érdekét szolgálja, és az adott személy jelenléte nem veszélyezteti az eljárást.⁸⁹ Az irányelv preambuluma olyan szakaszként ismeri el a rendőrségi kihallgatásokat, amely ennek a kötelezettségnek a hatálya alá esik.⁹⁰

Tipp

Ha a gyerek a feszült helyzetben ismerős arcot lát, az segíthet neki abban, hogy biztonságban érezze magát és elő tudja mondani az álláspontját. Ugyanakkor a szülői felelősség gyakorlója káros hatással is lehet a gyermek meghallgatáshoz való jogára. Ez különösen akkor van így, ha a szülő túlzottan aktív szerepet vállal a kihallgatás során, vagy ha a gyerek megfélemlítve vagy zavarban érzi magát a szülő jelenlétében, és ezért nem mer nyíltan beszélni.

2.1.2.2 A tájékoztatáshoz való jog

A 2. fejezetben tárgyalt okok miatt a gyerekek általában kevésbé képesek átlátni a saját helyzetüket, és kevésbé képesek kiigazodni a rendőrségtől és a saját védőjüktől kapott információk között, mint a felnőttek. A védőknek azt is szem előtt kell tartaniuk, hogy az őrizetbe vett gyerekek esetleg most először van dolga az igazságszolgáltatással, és az élmény sokkal stresszesebb lehet a számukra, mint a legtöbb felnőtt számára. A védőnek különös figyelmet kell fordítania arra, hogy a gyermek gyanúsított megértse a kapott információkat – akár úgy, hogy a gyerek saját maga értelmezi az

⁸⁸ Liefwaard és Van den Brink, 2014.

⁸⁹ Gyermekekről szóló irányelv, 15. (4) cikk.

⁹⁰ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 59. bekezdése.

információkat, akár úgy, hogy a védő megkéri a rendőrt az egyszerű, gyermekbarát nyelv használatára; de a védő maga is elmagyarázhatja, mik a tudnivalók az ügyel kapcsolatban. Amint azt korábban már kifejtettük, a gyermekeknek az EJB esetjoga szerint „alapjában” kell érteniük az eljárást, és hogy annak mi a tétje a számukra.⁹¹

Ez azt jelenti, hogy a védőnek a gyermek az eljárásban való hatékony részvétele érdekében biztosítani kell, hogy fiatalok védence értse a vonatkozó jogszabályok és eljárások legfontosabb szempontjait, de legalább a gyermekekről szóló irányelv 4. cikkében (tájékoztatáshoz való jog) előírt elemeket.

A tájékoztatáshoz való jog hatálya

A tájékoztatásról szóló irányelv rendelkezései megszabják azon információk körét, amelyeket életkoruktól függetlenül közölni kell a gyanúsítottakkal és vádlottakkal, és előírja, milyen módon kell ezeket az információkat közölni. Különösen fontos, hogy az összes gyanúsítottat és vádlottat haladéktalanul tájékoztatni kell bizonyos jogokról, valamint a bűncselekményről, amelynek az elkövetésével gyanúsítják vagy vádolják őket.⁹²

A gyermekekről szóló irányelv megerősíti, hogy a tagállamok kifejezetten kötelesek tájékoztatni a gyermekeket a jogaikról; a szöveg utal a tájékoztatásról szóló irányelvre, de annál részletesebben előírja, hogy milyen jogokat, hogyan és mikor kell biztosítani. A gyermekekről szóló irányelv 4. cikkének (1) bekezdése elismeri, hogy a gyermek számára különböző jogokat kell megmagyarázni az eljárás különböző szakaszaiban. A szöveg előírja, hogy a következő jogokat haladéktalanul ismertetni kell, amint a gyermeket tájékoztatják, hogy gyanúsított vagy vádlott lett belőle:

- a) a szülői felelősség gyakorlásának tájékoztatásához való joga;
- b) ügyvédi támogatáshoz való jog;
- c) a magánélet védelméhez való jog;
- d) azon jog, hogy a gyermeket az eljárás bizonyos – bírósági meghallgatástól eltérő – szakaszaiban elkísérheti a szülői felelősséget gyakorló személy; és
- e) költségmentességhez való jog.

Az irányelv azt is előírja, hogy bizonyos jogokat „az eljárás lehető legkorábbi, megfelelő szakaszában”, másokat pedig „a szabadságelvonással egyidejűleg” kell elmagyarázni a gyerekeknek. Ezek részletes tárgyalására később kerül sor, de fontos megjegyezni, hogy ezek a jogok az egyéni értékeléshez való jogot, az orvosi vizsgálathoz való jogot, a szabadságelvonás korlátozásának jogát és a szabadságelvonás esetén alkalmazandó különleges bánásmóddhoz való jogot foglalják magukban, amelyek mindegyike releváns lehet az eljárás korai szakaszában. A védőnek ezért gondoskodnia kell arról, hogy a gyermeket a lehető legkorábban tájékoztassák ezekről a jogokról.

Eljárás

A gyermekekről szóló irányelv egyértelművé teszi, hogy a tájékoztatást írásban, szóban vagy mindkét módon, egyszerű és közérthető nyelven kell biztosítani, és hogy a tájékoztatásról szóló irányelvvvel összhangban a gyermekek számára a jogokról szóló írásbeli tájékoztatót kell biztosítani. A védőknek észben kell tartaniuk, hogy a jogokról szóló írásbeli tájékoztató a gyermekek részére történő átadására vonatkozó kötelezettség nem teljesül, ha a gyerekek a felnőtteknek készült jogokról szóló írásbeli tájékoztatót kapják meg. Ez nemcsak azért van így, mert a jogokról szóló írásbeli tájékoztató nyelvezete esetleg nem érthető a gyermekek számára, hanem azért is, mert ez a tájékoztató nem tartalmaz információkat a kifejezetten gyermekekre vonatkozó jogokról.⁹³

Bizonyos országokban, például Angliában és Walesben a rendőrök a jogokról való tájékoztatás érdekében gyakran használnak kifejezetten gyermekek számára készült írásbeli tájékoztatókat, de

⁹¹ EJB S.C. kontra Egyesült Királyság (2004), ügyszám: 60958/00.

⁹² Tájékoztatásról szóló irányelv, 3., 4. és 6. cikk.

⁹³ Gyermekekről szóló irányelv, 4. (3) cikk.

ettől még az ügyvédeknek nem szabad feltételezniük, hogy önmagában e speciális eljárás alkalmazása a jogok a gyermek általi megértése mellett a jogokról szóló tájékoztatás pontosságát is biztosítja.

2.1.3 Audiovizuális felvétel

A gyermekekről szóló irányelv előírja a tagállamok számára, hogy a gyermekek kihallgatásáról audiovizuális felvételt kell készíteni, „amennyiben ez az ügy körülményei tekintetében arányos”, és a gyermek legfőbb érdekét szolgálja. Az audiovizuális felvételnek az adott ügyben való arányosságára vonatkozó döntésnél figyelembe kell venni többek között azt, hogy van-e jelen ügyvéd vagy sem, és hogy a gyermek szabadságelvonás alatt áll-e vagy sem.⁹⁴ Ha nem készül felvétel, a kihallgatást más megfelelő módon kell rögzíteni, például megfelelően ellenőrzött írásbeli jegyzőkönyv formájában.⁹⁵

Tipp

Kép- és hangfelvétel készítése minden esetben kérhető, azt a költségek előlegezése esetén kötelező elkészíteni. A védőknek hangsúlyozni kell a felvételek készítés előnyeit az ügyfél számára: a későbbiekben kevesebb kétséges részlet maradhat.

Az audiovizuális felvétel hatékony biztosíték lehet, amely a rendőrségi kihallgatások során biztosítja a gyanúsítottak és a vádlottak jogainak védelmét. Komoly elrettentést jelenthet például a bántalmazással vagy a kényszerítő kihallgatási technikák alkalmazásával szemben, és bizonyítékul szolgálhat arra, hogy mennyire hatékonyan vett részt a gyerek a folyamatban – amennyiben egy későbbi szakaszban aggályok merülnének fel ezzel kapcsolatban. A felvétel a rendőröket is megvédheti azzal szemben, hogy alaptalanul vádolják meg őket bántalmazással, mivel a felvétellel bizonyítani tudják, hogy tisztességesen bántak a gyermekkel.⁹⁶ Az irányelv szerint a felvételek készítése azonban nem feltétlen kötelezettség, mivel a hatóságok mérlegelési jogkörrel rendelkeznek annak eldöntésére, hogy a felvétel készítése arányosnak tekinthető-e. A gyakorlatban érdemes minden esetben kérelmezni a felvételek készítését; ilyenkor a védő hívja fel a figyelmet arra, hogy milyen előnyei vannak az audiovizuális felvételnek mind a védelem, mind a rendőrök számára. Az irányelvnél szigorúbb kötelezettséget határozhatnak meg a tagállami jogszabályok.

2.1.4 Adatvédelem és titoktartás

Amint azt már korábban említettük, a védők és a védenek között elhangzottak ügyvédi titkot jelentenek. Ezt a szabályt a gyermekekről szóló irányelv 14. cikke is megerősíti. Az irányelv továbbá (eltérést nem engedélyező rendelkezésben) előírja, hogy a tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk a gyermekek és ügyvédek közötti kommunikáció titkosságát. Kommunikáció alatt a találkozót, levelezést, telefonbeszélgetéseket és egyéb kommunikációs formákat értjük.⁹⁷ Az államoknak tiszteletben kell tartaniuk ezt a titkosságot, és a védő és védelem közötti kommunikációt tilos lehallgatniuk.

A gyermekekről szóló irányelv 6. cikkének (5) bekezdésétől elméletileg nem lehet eltérni, de ez a rendelkezés nem érinti azon eljárásokat, amelyeknél az ügyvéddel kapcsolatban felmerül a gyanú, hogy a gyermekkel együtt érintett a bűncselekményben.⁹⁸ Az előírás továbbá nem érinti a titkosság megsértését, ha az az illetékes hatóságok által végzett jogszerű megfigyelési művelethez, valamint például a nemzeti hírszerző szolgálatok által folytatott, a nemzetbiztonság védelmét szolgáló tevékenységekhez kapcsolódik.⁹⁹

⁹⁴ Gyermekekről szóló irányelv, 9. (1) cikk.

⁹⁵ Gyermekekről szóló irányelv, 9. (2) cikk.

⁹⁶ Cras, 2016, 116. old.

⁹⁷ Gyermekekről szóló irányelv, 6. (5) cikk. Lásd még: Havannai Szabályok, 18 (a) szabály.

⁹⁸ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 33. bekezdése.

⁹⁹ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 34. bekezdése.

2.1.5 Elterelés

Amint a védő világos és átfogó képet alkotott a gyerek helyzetéről, megpróbálhatja a rendőrséget az ügy a büntető igazságszolgáltatáson kívüli megoldásának irányába terelni, feltéve, hogy ez a gyerek legfőbb érdekét szolgálja, és találkozik a gyerek egyetértésével. A védőknek szem előtt kell tartaniuk, hogy a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás célkitűzései elvetik a tisztán büntető jellegű megközelítést,¹⁰⁰ így ha az elterelés jobb lehetőséget kínál a gyermeknek a társadalomba való visszailleszkedéséhez, úgy ezt a lehetőséget kell választani. A védőnek fontos szerep jut az elterelés érvényre juttatásában. Az elterelési programok országoként nagymértékben különböznek egymástól; a védőnek alaposan ismernie kell ezeket a programokat, hogy képes legyen eldönteni, az elterelés valóban fiatalkorú védencének legfőbb érdekeit szolgálja-e. Az egyéni értékelés segíthet eldönteni, mennyire lenne megfelelő az elterelés az adott gyereknek.

Sokan azon a véleményen vannak, hogy a büntetőeljárás elkerülése a legtöbbször megfelel a gyermek érdekének. Azok a programok, amelyek lehetővé teszik a gyereknek, hogy családi kötelekeit fenntarthassa és továbbra is be tudjon járni az iskolába, úgy tűnik, jobb eredményeket érnek el például a szabadságvesztésnél, amely során a családi élet, a tanulás és a munka más minőségben valósulnak meg.¹⁰¹ A fogvatartás általában alacsonyabb iskolai végzettséghez vezet, és magasabb lesz a bűnismétlés mértéke. A személyiségre gyakorolt hatás nem kevésbé hátrányos: sok elítélt szenved mentális és érzelmi sérüléseket, mivel elveszítik a kapcsolatukat erőforrásaikkal és támogatóikkal mire visszatérnek a közösségbe.¹⁰²

Sok országban a rendőrségnek széles jogköre van arra, hogy az gyermekek elterelési programban való részvételével a büntető igazságszolgáltatás rendszerén kívül tartsa a fiatalkorúak ügyeit. Az elterelési folyamatok jellegét és hatásait vizsgáló egyesült államokbeli tanulmányok szerint az ügyek elterelésére vonatkozó döntéseket befolyásoló tényezők közé tartozik a bűncselekmény súlyossága; a gyermek életkora; a gyermek büntetett előélete; a gyanúsítással érintett cselekmények jellege; a gyerek által korábban elkövetett cselekmények; a gyermek faji, nemi és társadalmi-gazdasági helyzete; a gyermek viselkedése (azokat a fiatalokat, akiken látják, hogy tisztelik a rendőröket és félnek a büntetésektől, „megmenthetőnek” tartják és elterelik a rendszerből); a szülők reakciói és hozzáállása, amikor értesülnek a gyermek őrizetbe vételéről (ilyenkor a rendőr felméri, vajon a szülők vélhetően megfelelően megbüntetik-e majd a gyereket, és megakadályozzák-e a jövőbeni kihágásait); és végezetül az adott rendőr személyes érzései a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás hatásosságát és azt illetően, hogy vajon a gyereknek javára szolgálna-e, ha vele szemben lefolytatnák a büntetőeljárást.¹⁰³ Amennyiben ezek a tényezők a gyereknek kedvezőek, a védőnek fel kell erre hívnia a rendőr figyelmét, és meg kell próbálnia meggyőzni az elterelés alkalmazásáról.

2.2 Letartóztatás

A szabadságától való megfosztása szinte soha nem szolgálja a gyerek legfőbb érdekét. A szabadságtól való megfosztás súlyosan káros következményekkel jár a gyerekekre nézve. Még a rövid időtartamú fogvatartás is alááshatja a gyerek lelki és testi jóllétét és veszélyeztetheti a szellemi fejlődését.¹⁰⁴ A szabadságuktól megfosztott gyerekeknél fokozott a depresszió és a szorongás veszélye, és gyakran mutatnak a poszttraumás stressznek megfelelő tüneteket. A szabadságvesztés gyermekekre gyakorolt hatásairól szóló beszámolók szerint az ilyen gyerekek körében magasabb az öngyilkosság, az önkárosítás, a mentális zavarok és a fejlődési problémák aránya.¹⁰⁵

¹⁰⁰ CRC, 40. (1) cikk.

¹⁰¹ Polansky 2015, 53. és 56. bek.

¹⁰² Polansky, 2015, 55 bek.

¹⁰³ Hertz et al., 2012, 15. old.

¹⁰⁴ Az ENSZ a kínzásért felelős előadója, 2015, 16. szak.

¹⁰⁵ Az ENSZ a kínzásért felelős előadója, 2015, 16. szak.

Az gyermekek fogvatartására szolgáló intézményekben világszerte komoly aggodalmak merülnek fel az erőszak, köztük a gyermekek közötti erőszak, a személyi állomány és a gyermekek közötti erőszak, valamint az önkárosítás kapcsán.¹⁰⁶

A védőknek elsősorban háromféle módon kell segíteniük azokat a gyermekeket, akik letartóztatásban vannak, vagy előzetes letartóztatás fenyegeti őket. Biztosítaniuk kell, hogy fiatalok védenceikkel szemben csak végső esetben és a legrövidebb ideig alkalmazzanak szabadságelvonást, biztosítaniuk kell, hogy hatékony jogi segítséget kapjanak a fogvatartás alatt, továbbá segítséget kell nyújtani számukra jogaik és jóllétük védelmének biztosításához is.

Összefoglaló

- A gyermekek letartóztatására csak a legvégső esetben és a lehető legrövidebb ideig kerülhet sor.
- A nemzetközi és regionális emberi jogi előírások ugyanakkor nem tartalmazzak meghatározott időkeretet a gyermekek letartóztatására.
- „A legvégső eset” előfeltételezi, hogy a gyermekek szabadságának elvonását csak akkor lehet alkalmazni, ha ennek alternatívái nem megfelelőek vagy a szabadságelvonás céljának eléréséhez bizonyítottan nem megfelelőek.
- A védőknek biztosítaniuk kell, hogy a letartóztatáshoz képest alternatív kényszerintézkedések működőképesek és nem túl megterhelők a gyermek ügyfél számára. A védőknek meg kell próbálniuk konzultálni a megfelelő alternatív intézkedésekről szociális munkásokkal és más szereplőkkel.
- A gyerekeket főszabály szerint nem lehet felnőttekkel együtt fogvatartani.

2.2.1 Legvégső esetben és a legrövidebb megfelelő időtartamra alkalmazott intézkedés

Az EJEB a Güveç kontra Törökország ügyben megerősítette, hogy a gyermek előzetes letartóztatása csak a legvégső esetben megengedett, és csak a lehető legrövidebb ideig alkalmazható. Ezt az álláspontot foglalta el a gyermekekről szóló irányelv 10. cikke is, amely előírja a tagállamok számára, hogy a gyermekek szabadságelvonását az eljárás minden szakaszában a lehető legrövidebb időtartamra kell korlátozni, a gyermek életkorát és egyéni helyzetét, valamint az ügy sajátos körülményeit is figyelembe véve.¹⁰⁷ A tagállamok kötelesek továbbá a szabadságelvonást csak a legvégső esetben alkalmazni. A döntésre indokolással ellátott határozat alapján kerülhet sor, amely bírósági felülvizsgálat tárgyát képezheti.¹⁰⁸

Figyelembe véve a letartóztatásnak a gyermekekre gyakorolt jelentős káros hatásait, valamint a szabadságelvonás súlyos emberi jogi következményeit, a védőknek azt kell feltételezniük, hogy a gyermek legfőbb érdekét a szabadlára helyezés indítványozása szolgálja. Alapvető fontosságú azonban, hogy a védő jól ismerje a védencét és körülményeit is. Ennek oka, hogy a gyermek körülményeinek ismerete erősítheti a szabadon bocsátásra vonatkozó érveket, és segíthet azonosítani a letartóztatás elfogadható alternatíváit. A védőknek tájékozódniuk kell mindazon tényezőkről, amelyek miatt a gyerek szabadon bocsátása ellentétes lehet a gyerek legfőbb érdekeivel. Különösen nehéz esetekben szülei vagy szokásos gondviselői körébe visszaengedett gyermeket a bántalmazás közvetlen veszélye fenyegetheti vagy olyan tartósan fennálló, bizonytalan helyzetbe kerülhet, amelyben a gyerek alapvető szükségletei nem kielégítettek. Az ilyen körülmények fennállásának lehetősége miatt még fontosabb, hogy legyen mód egyéni értékelés és orvosi vizsgálat elvégzésére.

¹⁰⁶ 2012-es közös jelentés, 8. szak.

¹⁰⁷ Gyermekekről szóló irányelv, 10. (1) cikk.

¹⁰⁸ Gyermekekről szóló irányelv, 10. (2) cikk.

Időkeretek

A gyermekekről szóló irányelv nem határozza meg, hogy mit jelent a lehető legrövidebb időtartam a gyermekek előzetes letartóztatására. Értelmezés kérdése, hogy egy konkrét ügyben mit értünk „a legrövidebb megfelelő időtartam” és a „legvégső eset” fogalmai alatt. Ez a megközelítés összhangban van az EJEB-nek a *Nart kontra Törökország* ügyben hozott ítéletével, amelyben az EJEB megállapította, hogy a fogvatartás időtartamának észszerűsége absztrakt értelemben nem megállapítható. Az EJEB álláspontja, hogy ezt eseti alapon kell meghatározni, figyelembe véve, hogy létezik-e valós közérdek, amely erősebb, mint az egyéni szabadsághoz fűződő alapjog tisztelete.¹⁰⁹

A *Nart kontra Törökország* ügyben az EJEB megállapította az EJEE megsértését (5. cikk (3) bekezdés), mivel a kérelmező még gyermek volt, amikor negyvennyolc napon keresztül előzetes letartóztatásban volt.¹¹⁰ A *Güveç kontra Törökország* ügyben hozott ítéletében, amelynél a kérelmezőt tizenöt éves korától fogva több mint négy és fél évig tartották előzetes letartóztatásban, az EJEB az eljárást jogsértőnek találta, és megállapította az EJEE 5. cikk (3) bekezdésének megsértését.¹¹¹ A *Selçuk kontra Törökország* ügyben az EJEB úgy döntött, hogy az érintett gyermek négy hónapig tartó előzetes letartóztatása megsértette az EJEE 5. cikkének (3) bekezdését.¹¹²

Ezzel szemben a *J. M. kontra Dánia* ügyben, amelynél egy kiskorút 16 hónapnál hosszabb ideig tartották előzetes letartóztatásban, az EJEB nem állapította meg be az EJEE 5. cikk (3) bekezdésének sérelmét. A gyermeket egy fiatal bűnelkövetőnek fenntartott, magas biztonságú intézményben helyezték el, ahol megvizsgálták a mentális állapotát. A folyamatos fogvatartás jogszerűségét a dán bíróságok rendszeresen vizsgálták. A fogvatartás nemcsak a súlyos gyanúsításon, hanem a közvéleményen is alapult: a közvélemény igazságérzetét sértette volna, ha J. M.-et, aki bevallotta egy nyolcvanöt éves nő megerőszakolását és meggyilkolását, azelőtt elengedik, hogy mentális állapotának felmérése lezárult volna.¹¹³

A gyermekek őrizetbe vétele esetén a védőknek az Európa Tanács a fiatakorú bűnözés kezelésének új módjairól és a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről szóló 2003-as, 20. számú ajánlására kell hagyatkozniuk.¹¹⁴ Ez kimondja, hogy gyermek őrizetbe vétele esetén a gyermeket nem szabad összesen negyvennyolc óránál hosszabb ideig fogva tartani, és a fiatalabb bűnelkövetőknél mindent meg kell tenni ennek az időnek a csökkentése érdekében.

A legvégső eset fogalma és a letartóztatás alternatívái

A legvégső eset fennállása feltételezi, hogy a gyermekek szabadságtól való megfosztása csak akkor alkalmazható, ha az alternatív lehetőségek nem tekinthetők megfelelőnek, vagy ha a szabadságelvonással járó célok fényében nem bizonyultak megfelelőnek. Ez azt jelenti, hogy a szabadságelvonás céljainak minden esetben világosnak és egyértelműnek kell lenniük. Ha nincs egyértelmű célkitűzés, akkor nehéz felmérni az elhelyezés és/vagy az alternatív megoldások alkalmazásának szükségességét.

Hasznos tények

Egy amerikai tanulmány szerint a gyerekek a hatóságok által elrendelt szabályoknak (pl. jelentkezési kötelezettség, magatartási szabály, stb.) csak egyharmadára emlékeznek.
(National Juvenile Defender Center)

A gyermekekről szóló irányelv 11. cikke értelmében a tagállamok kötelesek biztosítani az alternatív intézkedések elérhetőségét. Az alternatív intézkedéseknek minden olyan pillanatban elérhetőnek kell lenniük, amikor a gyermeket a fogvatartás veszélye fenyegeti, a tárgyalás előtti szakaszt is

¹⁰⁹ 29. szak.

¹¹⁰ 36. bek.

¹¹¹ 109. és 110. bek.

¹¹² EJEB, *Selçuk kontra Törökország* (2006), ügyszám: 21768/02, 37. bek.

¹¹³ 62. bek.

¹¹⁴ A Miniszteri Bizottság a fiatakorú bűnözés kezelésének új módjairól és a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről szóló, a tagállamok számára készült 2003-as, 20. számú ajánlása (2003. szeptember 24-én a miniszterhelyettesek 853. ülésén elfogadta a Miniszteri Bizottság), 15. bek.

ideértve. A fogvatartás a tárgyalás előtti alternatívái közé tartozhatnak a nemzetközi példák alapján a következőkhöz hasonló jogintézmények: hatósági (ügyészi) figyelmeztetés, az óvadék ellenében történő szabadlábra helyezés, a közérdekű munka büntetés, jóvátételi munka, pénzbüntetés kiszabása, a pártfogó felügyelet és a kötelező magatartási szabályok keretében az oktatási intézkedések, mentorálás, a gondozásalapú és terápiás intézkedések, valamint a helyreállító eszközök.¹¹⁵

Az ügyvédeknek meg kell ismerkedniük a letartóztatás megfelelő alternatíváival annak érdekében, hogy eredményesebb beadványokat tudjanak beterjeszteni a szabadlábra helyezés érdekében. Ugyanakkor óvatosnak kell lenniük, hogy ne támogassanak olyan intézkedéseket vagy feltételeket, amelyek nem megfelelőek vagy nem kivitelezhetők. Például ha egy gyerek számára túl sok feltételt szabnak egy alternatív büntetés feltételeként, akkor nehezebben érti meg és jegyzi meg ezek mindegyikét, ami a teljesítést is megnehezítheti.

Fontos megjegyezni, hogy nincsenek mindenki számára egyaránt alkalmas intézkedések. „Külső” szakértők (különösen pszichológusok, szociális munkások, mentálhigiénés szakemberek és orvosok) tanácsai és meglátásai különösen értékesek lehetnek, mivel segíthetnek a védőnek és a hatóságoknak tisztán látni az egyes gyermekek számára elérhető legmegfelelőbb lehetőségeket, és biztosíthatják a testhezálló feltételeket ahhoz, hogy a gyermeket szabadon bocsáthassák.

A rendelkezésre álló alternatív szankciók és intézkedések széles skálája ellenére a fogva tartás alternatíváinak lehető legszélesebb körű kihasználása előtt még mindig tornyosulnak akadályok. Az egyik legfontosabb kihívás, amellyel foglalkozni kell, az a hatóságok ösztönzése az alternatív intézkedések alkalmazására. Számos országban a fogva tartást kisebb bűncselekmények esetén is még mindig elsődleges megoldásnak látják a gyermekek számára, a hatóságok pedig továbbra is a hagyományos büntető igazságszolgáltatás megtorló eszközeire támaszkodnak.¹¹⁶ A védőknek a gyermek legfőbb érdekeinek megfelelő intézkedést kell támogatniuk, ideális esetben egyéni értékelést és/vagy orvosi vizsgálatot követően, amelyekre a védő az érveit alapozhatja (lásd az egyéni értékeléséről szóló fejezetet).

A letartóztatás felülvizsgálata

A letartóztatásra vonatkozó határozatokat a gyermek vagy a védő kérésére a bíróságnak észszerű időközönként rendszeresen felül kell vizsgálnia.¹¹⁷ Itt a nemzetközi emberi jogi jogszabályok számos garanciáját figyelembe kell venni. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságálláspontja szerint erre az előállítást majd őrizetbe vételt követően 24 órán belül sort kell keríteni.¹¹⁸ Ezenkívül a Bizottság azt ajánlja a részes államoknak, hogy szigorú jogi előírások révén biztosítsák a gyermek előzetes letartóztatása jogszerűségének rendszeres, lehetőleg kéthetente történő felülvizsgálatát.¹¹⁹ A fogva tartott gyermekeknek a többi fogvatartotthoz hasonlóan jogukban áll saját kezdeményezésükre eljárást indítani és fellebbezni a fogvatartás jogszerűsége miatt (szükség esetén védő segítségével).¹²⁰ Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága hozzáteszi, hogy a fellebbezést azonnal el kell bírálni, de legkésőbb két héten belül.¹²¹

2.2.2 A tájékoztatáshoz való jog

A gyermekekről szóló irányelv megköveteli a gyermekek tájékoztatását mind a szabadságelvonnással kapcsolatos korlátokról, mind arról, hogy milyen különleges bánásmódra jogosultak a fogvatartásuk

¹¹⁵ Kilkelly, Forde és Malone, 2016.

¹¹⁶ Kilkelly, Forde és Malone, 2016.

¹¹⁷ Gyermekekről szóló irányelv, 10. (2) cikk.

¹¹⁸ 10. GC, 83. bek.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ A polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, 9. cikk (4) bekezdés és CRC, 37. cikk (d) bekezdés.

¹²¹ 10. GC, 84. bek.

során.¹²² Ezenkívül a tájékoztatásról szóló irányelv előírja, hogy a tagállamok életkortól függetlenül kötelesek tájékoztatni a gyanúsítottakat és a vádlottakat arról, hogy legfeljebb hány óráig vagy napig foszthatók meg a szabadságuktól, mielőtt az ügyük bíróság elé kerülne.¹²³ A korábban említett jogokhoz hasonlóan a védőknek biztosítaniuk kell, hogy fiatalok védencük haladéktalanul, szóban és írásban, számára érthető módon megkapja az e jogokkal kapcsolatos információkat.

A büntetőeljárás és a fogvatartás által kiváltott stressz jelentős hatással van a gyermek információ-megértési és -megőrzési képességére. A védőknek a fogvatartás egész ideje alatt különös figyelmet kell fordítani annak biztosítására, hogy a gyermek tudatában legyen a helyzet alakulásával és megfelelően értse azt, valamint hogy hatékonyan részt tudjon venni a tárgyalás vagy kihallgatás előkészítésének folyamatában. Sajnos sok országban a védők csak nagyon ritkán látogatják meg fogvatartott fiatalok védenceiket, ami növelheti a gyermek zavartságát és szorongását; egyes gyermekeknél az is előfordult, hogy a bíróhoz vagy az ügyészhez fordultak, hogy a velük kapcsolatos eljárásról tájékozódjanak.¹²⁴

2.2.3 A fogvatartott jólléte

A gyermekeket a felnőtt korúaktól elkülönítve kell fogva tartani, kivéve, ha ez nem felel meg a gyermek mindenek felett álló érdekének.¹²⁵ A tagállamoknak az őrizetbe vételkor is el kell különíteniük a gyermekeket a felnőttektől.¹²⁶

A tagállamoknak továbbá a fogva tartott gyermekeket illetően a fogvatartás időtartamához viszonyítottan arányos és megfelelő módon gondoskodniuk kell arról, hogy: (a) megőrizték és biztosítsák a gyermek egészségét, valamint testi és szellemi fejlődését; (b) biztosítsák a gyermek oktatáshoz és képzéshez való jogát, ideértve azt az esetet is, amikor a gyermek fizikai, érzékszervi vagy tanulási fogyatékossgal rendelkezik; (c) biztosítsák a gyermek családi életéhez való jogának tényleges és rendszeres gyakorlását; (d) biztosítsák az olyan programokhoz való hozzáférést, amelyek elősegítik a gyermek fejlődését és a társadalomba való visszailleszkedését; valamint (e) biztosítsák a gyermek vallási vagy meggyőződésbeli szabadságának tiszteletben tartását.¹²⁷ E követelmények közül az (a) és (e) a fogvatartáson (előzetes letartóztatás és szabadságvesztés büntetés) kívül más szabadságelvonó intézkedésekre is alkalmazandó (pl. őrizet). A (b), (c) és (d) követelményeket a fogvatartáson kívül csak olyan mértékben kell más szabadságelvonásokra alkalmazni, amennyiben az megfelelő és arányos az említett helyzet jellegéhez és időtartamához viszonyítottan. Végezetül a szabadságelvonás alatt álló gyermeknek lehetővé kell tenni, hogy a lehető leghamarabb találkozhasson a szülői felelősség gyakorlójával, amennyiben ez összeegyeztethető a nyomozási és operatív követelményekkel.¹²⁸

Hasznos tények

Egy az Egyesült Államokban végzett kutatás azt mutatta, hogy a felnőtt intézményekben elhelyezett gyermekek nagyobb valószínűséggel válnak bűnismétlőkké, mint azok, akik fiatalok számára fenntartott intézményben vannak. Ez következhet a felnőtt intézmények életkorra szabott szolgáltatásainak hiányából és abból, hogy a gyermekek inkább kitétek más fogvatartottak negatív hatásának. (Ziedenisburg, 2011)

¹²² Gyermekekről szóló irányelv, 4(1)(b)(iii) és 4(1)(c) cikk.

¹²³ Tájékoztatásról szóló irányelv, 4. (2) (d) cikk.

¹²⁴ ADRC szakértői találkozó, 2017. július, vitaanyag.

¹²⁵ Gyermekekről szóló irányelv, 12 (1) cikk; Havannai Szabályok, 29. szabály.

¹²⁶ Gyermekekről szóló irányelv, 12. (2) cikk.

¹²⁷ Gyermekekről szóló irányelv, 12. (5) cikk.

¹²⁸ Gyermekekről szóló irányelv, 12. (6) cikk.

Nem megfelelő bánásmód, bántalmazás

Nemzetközi és európai szinten egyre gyakrabban ismerik fel, hogy milyen széles körű és intenzív erőszakkal kell szembenézniük a gyermekeknek az állami intézményekben, az őrizetet beleértve.¹²⁹ Ez az aggodalom tükröződik az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának általános kommentárjaiban is, amelyek elismerik, hogy a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekeket fokozottan fenyegeti az erőszak veszélye a rendőrök részéről, és ez akár kínzásig is elmehet.¹³⁰

A *Zherdev kontra Ukrajna* ügyben az EJEB megállapította, hogy ha a gyerektől a rendőrkapitányságon az előállítást követően elveszik a ruháit – és a hatóságok nem tudnak magyarázatot adni arra, hogy miért nem adtak neki másik ruhát –, majd két és fél óráig ebben a bizonytalan és kiszolgáltatott helyzetben tartják, ezután pedig három napra felnőtt fogvatartottakkal zárják egy cellába, az sérti az EJEE kínzás, embertelen és megalázó bánásmód tilalmát előíró 3. cikkét.¹³¹ Az EJEB az ügyvédi támogatást a kínzás és a bántalmazás megakadályozásának fontos mechanizmusaként ismeri el.¹³²

A fogva tartott gyermekek jóllétének védelme nem a védők kizárólagos felelőssége, de a védők döntő szerepet játszhatnak a gyerekekkel való bánásmód nyomon követésében, és ha előfordul, a megfelelő intézkedés meghozatala érdekében rögzíteniük és jelenteniük kell a bántalmazást. Azt is hangsúlyozni kell, hogy a védők csak akkor tudják nyomon követni és jelenteni a bántalmazási eseteket, ha rendszeresen látogatják fogvatartott fiataikorú védeenceiket.

2.3 Bíróági eljárások

A konkrét helyzettől és az adott tagállamtól függően a bíróságok a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekeket illető hozzáállása büntető vagy paternalista jellegű lehet, a bírósági eljárások pedig eltérő mértékben igazodnak a gyermekek igényeihez. Ha segíteni akarjuk a gyermeket a bírósági tárgyaláson, ahhoz problémák egész sorát kell megoldani az egyszerű gyakorlati gondoktól kezdve (lát és hall-e a gyerek onnan, ahol ül?) a bonyolultabb jogi kérdésekig (például hogy a gyermeknek nyilvános tárgyaláshoz vagy a magánélete védelméhez van-e joga).

A bírókat és az ügyészeket a tárgyalás megkezdése előtt tájékoztatni kell a gyermek személyiségéről és érettségi szintjéről, valamint gazdasági, szociális és családi hátteréről, és esetleges sérülékenységről. Ez alapvető fontosságú annak megállapítása érdekében, hogy az eljárás milyen módosításaira, továbbá a gyermek legfőbb érdekét szolgáló, észszerű engedményekre van szükség. Ha a gyermek szükségleteinek egyéni értékelését eddig az időpontig nem végezték el, úgy feltétlenül szükséges erre az első tárgyalás megkezdése előtt sort keríteni, bár a védőknek a megfelelő eszközök alkalmazásával már egy sokkal korábbi szakaszban törekedniük kell az alapos felmérés elvégzésére.

Összefoglaló

- A gyermekeket késedelem nélkül tájékoztatni kell a velük kapcsolatos eljárás általános vonatkozásairól.
- Annak érdekében, hogy a gyermekek követni tudják az eljárásukat, a védőknek különösen figyelni kell a felkészítésükre a bírósági tárgyalás előtt és annak folyamán.
- A védőknek biztosítani kell a gyermekek hatékony részvételét a bíróság előtti eljárásban is. Ez történhet úgy, hogy igyekeznek megkönnyíteni a kommunikációt (például a gyermekbarát nyelvezet használatával), vagy gyakorlati változtatásokkal (például a tárgyalóterem gyerekbarátabbá tételével).
- Általános szabályként a tárgyalást zártan kell tartani, amely alól lehetnek kivételek.
- Fontos, hogy a tárgyalást követően a gyermekkel beszéljen a védő röviden magyarázza el, hogy mi történt.

¹²⁹ Közös jelentés 2012 , 5., 29., 38–40. bek.

¹³⁰ 13. GC, 3. (i) bek.

¹³¹ EJEB, *Zherdev kontra Ukrajna* (2017), ügyszám: 34015/07, 84–95. bek.

¹³² EJEB, *Salduz kontra Törökország* (2008), ügyszám: 36391/02, 51. bek.

Egyes tagállamokban a védők, bírók és ügyészek a tárgyalás kezdetén előzetesen megállapodhatnak arról, hogy a tárgyalás során az eljárás milyen jellegű módosításait látják szükségesnek. Ez segíthet elkerülni a felesleges vitákat és késedelmeket az eljárás későbbi részében.

2.3.1 A tájékoztatáshoz való jog

A tárgyalóteremben jellemzően kiütköznek a gyerekek kommunikációs problémái. Az információk befogadásának a letartóztatás során felmerülő nehézségei a tárgyalóterem stresszes és gyakran gyorsan változó körülményei között szintén előfordulhatnak. A védőnek észben kell tartania, hogy a bírósági eljárás és annak formáságai valószínűleg nehezebben érthetők a gyerek, mint a legtöbb felnőtt számára. A fent említett amerikai tanulmány szerint a megkérdezett gyermekek egynegyede úgy vélte, hogy a meghallgatásuk során nem volt jelen ügyész a tárgyalóteremben, illetve nem voltak biztosak az ügyész jelenlétében.¹³³

Erre figyeljen!

A védőknek rá kell szánniuk az időt, és el kell magyarázniuk a történéseket, hogy a gyermek ne érezze elveszettnek magát. Az eljáráson túlmenően a védőnek biztosítani kell az eljárás egésze során (különösen a tárgyalás előtt és alatt), hogy fiatalok védence értse az ellene felhozott vádakokat és a lehetséges következményeket.

A gyermekekről szóló irányelv 4. cikke szerint a gyermekeket haladéktalanul tájékoztatni kell az eljárás általános szempontjairól. Az irányelv preambuluma tisztázza, hogy ennek érdekében a gyermekek számára el kell magyarázni az eljárások következő lépéseit, amennyire ezt a büntetőeljárás érdekei engedik, valamint az ügyben részt vevő hatóságok szerepét. A folyamat és a különböző szakaszok sorrendjének elmagyarázása segít a gyermeknek megérteni, hogy mit várnak el tőle az eljárás során, és hogy mikor mondhatja majd el a bíróságon, amit szeretne.¹³⁴ Ugyanilyen fontos annak biztosítása, hogy a gyerek megfelelő tájékoztatást kapjon a bírósági eljárás során, hogy képes legyen követni a folyamatot és szükség szerint részt venni benne.

A 4. cikk azt is előírja, hogy a gyermeket tájékoztatni kell, hogy joga van a szülői felelősség gyakorlója általi kísérethez, valamint a tárgyaláson való személyes megjelenéshez. A gyermeknek a büntetőeljárásban való részvétele hosszabb ideig is elhúzódhat, hónapokba telhet, mire ügye eljut a tárgyalásig, amely időszak alatt többször is találkozhat a rendőrséggel. Nem szabad feltételezni, hogy a gyermek a korábban kapott összes információra emlékszik, a jogairól szóló tájékoztatást is ideértve.¹³⁵

Erre figyeljen!

A védőknek azt is szem előtt kell tartaniuk, hogy más ügyfelekhez képest a gyermek számára nagyobb valószínűséggel jelent súlyos nehézséget a kapott összetett információk megértése és megjegyzése, és az ügy előrehaladásával bekövetkező változások is nagyobb valószínűséggel zavarják őket össze. A jogokról való tájékoztatás kötelezettsége folyamatosan fennáll a gyermekek felé, ez egyetlen alkalommal adott tájékoztatással nem tekinthető teljesítettnek.

Felkészülés a bíróságra

A védő részéről hasznos lehet látogatást szervezni a gyerek számára bíróságra – így ugyanis a gyerek a nyugodtabb környezetben jobban megértheti a bíróság felépítését és az eljárásokat. Az ilyen látogatások segíthetnek a gyereknek abban is, hogy kevésbé legyen feszült magának a bírósági meghallgatás során, és hogy hatékonyabban részt tudjon venni benne.

¹³³ National Juvenile Defender Centre, 5. old.

¹³⁴ Liefwaard et al., 2016, 64.

¹³⁵ Uo.

Tipp

A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás folyamatának, résztvevőinek, a bírósági eljárás rendjének megértéséhez hasznos eszköz, ha a gyerekekkel együtt térképet készítünk a tárgyalóteremről. A térkép rajzolása közben elmagyarázhatjuk a különböző szereplőket és a feladatukat, valamint azt, hogy milyen sorrendben jelennek meg vagy beszélnek majd a bíróságon. Fontos továbbá elmagyarázni a gyermeknek a bírósági tárgyalás célját; miről születik majd döntés a tárgyalás során, és mi a tét a gyermek számára (pl. előkészítő ülésről van-e szó, a letartóztatásról vagy az ügy érdeméről döntenek, sor kerül-e a védőbeszédre, stb.). A tárgyalóterem ábrázolása is segíthet a gyerekek megérteni és megjegyezni, hogy mi fog történni a bíróságon. A gyerek az ügyvéd által készített térképet lefényképezheti vagy hazaviheti magával.

2.3.2 Meghallgatáshoz való jog

A tagállamoknak biztosítaniuk kell a gyermekek azon jogát, hogy jelen legyenek a tárgyalásukon, továbbá meg kell hozni minden szükséges intézkedést annak érdekében, hogy a gyermekek hatékonyan részt vehessenek a tárgyaláson, ideértve például annak a lehetőségnek a biztosítását, hogy meghallgassák őket és kifejtthessék véleményüket (gyermekvédelmi irányelv, 16. cikk (1) bekezdés).

Kommunikáció a tárgyalóteremben

A bírósági tárgyalás során a védőnek folyamatosan figyelnie kell, hogy a gyerekhez általa érthető módon és az érettségének megfelelő szinten beszélnek-e, továbbá, hogy a gyerek megérti-e a kapott információkat, hogy így képes legyen a saját véleményét előadni. Ha a bíró vagy az ügyész a tárgyalás során nem megfelelő módon szól a gyermekhez, akkor a védőnek közbe kell avatkoznia, fel kell hívnia a figyelmet a gyermek érettségére és arra, hogy mennyit ért meg a gyermek, hangsúlyoznia kell a gyermek részvételének fontosságát a saját tárgyalásán, és meg kell kérnie a bírót és az ügyészt, hogy használjanak gyermekbarát nyelvezetet. Különösen nagy kihívást jelenthet a gyermek hatékony részvételének biztosítása az olyan jogrendszerekben, amelyekben kontradiktórius eljárás van, és megengedett a keresztkérdések feltevése a gyermekeknek.

Tipp

A védők számára hasznos lehet még a bírósági tárgyalás előtt lefektetni annak alapszabályait, hogy milyen kérdéseket tehetnek fel, milyeneket nem, ki kérdezhet, ki nem.

Példák – Gyermekbarát kommunikáció a tárgyalóteremben

A körülményektől függően a védőnek az alábbi körülményekre kell figyelemmel lennie:¹³⁶

- A vád álláspontját sugalmazó kérdések mellőzése (például: „Elloptad a biciklit, nem igaz?”; „Hét óra előtt jöttél el otthonról, ugye?”).
- Rövid, egyszerű kérdések használata.
- A gyereket nyomás alá helyező, agresszív kihallgatási technikák kerülése.
- Időkeret meghatározása a kihallgatásra.
- Vizuális segédeszközök, például modellek és testábrák használata.

(Ezek példákat Anglia & Wales büntetőeljárás szabályjaiból 3.9.(7)(b) vettük.)

A védőknek további segítség igénybevitelére lehet szükségük ahhoz, hogy a gyerek hatékonyan tudjon kommunikálni a bírósággal; ennek érdekében érdemes lehet közvetítő segítségét kérni, aki segíthet „tolmácsolni” a gyerekeknek.

¹³⁶ A példák Anglia és Wales büntetőeljárás szabályainak 3.9(7)(b) cikkén alapulnak.

Gyakorlati módosítások az eljárásban

A meghallgatáshoz való jogot nemcsak azáltal lehet előmozdítani, hogy biztosítjuk, hogy a gyerek képes legyen megérteni az elhangzottakat és reagálni rájuk, hanem azzal is, ha olyan légkört teremtünk, amelyben a gyerek a lehető legmagasabb szinten képes kifejezni magát megfélemlítés és gátlás nélkül.¹³⁷ A legtöbb tárgyalótermet és bírósági eljárást nem a gyermekek érdekeit szem előtt tartva alakították ki, így előfordulhat, hogy a védőnek különböző gyakorlati alkalmazkodási intézkedéseket kell kérnie annak érdekében, hogy védece képes legyen hatékonyan részt venni a tárgyaláson és kifejeznie az álláspontját.

Példák – Gyermebarát változtatások a tárgyalóteremben

- Megengedni a gyermeknek, hogy a szülei mellé vagy közelébe üljön.
- Megengedni a gyermeknek, hogy a védője közelébe üljön.
- Az összes szereplőt ugyanolyan szintre ültetni, mint a gyermeket, lehetőleg a bíró se a pulpituson foglaljon helyet.
- A talárok illetve egyéb „szokatlan” bírósági öltözékek eltávolítása.
- Az eljárási cselekményeket, kihallgatásokat és a bírósági tárgyalásokat a gyermek fogvatartásának helyszínére szervezni, hogy a gyereknek ne kelljen ismeretlen környezethez alkalmazkodnia.

Fontos továbbá biztosítani, hogy a bírósági tárgyalás olyan ütemterv szerint történjen, amely figyelembe veszi, hogy a gyermek nem képes hosszú ideig koncentrálni. Ez azt jelenti, hogy lehetőség szerint kerülni kell a hosszadalmas eljárásokat, és rendszeres szünetekre van szükség.

2.3.3 A magánélet védelme

A nyilvánosság nagyon káros hatással lehet a fiatalok gyanúsítottakra és vádlottakra, és nemcsak azért, mert rossz hatással lehet a jóllétükre és a rehabilitációjukra. Ennek megfelelően a CRC is előírja a magánélethez való jog védelmét a fiatalokúakra vonatkozó igazságszolgáltatásban.¹³⁸ Az is elismert szempont viszont, hogy a gyermekek magánéletének a büntetőeljárás során történő védelmének szükségességét egyensúlyba kell hozni az EJEE 6. cikkében lefektetett, nyilvános tárgyaláshoz való joggal.¹³⁹

Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága elismerte, hogy általános szabályként a bírósági meghallgatásokat a nyilvánosság kizárásával kell megtartani, de e szabály alól lehetnek „nagyon korlátozott” kivételek.¹⁴⁰ Ez az álláspont tükröződik bizonyos mértékig a gyermekekről szóló irányelv 14. cikkében is, amely előírja, hogy a gyermekeket érintő bírósági meghallgatásokat általában a nyilvánosság kizárásával kell lefolytatni, vagy lehetőséget kell adni a bíróságoknak arra, hogy az ilyen meghallgatásokat a nyilvánosság kizárásával folytassák le. Ez egy nagyon lazán megfogalmazott rendelkezés; az irányelv preambuluma azt sugallja ezzel kapcsolatban, hogy a tagállamok jogrendszerei közötti különbségeknek tudható be.¹⁴¹

Az EJEB megvizsgálta a gyermekeket érintő, a nyilvánosság kizárásával lebonyolított bírósági meghallgatásokat a *T. kontra Egyesült Királyság* és a *V. kontra Egyesült Királyság* ügyben. T.-t és V.-t, akik a bűncselekmény elkövetésekor 10 éves gyermekek voltak, a tárgyalás időpontjára pedig betöltötték a 11-et, elítélték emberölés miatt. Több különleges intézkedés érvénybe léptetése dacára a tárgyalás nyilvános volt, és a gyermekek nevét az elítélésük után nyilvánosságra hozták. Bár elismerte az igazságszolgáltatás nyilvánosságához fűződő érdeket, az EJEB megjegyezte, hogy ezen érdeket a tárgyaláson a jelen lenni szándékozók „korlátozott részvételi jogai”, valamint „józan

¹³⁷ *T. kontra Egyesült Királyság*, 85. szak.; lásd még a Pekingi Szabályokat, 14.2 szabály.

¹³⁸ CRC, 40. cikk (2)(b)(vii) pont.

¹³⁹ Cras, 2016, 118.

¹⁴⁰ 10. GC, 66. bek.

¹⁴¹ Gyermekekről szóló irányelv Preambulumának 56. bekezdése.

beszámoló” révén is ki lehetett volna elégiteni. Más szóval, még ha az igazságszolgáltatási érdekek megkövetelik is, hogy a gyermekeket érintő tárgyalásokat nyilvánosan tartsák, az ilyen tárgyalások nyilvánosságát korlátozni kell. A védőknek azt is észben kell tartaniuk, hogy mind az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága, mind a Pekingi Szabályok kifejtették, hogy a gyermek személyazonosságát titkosan kell kezelni.¹⁴²

A védők nem mindig tudják elérni, hogy a gyermek vádlottak tárgyalásai teljesen el legyenek zárva a nyilvánosság elől, sőt lehet, hogy még a sajtó munkatársait sem sikerül távol tartaniuk, de azt igyekezniük kell biztosítani, hogy a nyilvánosság lehetőség szerint korlátozott legyen a tárgyaláson, illetve hogy a gyermek személyazonossága a nyilvánosság számára ismeretlen maradjon.

2.3.4 A meghallgatás után

Erre figyeljen!

A bírósági tárgyalás után a védőnek mindenképp el kell magyaráznia fiatakorú védencének a tárgyalás kimenetelét és annak lehetséges következményeit. Amikor egy gyermek várározásaival ellentétesen döntenek, fontos, hogy értse, hogyan született meg ez a döntés, hogy a saját nézetei mekkora szerepet játszottak a mérlegelés során, és hogy mit jelent számára ez a döntés. (Plotnikoff & Woolfson, 2002)

A meghallgatás eredményének magyarázata azért is nagy jelentőséggel bír, mert segíthet a gyermeknek megérteni a viselkedése következményeit, és segíthet neki abban, hogy „elfogadja” a döntést.¹⁴³ Az egyes döntések okainak érthető magyarázata révén a gyermek saját bűnelkövető magatartását is jobban megértheti.

Az egyes döntések okaira és a döntés konkrét tartalmára vonatkozó magyarázatot a gyermek számára érthető módon és nyelven kell biztosítani. A gyermekek gyakran nem értik meg egyes jogi döntések következményeit, különösen akkor, ha első alkalommal követtek el valamit.¹⁴⁴ Például a gyerek gyakran nem igazán érti, hogy mit jelent az ítéletben szereplő közérdekű munka büntetés (pl. hogy mikor kell végrehajtania a közérdekű munkát, mi lesz a munka, hol fog sor kerülni rá, és mennyi időt fog igénybe venni számára a büntetés teljesítése).

Fellebbezés

Fontos továbbá, hogy a gyermek tájékoztatást kapjon a meghozott döntés elleni fellebbezési lehetőségekről. A CRC szerint a gyermeknek joga van hozzá, hogy a rá kirótt döntést és intézkedéseket megvizsgálja egy magasabb fokú, illetékes, független és pártatlan testület.¹⁴⁵ Az Iránymutatásban az szerepel, hogy a gyermek védője, ügygondnoka vagy törvényes képviselője köteles megadni a fellebbezéssel kapcsolatos szükséges tájékoztatást, miután a gyermek a határozatról vagy ítéletről értesült.¹⁴⁶ A tárgyalás után fontos továbbá a gyermekkel folytatott négy szemközt megbeszélés, amelyen megvitathatók vele a fellebbezési lehetőségek, illetve tanácsot kaphat ebben a kérdésben.

¹⁴² 10. GC, 66. bek.; Pekingi Szabályok, 8. szabály.

¹⁴³ Rap, 2013, Cashmore és Parkinson, 2007; Schuytlot, 1999; Tyler, 2006; 2003.

¹⁴⁴ Plotnikoff és Woolfson, 2002.

¹⁴⁵ CRC 40(2)(b)(v) cikke, 10. GC, 60–61. bek.

¹⁴⁶ Iránymutatás, 75. szak.

3. fejezet: A fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás és a serdülőkori fejlődés

3.1 Bevezetés a serdülőkori fejlődés alapjaiba

A gyerekekkel dolgozó ügyvédeknek nem kell a gyermekpszichológia szakértőinek lenniük – ezért, ha szükséges, a megfelelő szakemberektől kérjenek segítséget. Azonban a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekek jogainak hatékony védelme érdekében a gyerekek és a serdülők fejlődési fázisainak és pszichológiai jellemzőinek ismerete és megértése hasznos lehet az ügyvédek számára.

Az ezen a téren szerzett ismeretek segíthetnek az ügyvédeknek a fiatalkorú védencekkel való hatékonyabb kommunikációban, az igényeik azonosításában és a viselkedésük jobb megértésében.

A „gyermek” jogi definíciója eltér attól, mint ahogy a kifejezést a pszichológusok használják.

- A fejlődéslelektanban általánosságban a „gyermek” a fogantatástól mintegy 10 éves életkorig tartó fejlődési szakaszt jelenti. A serdülőkor 10 és 13 év között kezdődik, és 18 és 22 éves kor között ér véget. Különbséget lehet tenni továbbá a korai és késői serdülőkor között; az utóbbi szakasz 15 éves kor körül kezdődik.¹⁴⁷
- Jogilag a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás alkalmazhatóságát a büntethetőség alsó korhatára és a felső korhatár határozzák meg. A büntethetőség alsó korhatára országonként széles körben változik, és 7 éves kortól 18 éves korig terjed.

Ez a fejezet rövid áttekintést ad a serdülők kognitív és érzelmi fejlődéséről, és ismerteti a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyerekeknél és serdülőknél jelentkező leggyakoribb mentális egészségügyi problémákat.

Összefoglaló

- A pszichológiai jellemzők és a fejlettség szintje gyerekenként is jelentősen eltérhetnek, még azonos korúak esetén is.
- A fejlettség szintje befolyásolja, hogy a gyerek milyen mértékben érti meg az eljárást és állampolgári jogait és kötelezettségeit.
- A legtöbb fiatal számára, a bűnelkövető magatartás csupán egy életszakasz, amelyet a serdülőkre jellemző pszichológiai és fejlődésbeli tényezők befolyásolnak. A fiatalok jellemzően „kinövik” a kriminális viselkedést.
- Mentális egészségi problémák gyakrabban fordulnak elő azoknál a gyermekeknél, akik kapcsolatba kerülnek a büntető igazságszolgáltatással.
- Értelmi és nyelvi fogyatékossgal élő gyerekek felülreprezentáltak a fiatalkorúak igazságszolgáltatási rendszerében.

Hasznos tény

A pszichológiai jellemzők és a fejlettség szintje gyerekenként is jelentősen eltérhetnek, még azonos korúak esetén is.

¹⁴⁷ Santrock, 2007.

3.1.1 A serdülők fejlődése és a bírósági eljárások megértése

Hogy egy fiatal mennyire érti meg a büntető igazságszolgáltatási eljárás lefolyását, attól is függ, hogy a serdülőkor mely szakaszában jár.

A kutatások azt mutatják, hogy a 12-13 éves kor körüli gyerekek nem tekintik magukat olyan állampolgároknak, mint akiket az állam felelősségre vonhatna a viselkedésük miatt.¹⁴⁸ Ez főként azzal van összefüggésben, hogy ebben a korban még kevésbé képesek absztrakt módon gondolkodni, és még mindig gyerekek tekintik magukat, akik csak a közvetlen környezetüknek: azaz a szüleiknek, nagyszüleiknek, tanáraiknak és esetenként a szomszédaiknak felelnek. A gyerekek még képtelenek tiszteletben tartani a társadalmi rend fenntartására szolgáló törvényeket és jogi eljárásokat, és nem a társadalmi rendszer részeként tekintenek magukra.¹⁴⁹

A serdülőkorban az absztrakt gondolkodás képessége fejlődik, a fiatalok tudása és élettapasztalatai bővülnek. A büntetőeljárások serdülők általi megértését vizsgáló tanulmányok azt mutatják, hogy a 14 év alatti serdülők általában kevésbé rendelkeznek a bírósági tárgyalásokkal kapcsolatos ismeretekkel, mint az idősebb serdülők.¹⁵⁰ A 16-17 évesek képességei közelebb állnak a fiatal felnőttek (18-24 évesek) képességeihez.¹⁵¹

Ugyanakkor el kell ismerni, hogy a gyerekek fejlettsége, érettsége között jelentős különbségek vannak. Egyes gyerekek testileg, fizikailag, szellemileg, érzelmileg vagy erkölcsileg a koruknál fejlettebbek vagy fejletlenebbek lehetnek. A 14-18 év közötti fiatalok fejlődési üteme egyénenként jelentősen változik. A bírósági tárgyalással kapcsolatos ismeretek (például a jogi fogalmak megértése és az igazságszolgáltatási rendszer különböző szereplőinek ismerete) a korral bővülnek, de az intelligencia is erősen befolyásolja az eljárások megértését.¹⁵²

3.1.2 A serdülőkori fejlődés és a fiatalkori bűnözés

Köztudott, hogy a serdülőkorban gyakrabban fordul elő jogsértő és bűnöző viselkedés. A bűncselekmények előfordulása 15-19 éves kor között a leggyakoribb, majd a 20-as életevek elején csökken. Ez az úgynevezett „életkori-bűnözési görbe”, amely minden nyugati populációra jellemző. A kutatások azt mutatják, hogy a fiatalkorú bűnözők 40-60 százaléka korai felnőttkorára felhagy a jogsértő magatartással.¹⁵³

A jogsértő magatartás serdülőkorúak közötti gyakori előfordulását részben a serdülők és a fejlődési szakaszuk sajátosságai magyarázzák. A serdülők fejlődésének különböző szempontjait és a gyerekek pszichológiai jellemzőit ismerve az ügyvédek mélyebben megérthetik védenek gondolkodásmódját és tetteik mozgatórugóit. Ezek az ismeretek ugyanakkor a védenekkel folytatott kommunikációban is segítséget nyújthatnak.

Erre figyeljen!

A fiatalok jellemzően nem érzik az államhoz tartozónak magukat, és általánosságban nincsenek tisztában a büntetőeljárások mibenlétével, ezért az ügyvédeknek különös figyelmet kell fordítaniuk arra, hogy fiatalkorú védenek megértsék a büntetőeljárás fontosságát, következményeit, és lehetséges hatásait.

Hasznos tény

A törvényrel összeütközésbe kerülő legtöbb fiatal számára a bűnöző magatartás egyszeri incidens, nem pedig tartós életmód. „Kinövik” a bűnöző magatartást, és nem mutatnak súlyos személyiségzavarokat. (The MacArthur Foundation Research Network on Law and Neuroscience, 2017)

¹⁴⁸ Grisso, 2000.

¹⁴⁹ Buss, 2000.

¹⁵⁰ Grisso, 2000.

¹⁵¹ Grisso et al., 2003.

¹⁵² Grisso, 2000; Grisso et al., 2003.

¹⁵³ Loeber, Farrington és Petechuk, 2013.

3.1.2.1 Kognitív fejlődés

A serdülőkorban a fiatalok szellemi képességei jelentősen fejlődnek. A serdülők a gyermekekhez képest fejlettebben, elvontabban és hatékonyabban gondolkodnak. A logikai érvelési készségek a 11 és 16 éves életkor között fokozatosan fejlődnek. Az egyén formális intellektuális képességei (mint például az intelligenciahányados) 16-18 éves kor után nem javulnak észrevehetően. Noha az intelligenciahányados a 18. életév után nem változik észrevehetően, a serdülők érvelési képességei még nem működnek ugyanazon a szinten, mint a felnőttekéi (ami a 21 évnél idősebbeket jelenti). A serdülőknek kevesebb élettapasztalatuk van, és ennél fogva a döntéshozatal során kevesebb ismeretre támaszkodhatnak. Kevésbé érett érzelmi és szociális készségeik miatt ítéletalkotó képességük eltér a felnőttekétől.¹⁵⁴

A serdülők más módon hoznak döntéseket, mint a felnőttek. Az agy magasabb végrehajtó funkciói, mint pl. a tervezés, a verbális memória és az impulzuskontroll még tovább fejlődnek, és csak 25 éves kor körül érik el a teljesen kifejlett állapotot.¹⁵⁵ A serdülők pszichoszociális éretlensége szintén befolyásolja a döntéshozataluk módját. Ez azt jelenti, hogy bár a serdülők kognitív képességei érettek, a döntéshozataluk esetenként nem az.¹⁵⁶

Kockázatvállalással járó magatartás

A serdülők jellemzően hajlamosabbak a kockázatvállalással járó magatartásra, például a kábítószer-használatra, az erőszakra, a kockázatos szexuális magatartásra és az autózvezetés során történő kockázatvállalásra.¹⁵⁷ A serdülők hajlamosak alulbecsülni a kockázatokat, és hajlamosak olyasmit csinálni, amiről egyébként tudják, hogy nem helyes. Ez különösen igaz izgalmas helyzetekben, és ha a társaik nyomást gyakorolnak rájuk, mivel ilyenkor a helyzetfelismerési képességük romlik.¹⁵⁸

Egyes tudósok érvelése szerint a kockázatvállalás fontos evolúciós viselkedés. A serdülőkor során az emberek egyre inkább függetlenné válnak a szüleiktől. A kockázatvállalás, a környezet felfedezése, a másokkal való barátkozás és közös időtöltés segít a serdülők önállóbbá válásában és saját identitásuk kialakításában.¹⁵⁹

Előrelátás és impulzuskontroll

A kutatások azt mutatják, hogy a serdülők nem azért vállalnak több kockázatot, mert nem érzékelik a kockázatokat, hanem mert a különböző viselkedésekhez tartozó kockázatokat, különösen a hosszú távúakat rendszeresen alulbecsülik. Az idősebb serdülők jobban képesek felmérni a kockázatokat, és előretekintve képesek belátni a különböző döntések lehetséges következményeit.¹⁶⁰ A magatartásmódokhoz kötődő rövid és hosszú távú következmények belátásának képessége fokozatosan fejlődik a gyermekkor és a fiatal felnőttkor között.¹⁶¹

A kockázatos viselkedés vállalásának másik magyarázata az impulzuskontroll hiánya, amely jellemző a serdülőkre.¹⁶² Az impulzivitás 30 éves korig fokozatosan csökken. Az élmények hajszolása (vagyis az izgalom- és kalandkeresés, ami jelenthet konformista tevékenységeket, mint a bungee-jumpingot, de bűncselekményeket is) megnövekszik a 10 és 15 év közötti korosztályban.¹⁶³

A serdülők és a fiatal felnőttek körében jellemző nem megfelelő impulzuskontrollt és a rendszerszerű viselkedés hiányát részben a serdülőkor második felében végbemenő hormonális és fiziológiai

¹⁵⁴ Loeber et al., 2015; Scott és Steinberg, 2008; Steinberg és Schwartz, 2000.

¹⁵⁵ Loeber et al., 2015.

¹⁵⁶ Scott és Steinberg, 2008; Steinberg és Scott, 2003.

¹⁵⁷ Steinberg, 1999.

¹⁵⁸ Steinberg és Cauffman, 1996.

¹⁵⁹ Sercombe, 2014.

¹⁶⁰ Greene et al., 2000; Schmidt et al., 2003; Steinberg és Cauffman, 1996; Steinberg & Scott, 2003.

¹⁶¹ Steinberg és Cauffman, 1996.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Steinberg, 2011.

változások magyarázzák.¹⁶⁴ A neurológia eredményei azt mutatják, hogy a serdülő agy különböző területei különböző sebességgel fejlődnek, ami aszimmetriát eredményez a különböző agyi rendszerek között.

Kortársnyomás

A serdülőkori fejlődés másik jellemzője a kortárscsoport részéről jelentkező nyomásgyakorlásra való fogékonyság. A serdülőkorban az emberek fokozott érdeklődést mutatnak a kortársaikkal való szocializáció iránt.¹⁶⁵ Ráadásul a kisgyerekekhez és felnőttekhez képest a serdülők sokkal hajlamosabbak engedni, ha a kortársaik nyomást gyakorolnak rájuk.¹⁶⁶ A kortársaik közötti elfogadottság nagy jelentőséggel bír a serdülők számára.¹⁶⁷ Körülbelül 8 éves kortól kezdve a gyerekek a felnőttekkel való kapcsolat helyett inkább a kortársaik társaságát keresik.¹⁶⁸ A kortárscsoport részéről jelentkező nyomásra való fogékonyság valamikor 12 és 16 éves kor között tetőzik, ezután pedig fokozatosan csökken.¹⁶⁹

A kortárs csoport részéről jelentkező nyomás a kockázatvállalásban is szerepet játszhat. Társaik jelenlétében a serdülők nagyobb valószínűséggel hoznak kockázatos döntéseket, mint a kisgyerekek és a felnőttek.¹⁷⁰ A kockázatvállalási hajlandóság nem csupán abból ered, hogy több időt töltenek a barátaikkal, hanem abból is, hogy a serdülők kortársaik által kifejtett nyomásnak nem képesek ellenállni, és fontos nekik a jutalmazás, például a társaik elismerése.¹⁷¹ A kutatások azt mutatják, hogy a társaknak való megfelelés különösen erős szerepet játszik az antiszociális viselkedés kialakulásában a fiúk körében.¹⁷²

A kutatások azt mutatják, hogy a fiatal serdülők különösen fogékonyak a saját korosztályuk véleményére.¹⁷³ További kutatási eredmények szerint a társaik közötti elszigetelődéstől való félelem meghatározó szerepet játszik a serdülők döntéshozatalában.¹⁷⁴

3.1.2.2 Érzelmi fejlődés

Autonómia

A serdülők érzelmi fejlődésének egyik legfontosabb eredménye az önállóság vagy függetlenség érzésének kialakulása.¹⁷⁵ A gyermekkorban elsősorban a szülőkhöz való ragaszkodás és a szülők elismerése befolyásolja a viselkedést. 10-11 éves korukig a gyerekek a viselkedésükkel szeretnek a szüleik és más felnőttek kedvében járni. A korai serdülőkorban viszont kezdenek aktívan szembehelyezkedni a szüleikkel, és egyre inkább igyekeznek leválni róluk. Az autonómia kialakulásában levő érzése a szülők és más felnőttek kívánságaival és tanácsaival való szembeszegülés formájában nyer kifejezést, amivel a serdülők a függetlenségüket próbálják bizonyítani. A serdülők gyakran nem észszerűen döntenek, hanem csak szembe akarnak szegülni a szüleik kívánságaival.

Az érzelmi autonómia a teljes serdülőkor során erősödik. A serdülők a társaik felé fordulnak, és eltávolodnak a szüleiktől. A kései serdülőkorra az önállósodás folyamata javarészt befejeződik, a serdülők jobban elszakadnak a szüleiktől és a társaiktól.¹⁷⁶

¹⁶⁴ Steinberg és Cauffman, 1996; Steinberg és Scott, 2003.

¹⁶⁵ Steinberg, 2011.

¹⁶⁶ Steinberg és Scott, 2003.

¹⁶⁷ Crone és Dahl, 2012.

¹⁶⁸ Delfos, 2004.

¹⁶⁹ Scott és Steinberg, 2008; Steinberg és Cauffman, 1996.

¹⁷⁰ Steinberg, 2011.

¹⁷¹ Gardner és Steinberg, 2005; Steinberg, 2011.

¹⁷² Steinberg, 1999.

¹⁷³ Knoll et al., 2015.

¹⁷⁴ Blakemore és Mills, 2014.

¹⁷⁵ Steinberg és Schwartz, 2000.

¹⁷⁶ Scott és Steinberg, 2008; Steinberg és Cauffman, 1996; Steinberg és Schwartz, 2000.

A serdülőkorban a fiatalok tudatossága is nő, és egyre inkább képesek lesznek erősebb kölcsönösségen alapuló kapcsolatok kialakítására. Az énközpontúság fokozatosan csökken, aminek eredményeként a serdülők képesek jobban belátni viselkedésük a maguk és mások számára járó (hosszú távú) következményeit.¹⁷⁷

Identitás

Az identitás kialakulása a késő serdülőkorban történik: a késő tizenéves, korai huszonéves korban. Koherens önkép és identitás a serdülőkor végéig nem jelentkezik. Azok a serdülők, akik már szert tettek az önazonosság érzésére, jobban képesek az erkölcsi alapú gondolkodásra, reflexívebbek, és inkább képesek tudatos döntéseket hozni tanulmányaikat vagy munkaerő-piaci karrierjüket illetően. Azok a serdülők, akik még keresik az identitásukat, gyakrabban kerülnek konfliktusba a hatóságokkal, és hajlamosabbak a szorongásra.¹⁷⁸ Ez a kísérletező időszak az identitás megszilárdulásával lezárul; a bűnelkövető magatartások ezért a legtöbb serdülő számára csak átmeneti fázist jelentenek.

Aki fejlett önazonossággal rendelkezik, az könnyebben tud személyközi kapcsolatokat kialakítani, képes átgondolni saját viselkedését, és a gondolkodása morálisan magasabb szinten áll. Ezekkel a készségekkel a másik helyzetébe való belehelyezkedés képessége is együtt jár; amely készség 16 éves korig fokozatosan fejlődik.¹⁷⁹

3. 2 A mentális egészség

Bár a fiatalok többsége a normális serdülő viselkedés részeként tanúsít kockázatos vagy akár bűnelkövetői magatartásformákat, a fiatal bűnelkövetőknél számos mentális egészségi probléma kockázata magasabb.¹⁸⁰ Egyéni szinten fejlődés megkésettsége, szellemi fogyatékoságok, tanulási képességszavarok és érzelmi zavarok fordulnak elő. Tágabb értelemben pedig az utcai erőszak, áldozattá válás, családi problémák, az otthon elhagyása, iskolai kimaradások és kábítószer-használat lehetnek jellemzőek.¹⁸¹ Itt két tényezőt fogunk kiemelni: a mentális zavarokat és az alacsony intelligenciahányadost.

A mentális egészség és az antiszociális magatartás

A fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatba nem került serdülőkhez képest a mentális egészségi problémák gyakoribbak a büntető igazságszolgáltatási rendszerrel érintkezésbe kerülő fiatalok körében, különösen azok között, akiket megfosztanak szabadságuktól.¹⁸² A sérülékeny csoportokat, köztük a gyermekvédelmi intézményeket megjárta és az alacsony intelligenciájú fiatalokat vizsgáló kutatások azt mutatják, hogy mindkét csoport hosszabb bűnözői „karrierre” számíthat, és gyakrabban lesznek büntetve, mint a fiatalok más csoportjai.¹⁸³

Számos mentális zavar jár kognitív fogyatékoságokkal, többek között kognitív impulzivitással. A kognitív impulzivitás azt jelenti, hogy valaki nagyon gyorsan dönt, és ennek megfelelően cselekszik. Az ilyen viselkedést mutató serdülőket gyakrabban tartóztatja le a rendőrség.¹⁸⁴

A figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar (ADHD) impulzivitást okozhat, amely pedig összefügg a bűnözéssel. Az ADHD és a magatartászavar gyakran kéz a kézben járnak.

A magatartászavar tünetei közé tartozik az emberekkel és az állatokkal szembeni agresszió, a rongálás, a megbízhatatlanság, a lopás és a szabályok súlyos megsértése. A magatartászavar antiszociális személyiségzavar kialakulásához vezethet.

¹⁷⁷ Steinberg és Cauffman, 1996.

¹⁷⁸ Steinberg és Cauffman, 1996; Steinberg és Schwartz, 2000.

¹⁷⁹ Steinberg és Cauffman, 1996.

¹⁸⁰ Weijers és Grisso, 2009.

¹⁸¹ Ten Brummelaar és Kalverboer, 2011; Van Domburgh et al., 2009; Grisso, 2000.

¹⁸² Loeber et al., 2015.

¹⁸³ Bijleveld et al., 2012.

¹⁸⁴ Loeber et al., 2015.

Az antiszociális személyiségzavar tünetei közé tartozik a társadalmi normák be nem tartása, a megbízhatatlanság, az impulzivitás, az ingerlékenység, az agresszivitás és a lelkiismeret vagy empátia hiánya.

Az ismétlődően – különösen személyi sérülést és vagyoni kárt okozó – bűncselekményeket elkövető fiatalok minden jel szerint kevésbé fejlett empátikus képességekkel rendelkeznek. Az empátia csökkenti bizonyos típusú bűncselekmények valószínűségét, míg az empátia hiánya feltételezhetően megkönnyíti a jogsértést.¹⁸⁵

Ezenkívül a fiatalok nagyobb arányban fogyasztanak kábítószer és alkoholt. A kutatások azt mutatják, hogy a kábítószer, illetve az alkohol gyakori fogyasztása a fejlődés és a pszichoszociális érés késedelmét idézi elő.¹⁸⁶

3.2.1 Tanulási és kommunikációs nehézségek

Nyelvi nehézségek és az értelmi fogyatékoság komolyan akadályozhatják a gyerek kommunikációját és jelentős hátrányba hozhatják. Ezeket jelentős mértékben félrediasztálják és a fiatalok igazságszolgáltatásában dolgozók számára láthatatlanok maradnak.

Kommunikációs, nyelvi nehézségek

Hasznos tény

Tanulmányok azt mutatják, hogy a bűnelkövető fiatalok háromnegyede átlag alatti nyelvi képességekkel rendelkezik, és 40%-uk súlyos nyelvi, kommunikációs nehézséggel küzd. A kommunikációs nehézségek előfordulása az átlagos népességben 10% körüli. (Crew, Ellis, 2008)

A kommunikáció mindig tartalmaz egy közlő és egy fogadó felet, és mindig igényel kódolást (az üzeneteket érthető formában kell közölni), valamint dekódolást (fogadást és értelmezést). A nyelvi zavarok a kommunikációhoz használt nyelv megértésének és használatának problémáit jelentik. A nyelvi problémák rendszerint gondolkodási és tanulási problémákat tükröznek, mivel a nyelv elsajátítása is kognitív képesség. A társas interakciókban és a kapcsolatokban jelentkező nyelvhasználati nehézségeket ott találjuk számos érzelmi és viselkedési zavarban, így például a szociális visszahúzódás vagy az agresszív

viselkedés hátterében álló alapvető problémák között. A nyelvi nehézségeknek számos oka lehet, azonban az ADHD-val, magatartászavarral vagy depresszióval diagnosztizált fiatalok körében különösen gyakoriak a nyelvi problémák.¹⁸⁷

Kutatások mutatják, hogy a súlyos nyelvi, kommunikációs nehézségekkel küzdő gyerekek kevésbé képesek időrendben és koherensen elmesélni egy történetet. Ezen túlmenően történeteikből hiányoznak különböző részletek is. Ha a kérdező nincs tisztában a gyerek kommunikációs nehézségeivel, a gyerek elmondását félreértelmezhetik, nem hiszik el vagy egyszerűen nem értik meg.¹⁸⁸ A gyerekek nem mindig jól jegyzik meg a dolgokat, ha figyelik, mit mondanak és gyakran nem tudják tisztázni, ha valamit összezavarnak. A védőknek figyelni kell arra, hogy a kommunikációs nehézségekkel élő gyerekek gyakrabban fordulnak elő azok között, akik összetűzésbe kerültek az igazságszolgáltatással, és figyelni kell az ebből fakadó kihívásokra is. A védő képessége, hogy észrevesse a gyerek kommunikációs nehézségeit, fontos jelzése a védelem minőségének is.¹⁸⁹

A kommunikációs nehézségekhez két konkrét betegség kapcsolódik: az értelmi fogyatékoság és az autizmus-spektrumzavar (ASD). Ezeket a következő szakaszokban részletesebben tárgyaljuk.

¹⁸⁵ Jolliffe és Farrington, 2004.

¹⁸⁶ Loeber et al., 2015.

¹⁸⁷ Hallahan és Kauffman, 2003.

¹⁸⁸ Van Dijk-Fleetwood-Bird, 2017.

¹⁸⁹ Uo.

Értelmi fogyatékoság

Az alacsony intelligenciahányadossal (IQ) élő fiatalokat többször ítélik el, és bűnözői „pályafutásuk” is hosszabb, mint az átlagos vagy magas intelligenciahányadossal rendelkező fiataloké.¹⁹⁰

Az alacsony intelligenciahányados gyakran más problémákkal is együtt jár. Az alacsony IQ-jú emberek körében gyakoriak a pszichiátriai rendellenességek és viselkedési problémák. Az alacsony IQ-val rendelkező fiatalok továbbá gyakran családi vagy szociális problémákkal küzdenek.¹⁹¹ Az alacsony IQ-jú serdülők külön figyelmet igényelnek, és gyakran nehezebben látják át a fiatalokúakra vonatkozó igazságszolgáltatás folyamatát. Emellett a kognitív impulzivitásra is hajlamosabbak, és gyakrabban indul ellenük büntetőeljárással.¹⁹² Ráadásul a szakemberek nem mindig mérik fel megfelelően az alacsony IQ-jú fiatalok kognitív és szociális képességeit.

Az értelmi fogyatékoság kommunikációs nehézségeket okozhat a fiatalok számára. Problémák merülhetnek fel náluk mások szempontjainak, társadalmi helyzetének megértésében, a nemverbális kommunikáció és a társas kapcsolatokhoz fűződő információk feldolgozásában. Ez nehézséget okozhat, valahányszor az agresszív vagy passzív viselkedésen túlmutató magatartásforma mellett kellene döntenük, ezenkívül az érzelmek szóbeli kifejezése is problémás lehet a számukra.¹⁹³

Hasznos tény

A kutatások azt mutatják, hogy a fiatalokúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerben felülreprezentáltak az értelmi fogyatékosággal élők és azok, akiknek az intelligenciahányadosuk az átlagosnál alacsonyabb (kevesebb mint 85).

Hasznos tény

Az alacsony intelligenciahányadosú emberek beazonosítása bonyolult, mert általában fizikai, viselkedésszerű vagy személyiségszerű jegyek alapján nem különböznek másoktól. Gyakran az alacsony IQ-val élő emberek jobban funkcionálnak, mint a képességeik alapján gondolnánk. (Kaal, 2015)

Erre figyeljen!

A gyermekekkel dolgozó ügyvédeknek figyelembe kell venniük tehát azt a tényt, hogy az igazságszolgáltatással konfliktusba kerülő fiatalok között gyakoribb az értelmi fogyatékoság és a kommunikációs, nyelvi nehézség. Ezért arra is figyelniük kell, hogy ők és a gyermekkel kapcsolatba kerülő más személyek megfelelően kommunikáljanak a gyermekkel, és megértsék a szükségleteiket.

Autizmus-spektrumzavar (ASD)

Az ASD elsődleges tünetei a szociális kapcsolatok korlátozottsága, a kommunikációs zavar, valamint a viselkedésformák és érdeklődés ismétlődő jellege.¹⁹⁴ Az ASD különböző formákban és intenzitási szinteken fordulhat elő. Diagnosztikai kritériumai közé tartozik azonban „a társas kommunikáció és társas kapcsolatok tartósan fennálló hiányosságai különböző helyzetekben”, amely a társas és érzelmi viszonyosság problémáinak, a nemverbális kommunikáció hiányosságainak, valamint a kapcsolatok kialakításának, fenntartásának és megértésének terén tapasztalható problémáknak a formájában jelentkeznek. Az ASD gyakran jár együtt az értelmi képességek valamilyen korlátozottságával.¹⁹⁵

¹⁹⁰ Loeber et al, 2017.; Kaal, 2015.

¹⁹¹ Uo.

¹⁹² Koolhof et al., 2007.

¹⁹³ Wicks-Nelson és Israel, 2003; Kaal, 2015.

¹⁹⁴ Wicks-Nelson és Israel, 2003.

¹⁹⁵ DSM-5, 2013.

Az ASD érdemben befolyásolhatja a fiatakorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás folyamatának megértését és a rendszeren belüli szakemberekkel, például rendőrökkel, ügyvédekkel, bírókkal és szociális munkásokkal való kapcsolatot is. Az ASD-vel élő fiatalok számára nehézséget jelenthet a szakemberek nézőpontjának és annak a megértése, hogy miért tesznek fel nekik bizonyos kérdéseket.¹⁹⁶

Az ASD-vel diagnosztizált fiataloknak komoly problémáik lehetnek az empátia hiánya miatt is. Emiatt ezek a fiatalok összeütközésbe kerülhetnek a törvénnyel. Az antiszociális viselkedés annak a következménye lehet, hogy ezek a fiatalok nem képesek „olvasni”, értelmezni a társas helyzeteket.¹⁹⁷

4. fejezet: Szükségletek felmérése

A fiatakorú gyanúsítottak és a vádlottak szükségleteinek pontos és időszerű értékelése elengedhetetlen a legfőbb érdekük meghatározásához és ahhoz, hogy képesek legyenek hatékonyan részt venni a folyamatban. A jogi eljárások természetüknél fogva stresszesek a gyermekek számára, de a szükségleteik hatékony értékelésével ez csökkenthető. A felesleges, kikérdezés jellegű és formális értékelések alighanem még elveszettebbé teszik a gyermeket. Ezért az információkat olyan módon kell megszerezni, hogy az tiszteletben tartsa a gyermek magánéletét, és lehetővé tegye a védők számára a gyerek megnyugtató és lehető legjobb képviselését. A jogi eljárások és eredményeik mélyrehatóan befolyásolják a gyerekek életét, a gondos szükségletértékelés ezért kiemelten fontos annak biztosítására, hogy ez a befolyás a lehető legpozitívabb legyen.

Összefoglaló

- A gyermekekről szóló irányelv előírja, hogy el kell végezni a gyermek gyanúsítottak és vádlottak „egyéni értékelését”, amennyiben fogva vannak, úgy joguk van az „orvosi vizsgálathoz”.
- Az egyéni értékelés segítheti a gyermek mindenek felett álló érdekeinek a beazonosítását és védelmét, és az eljárások szükséges változtatásait, amennyiben ezt a védők elősegítik. Az ügyvédeknek törekedniük kell arra, hogy az értékelést a lehető legkorábban végezzék el.
- A formális, hivatalos egyéni értékelés elősegítésén túl, az ügyvédeknek egy informális értékelést is végezniük kell, amellyel az ügyfelek szükségleteit azonosítják be.

4.1 Informális értékelés

Minél hamarabb kerül sor az értékelésre, annál hamarabb eleget tehetünk a gyerek szükségleteinek, és annál valószínűbb lesz, hogy a gyermek hatékonyan részt fog tudni venni a jogi eljárásban. Az ügyvédek nem tudják saját maguk teljes körűen felmérni a gyermek szükségleteit, mivel nem rendelkeznek az ehhez szükséges szaktudással. Képesek viszont irányítani a folyamatot, bevonni a megfelelő szereplőket, és gondoskodni arról, hogy sor kerüljön a gyermek szükségleteit megállapító eljárásokra. A törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekeknek sokkal nagyobb valószínűséggel vannak további szükségleteik azokhoz a gyerekekhez képest, akik nem kerültek ilyen helyzetbe. Ezek különösen a kognitív képességek, a jólét és a mentális egészség területén jelentkezhetnek. Fontos, hogy az ügyvéd a lehető legrövidebb időn belül nem hivatalos értékelést készítsen a gyermek szükségleteiről, hogy az eredmények mások számára is világossá váljanak.

A hatékony felmérés egyik gyakori akadály, hogy a gyerek vagy a szülei érthető módon vonakodnak együttműködni. A fiatakorú gyanúsítottak és a vádlottak sok esetben trauma áldozatai, gyakorta bizalmatlanok és sérülékenyek, és előfordul, hogy nem értik meg, miben különbözik a védő szerepe a rendőrökétől vagy a szociális munkásokétól. Az értékelést végzővel fennálló bizalmi kapcsolat hiányában a gyerek gyakran bármit hajlandó mondani, csak vége legyen az eljárásnak. A

¹⁹⁶ Lamb et al., 2008.

¹⁹⁷ Weijers és Duinstra, 2008.

kapcsolatépítés és a kommunikációs készségek alkalmazása tehát elengedhetetlenek ennek megelőzéséhez.

4.1.1 A kiszolgáltatott helyzetek azonosítása

A védőket a gyereket érintő jogi eljárásokban részt vevő más szereplők – köztük a szociális munkás vagy a szülői felelősség gyakorlója – segíthetik a sérülékenységek, például a fogyatékoság, a tanulási nehézségek és a mentális egészségügyi problémák feltárásában. Nem ritka azonban, hogy a gyerek sérülékenysége a körülötte lévők nem ismerik fel, még egészen súlyos esetekben sem. Szintén nem ritka az sem, hogy az ember – kortól függetlenül – elrejti a sérülékenységeit, valamint különböző módokat talál, ahogy megbirkózik vele. Ez annyit jelent, hogy adott esetben csak korlátozott eredménnyel jár az, ha közvetlen kérdéseket teszünk fel a gyereknek vagy a szüleinek azt illetően, hogy vannak-e olyan tényezők, amelyek hatással lehetnek a gyerek a büntetőeljárásban való hatékony részvételére.

A védő kérdések és a gyerek viselkedésének vizsgálata révén egyes esetekben megállapíthatja, ha a gyerek szükségleteinek részletesebb értékelésére van szükség. Például úgy jöhet rá védenek kiszolgáltatottságára, ha kérdéseket tesz fel az iskolai teljesítményét illetően, és ellenőrzi, hogy mennyire képes a gyerek alapvető feladatok elvégzésére, például írni-olvasni vagy mutatós óráról leolvasni a pontos időt. Egyes kiszolgáltatott helyzeteket esetenként közvetett módon is ki lehet deríteni, például ha rákérdezünk a gyerek által szedett gyógyszerekre, vagy megállapítjuk, járt-e szakembernél mentális egészséggel vagy tanulási nehézségekkel összefüggő problémával.

Az Egyesült Királyság Igazságügyi Minisztériuma számos azonnali beavatkozást igénylő helyzetet gyűjtött össze, amelyek segíthetnek a rendőrségnek a kiszolgáltatott helyzetek felismerésében. Ilyen helyzet például, ha a gyerek:¹⁹⁸

- Korlátozottan beszél, nem beszél, nehezen érthetően beszél;
- Jeleket és gesztikulációt használ a kommunikációhoz;
- Nehezen érti a kérdéseket, és/vagy nem megfelelő válaszokat ad;
- Nehezen idézi fel alapvető személyes adatait, például születési dátumát, életkorát és lakcímét;
- Nehézséget okoz neki megmondani a pontos időt;
- Meg-megismétli, amit mondanak neki;
- Túlságosan izgatott;
- Fizikailag visszahúzódozó, közönyös vagy letargikus; illetve
- Erőszakos.

A védőnek azonban nem szabad szem előtt tévesztenie, hogy bizonyos jellemzők vagy viselkedési típusok, amelyek a felnőtteknél komoly sérülékenységre utalhatnak, a gyerekeknél akár normálisak is lehetnek. A kiszolgáltatott helyzetek azonosítása különösen nagy kihívást jelenthet, ha a gyermekkel való kommunikáció tolmácon keresztül történik, valamint bizonyos országokból, kultúrákból származó gyermekek esetén, akiknek a viselkedése (mint például a szemkontaktus kerülése) félreértelmezhető lehet.

4.2 Egyéni értékelés

A gyermekekről szóló irányelv 7. cikke szerint a büntetőeljárásban gyanúsított vagy vádlott gyermekeket „egyéni értékelésnek” kell alávetni. A rendelkezés szerint a hatóságok a gyermek legfőbb érdekének felismerése és szolgálata érdekében kötelesek átfogó képet alkotni a gyerekről. Az egyéni értékelés mélyreható hatást gyakorolhat a gyermek ügyének kimenetelére, ideértve az esetleges büntető igazságszolgáltatáson kívüli és elterelési programokat is, és segíthet felmérni,

¹⁹⁸ Ministry of Justice, *Vulnerable and Intimidated Witnesses – A Police Service Guide* (Igazságügyi Minisztérium: Kiszolgáltatott és megfélemlített tanúk – Rendőrségi szolgálati útmutató, 2011. március), <http://so-fi.org/wp-content/uploads/vulnerable-intimidated-witnesses.pdf>.

hogyan milyen módon kell változtatni az eljáráson a gyermek különleges szükségleteinek kielégítése érdekében. A védőknek ezért biztosítaniuk kell, hogy az egyéni értékelésre azonnal, megfelelően képzett személyzet bevonásával sor kerüljön.

Az egyéni értékelés fő célja olyan információkat szerezni a gyermekről, amelyek hasznosak lehetnek a hatóságok számára: (a) annak meghatározásakor, hogy szükség van-e a gyermek javát szolgáló valamely egyedi intézkedésre; (b) a gyermekkel kapcsolatos intézkedések megfelelőségének és hatékonyságának felmérésénél; valamint (c) a büntetőeljárással vagy a döntéshozattal kapcsolatosan, az ítélethozatalt is ideértve.¹⁹⁹ Az egyéni értékelés során számos tényezőt figyelembe kell venni, köztük a gyermek személyiségét és érettségét, a gyermek gazdasági, társadalmi és családi hátterét, a lakókörnyezetet is beleértve, valamint a gyereket érintő konkrét sérülékenységeket, mint például a tanulási és kommunikációs nehézségeket.²⁰⁰ A gyermekekről szóló irányelv tehát magáévá teszi a CRC 3. cikkének átfogó megközelítését, mivel megköveteli a hatóságoktól, hogy a gyermek körülményeiről minél teljesebb képet alkossanak.

A gyermekekről szóló irányelv arra is kötelezi az EU tagállamait, hogy az egyéni értékelést szakképzett személyzet végezze, amennyire csak lehetséges, multidiszciplináris megközelítést alkalmazva, és adott esetben a szülői felelősség gyakorlóját vagy más megfelelő felnőttet és/vagy „képesített szakembert” is bevonva a folyamatba.²⁰¹ Az ügyvédeknek az ilyen szakemberek bevonása esetén sem szabad megfélemleniük fiatalok védencükkel szemben fennálló titoktartási kötelezettségükről, és hogy a gyermek engedélyét ki kell kérni, mielőtt bizalmas vagy titkos információkat osztanak meg harmadik felekkel. Az előírások szerint az EU-tagállamok kötelesek az értékelést a gyermek szoros bevonásával²⁰² elvégezni és így biztosítani a gyermek jogát, hogy álláspontját kifejtse.²⁰³

4.2.1 Az értékelés időzítése

Az egyéni értékelést az eljárás lehető legkorábbi, megfelelő szakaszában kell elvégezni; a védőknek gondoskodniuk kell arról, hogy az értékelésre a lehető leghamarabb sor kerüljön. Az értékelés korai elvégzése segíthet változtatni az eljáráson az eljárás bíróságig megelőző, például rendőrkapitányságon zajló szakaszában, információt biztosíthat a letartóztatással kapcsolatos döntésekhez, és megkönnyítheti a klasszikus büntető igazságszolgáltatáson kívüli eszközök alkalmazását. Ugyanakkor fennáll annak a kockázata, hogy ezek az értékelések késedelemhez vezethetnek, ami pedig káros hatással lehet a gyermek legfőbb érdekeire. A védők azt tapasztalhatják, különösen a büntetőeljárás korai szakaszában, a fiatalkorú előállítását és őrizetbe vételét követő rendkívül stresszes pillanatokban, hogy egy multidiszciplináris egyéni értékelés megszervezése gyakorlati szempontból rossz döntés lehet, mivel meghosszabbítja azt az időt, amit a gyerekek szabadságától megfosztva kell töltenie.

A gyermekekről szóló irányelv lehetővé teszi az egyéni szükségletfelmérés elhalasztását a vádemelés előtti időig, sőt a vádirat a szükségletek értékelése hiányában történő ismertetését is lehetővé teszi, feltéve, hogy ez a gyermek legfőbb érdekét szolgálja, és hogy az egyéni értékelés a bírósági tárgyalás kezdetére elkészül.²⁰⁴ Más nemzetközi és európai szövegek szerint az egyéni értékelés sokkal hamarabb el kell végezni. A Havannai Szabályok megkövetelik, hogy a szabadságelvonást követően minden gyermeket a lehető legrövidebb időn belül hallgassanak ki, és hogy ennek a meghallgatásnak az alapján pszichológiai és szociális felmérés készüljön, amely konkrétan meghatározza, hogy milyen típusú és szintű gondozást és programot kell biztosítani.²⁰⁵ Az Európai Szabályok kimondják, hogy a

¹⁹⁹ Gyermekekről szóló irányelv, 7. (4) cikk.

²⁰⁰ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 36. bekezdése.

²⁰¹ Gyermekekről szóló irányelv, 7. (7) cikk.

²⁰² Gyermekekről szóló irányelv, 7. (7) cikk.

²⁰³ A CRC 5. és 12. cikkével összhangban. Ez az Európai Szabályok 62.6(d) pontjával is összhangban áll.

²⁰⁴ Gyermekekről szóló irányelv, 7. (6) cikk.

²⁰⁵ Havannai Szabályok, 27. szabály.

rendkívül rövid ideig tartó szabadságelvonás kivételével „a fiatalok egyéni jellemzőinek megfelelő, átfogó oktatási és képzési tervet kell kidolgozni (...)”.²⁰⁶

A gyermekekről szóló irányelv felismeri, hogy a gyerekek igényei és érdekei változhatnak, és ezért előírja, hogy az egyéni értékelés a teljes eljárás során naprakészen kell tartani.²⁰⁷ A védőknek minden olyan körülményre figyelniük kell, amely felülvizsgálatot tehet szükségessé. Az egyéni értékelés hiánya nem érvényteleníti a gyermekekre vonatkozó konkrét intézkedéseket, de ezeket az intézkedéseket a felmérés elkészülte után felül kell vizsgálni.²⁰⁸

4.2.2 Eltérések

Az egyéni szükséglet felméréshez való jog nem abszolút. A gyermekekről szóló irányelv 7. cikkének (9) bekezdése értelmében az eltérések megengedettek, ha az ügy körülményei ezt indokolják, feltéve, hogy ez összeegyeztethető a gyermek legfőbb (mindenek felett álló) érdekével. A gyermekekről szóló irányelv preambuluma azt sugallja, hogy eltérések például a nem súlyos bűncselekmények esetében és olyan esetekben lehetnek elfogadhatók, amelyekben nagy valószínűséggel nem emelnek vádat. Ha nemrég készült egyéni értékelés, újat nem szükséges végezni. Ilyen esetekben az értékelést inkább frissíteni kell.²⁰⁹ A védők azonban még kisebb súlyú jogsértések esetén is kérhetnek egyéni értékelést, mivel az segíthet felszínre hozni a jelentősebb, megoldandó problémákat, és segíthet a gyerekek a megfelelő szolgáltatások és intézkedések igénybevételeiben.

4.3 Orvosi vizsgálatok

Adott esetben a védőknek az orvosi vizsgálatokhoz való jog érvényesülését is elő kell segíteniük. A gyermekekről szóló irányelv biztosítja a szabadságuktól megfosztott gyermekek orvosi vizsgálatának jogát.²¹⁰ Az orvosi vizsgálat eredményét figyelembe kell venni annak megállapításakor, hogy a gyermek képes-e részt venni a kihallgatáson vagy más nyomozati vagy eljárási cselekményen, illetve a vele kapcsolatban tervezett különböző intézkedésekben.²¹¹ Ezért ha gyanítható, hogy a fiatalok védencnek fogyatékosai vagy mentális egészségügyi problémái lehetnek, a gyermek legfőbb érdeke megkövetelheti, hogy az orvosi vizsgálatra a lehető legrövidebb időn belül sor kerüljön, és hogy a büntetőeljárás korai szakaszában lefolytatott kihallgatások és más nyomozati cselekmények során ezeket a tényezőket vegyék figyelembe.

A tagállamok nem kötelesek minden, szabadságától megfosztott gyermeknél orvosi vizsgálatot végezni. Az orvosi vizsgálatot a hatóságok kezdeményezésére kell elvégezni – különösen akkor, ha konkrét egészségügyi indikáció mutatja, hogy a vizsgálatra szükség van – vagy a gyermek, a védője vagy a szülei (gyámjai) kérésére.²¹² A védőnek azt is biztosítania kell, hogy az orvosi vizsgálatok ne legyenek szükségtelenül invazív jellegűek, és hogy megfelelően képzett szakember végezze azokat.²¹³

²⁰⁶ Európai Szabályok, 62.6(c) szabály.

²⁰⁷ Gyermekekről szóló irányelv, 7. (8) cikk.

²⁰⁸ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 38. bekezdése.

²⁰⁹ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 37. bekezdése.

²¹⁰ Gyermekekről szóló irányelv, 8. (1) cikk.

²¹¹ Gyermekekről szóló irányelv, 8. (2) cikk.

²¹² Gyermekekről szóló irányelv, 8. (3) cikk.

²¹³ Gyermekekről szóló irányelv, Preambulum 8. (1) bekezdése.

5. fejezet: Kommunikáció

A gyermekekről szóló irányelv előírja, hogy az igazságszolgáltatási rendszerben dolgozó, gyerekekkel foglalkozó szakemberek számára képzést kell biztosítani: ismerniük kell a megfelelő kikérdezési, kihallgatási technikákat, érteniük kell a gyermekpszichológiához, és képesnek kell lenniük a gyerekeknek érthető nyelven kommunikálni.²¹⁴ Ez azokra az ügyvédekre is vonatkozik, akik a gyerekekkel találkoznak és foglalkoznak az eljárás során.

Ez a fejezet két részre tagolódik:

- Az első rész ahhoz ad útmutatást, hogyan alakítható ki hatékony munkakapcsolat a fiataalkorú védencekkel;
- A második rész pedig útmutatást nyújt arra vonatkozóan, hogy az ügyvédeknek milyen módon kell nyelvezetüket, kommunikációs és beszélgetési technikáikat úgy hozzáigazítani a gyerekek igényeihez, hogy hatékony kommunikációt folytathassanak velük.

Hangsúlyoznunk kell, hogy minden ügyvéd a maga módján épít kapcsolatot és kommunikál a gyerekekkel; fontos tehát, hogy mindenki azt a technikát használja, amely a legmegfelelőbb a számára.

Összefoglaló

- Fontos, hogy az ügyvéd jó benyomást tegyen a gyermek ügyfelében, és fektessen le olyan alapszabályokat, amellyel a hatékony beszélgetés elősegíthető, amelyben a gyermek aktívan részt vehet.
- A gyerekeket biztosítani kell arról, hogy ha egy kérdésre nem tudják a választ, mondják azt, hogy nem tudják.
- A védők a gyermek védenceikkel jó kapcsolatot tudnak kialakítani, ha elmagyarázzák, hogy milyen információkat tudnak bizalmasan kezelni. Törekedniük kell arra is, hogy a gyerekek számára ne tűnjenek úgy, hogy ítélkeznek felettük.
- A gyermekek jellemzően befolyásolhatóbbak és igyekeznek jobban megfelelni az elvárásoknak, mint a felnőttek. Az ügyvédeknek ezért igyekezniük kell, hogy elkerüljék azokat a kérdéseket, amelyek magukban foglalják a választ, és az olyan kérdéseket, amelyek befolyásolják a választ.
- A védők számára fontos, hogy úgy hallgassák a gyerek védenceiket, hogy el is mondják nekik, hogy hallgatják őket és figyelnek rájuk. Ezt úgy is megtehetik, például, ha „értő figyelemmel” hallgatnak vagy összefoglalják, amit a gyermek mondott nekik.
- A védőknek változtatni kell a nyelvezeten, amit használnak, nem csak a szakmai zsargon, hanem az olyan mondatszerkesztés elkerülésével, amik összezavarhatják a gyerekeket.

5.1 Keretek

A fiataalkorú védencekkel kialakított hatékony munkakapcsolat és az érdemi megbeszélések érdekében fontos, hogy az ügyvéd és a gyerek kapcsolata jól induljon. A fejezet első része elmagyarázza, hogy az ügyvéd hogyan kezdeményezhet beszélgetést fiataalkorú ügyfelével, a második rész pedig a kapcsolatépítés módját mutatja be.

5.1.1 A cél és az alapszabályok magyarázata

A beszélgetéseknek nyugodt és támogató környezetben kell zajlaniuk. A hely lehetőleg legyen mentes a zavaró tényezőktől (például mások ne legyenek jelen és ne is járkáljanak a beszélgetők mellett, ne legyen zaj, telefoncsörgés). A zavaró tényezőktől mentes környezet segít a gyerekeknek

²¹⁴ 2016/800-as irányelv 19. cikke; lásd még: *A gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló iránymutatás, magyarázó kommentár*, IV, A, 67.

megnyílni, mivel jobban tud figyelni, könnyebben megjegyzezi és felidézi az emlékeket, és pontosabb válaszokat tud adni.²¹⁵

Az ügyvédeknek tisztában kell lenniük azzal, hogy a kapcsolatfelvétel módja a gyerekkel folytatott egész beszélgetés jellegét meghatározza – fontos tehát már az elején jó benyomást kelteni. Az ügyvéd mutatkozzon be, magyarázza el a szerepét, és azt, hogy mit vár el a gyerektől. Fontos tájékoztatni a gyereket, hogy miért szükséges a kért információ, és hogy miért kell annak a lehető legpontosabbnak és legrészletesebbnek lennie. Az ügyvéd próbáljon meg lefektetni néhány alapszabályt annak érdekében, hogy a fiataloktól kapott információ a lehető leghasznosabb és legmegbízhatóbb lehessen.²¹⁶

Az alapszabályok

A beszélgetés első szabálya megköveteli, hogy a védő magyarázza el, hogy mivel ő nem volt jelen, amikor az állítólagos bűncselekmény történt, ezért a gyereknek a lehető legrészletesebben kell elmesélnie a történetet. A gyereket arra kell ösztönözni, hogy idézze fel szabadon az eseményeket, beszámolója ugyanis így pontosabb és megbízhatóbb lesz.

Másrészt a védő magyarázza el a gyereknek, hogy a „nem tudom”, a „nem emlékszem” és a „nem értem” is megfelelő válaszok a kérdésekre.²¹⁷ A védőnek tisztáznia kell azt is, hogy a gyerek javítsa ki őt, ha félreértett valamit. A kisebb gyerekek különösen nehezen ismerik be, hogy nem tudják a választ egy kérdésre. Ennek oka az lehet, hogy rendszeresen elvárják tőlük a helyes válasz ismeretét, amikor a tanár kérdegeti őket az iskolában. A gyerekek úgy is érezhetik, hogy ha nem tudnak válaszolni egy kérdésre, az kudarcot jelent a számukra. A kutatások azt mutatják, hogy ha a gyerek gyakorolja a „nem tudom” kifejezés kimondását (ami megoldható úgy, ha előzetesen néhány megválaszolhatatlan kérdést teszünk föl nekik), az a beszélgetés során is segít majd nekik elismerni, ha nem tudnak, vagy nem értenek valamit. Egyszerűen közölni a gyerekekkel, hogy a „nem tudom” válasz is megfelelő, az általában nem elegendő ahhoz, hogy adott esetben valóban így is válaszoljon a beszélgetés során.²¹⁸

Egy másik gyakori hiba, hogy ugyanazt a kérdést kétszer tesszük fel. A kérdés megismétlése esetén előfordulhat, hogy a gyerek megpróbál más választ adni, mivel valószínűleg úgy érzi, eredetileg rosszul felelt. Ez zavart okozhat, és ellentmondásossá teheti a gyerek beszámolóját. Eldöntendő kérdéseknél még szembetűnőbb a probléma (alább részletesebben is szólnunk a befolyásolhatóságról és beszélgetési technikákról).

Tipp

A védők feltehetnek néhány megválaszolhatatlan kérdést a gyerek ügyfeleknek, hogy gyakorolhassák a „nem tudom” válaszokat.

A beszélgetések alapszabályait nem mindig könnyű elmagyarázni, de itt van néhány javaslat arra vonatkozóan, hogyan magyarázhatók meg gyerekeknek:

1. A pontosság, a teljesség és az őszinteség előmozdítása: „Mondj el mindent, amire emlékszel, az elejétől a legvégéig, még azokat a kis dolgokat is, amelyekről úgy gondolod, hogy nem igazán fontosak! Ne költözz hozzá semmit!” Magyarázza el, hogy Ön nem volt ott, és ezért nem tudja, mi történt.
2. A „nem tudom” válasz megengedhetőségének elmagyarázása gyerekeknek: „Ha nem tudod a választ, mondd meg, hogy nem tudod. Ne találgass. Ne találj ki semmi olyat, ami nem igaz. Ha viszont ismered a választ, akkor mondd meg a választ.” A gyerekekkel való gyakorlás egyik módja, ha megkérdezzük: „Emlékszel a nevemre?” Ha nem emlékszik (ami gyakran megtörténik), rossz érzés nélkül azt fogja mondani, hogy „nem tudom”. Ez hasznos módszer annak bemutatására, hogy nem gond, ha nem tud válaszolni valamire.

²¹⁵ Lamb et al., 2008.

²¹⁶ A kutatások szerint ezen alapszabályok alkalmazása növeli a gyerekek által adott válaszok megbízhatóságát (Saywitz et al., 2010; Lamb et al., 2008).

²¹⁷ Lamb et al., 2008.

²¹⁸ Saywitz et al., 2010.

3. A gyerek felvilágosítása a „nem értem” válaszlehetőségről: „Most felteszek neked néhány kérdést. Lesz pár kérdés, ami könnyen érthető lesz, mások nehezebbek. Ha olyan kérdést hallasz, amit nem értesz, mondd nyugodtan, hogy nem érted. Mondd azt, hogy „nem értem”, „nem tudom, ez mit jelent?”, vagy „ezt nem tudom követni”. Ekkor én más szavakkal újra felteszem a kérdést.” Ez úgy is megmagyarázható, ha megkérdezzük a gyerektől: „Mi az állandó lakhelyed?” A legtöbb gyerek ezt nem fogja megérteni, és azt fogja mondani, hogy nem érti. Ebből a gyerek látja, hogy ha valamit nem ért, akkor arra jó rákérdezni.
4. A gyerek figyelmeztetése a megtévesztő kérdésekre: „Előfordulhat, hogy csak találgatok a kérdéssel, sőt tévedhetek is. Ha tévedek, akkor szólj! Én valójában nem tudom, hogy mi történt. Tudni szeretném, te mit gondolsz. Ha tévedek, vagy valami rosszat mondok, akkor nagyon fontos, hogy szólj nekem róla. Szeretném ugyanis pontosan érteni a dolgokat.”
5. Magyarázat a gyerekeknek, hogy a kérdező nem segíthet a kérdések megválaszolásában: „Én nem tudom, hogy mi történt veled, vagy mi történt a családban. Nem fogok tudni segíteni a kérdések megválaszolásában.” És: „Amikor másodszor is felteszek egy kérdést, azt nem azért teszem, mert rosszul válaszoltál, hanem mert elfelejtettem vagy nem értettem a választ”.²¹⁹

5.1.2 Kapcsolatépítés

A bemutatkozás és az alapszabályok tisztázása után az ügyvédnek meg kell próbálnia kapcsolatot építenie az ügyféllel. Más szóval rövid ideig tartó érzelmi köteléket kell kialakítani az ügyvéd és a gyerek között.²²⁰ A kapcsolatépítés segíti a nyugodtabb és támogatóbb környezet kialakítását, amelyben az ügyvéd jobban megismerheti az ügyfelét. Az ügyvédek számára nehéz feladat lehet a gyerekekkel való kapcsolatépítés, mivel a gyerekek gyakran vonakodnak megnyílni a felnőtteknek.

Példák – Kapcsolatépítés

„Most pedig szeretnék jobban megismerni.”

Vagy „Mesélj nekem azokról a dolgokról, amiket szeretsz csinálni.”

Ha a gyerek rövid választ ad, a védő további kérdéseket feltéve érdeklődhet a részletek iránt. (Lamb et al., 2008)

A védőnek vigyáznia kell, hogy ne keltsen ítélező benyomást, amikor a gyerekekkel beszél. Az ítélezést kerülő magatartáshoz az embernek kritikus szemmel meg kell vizsgálnia a saját nézeteit, és fel kell ismernie, hogy ezeket a nézeteket nem feltétlenül osztja mindenki.²²¹ Ez azt jelenti, hogy többet kell hallgatnia, mint beszélnie, hogy a gyerek képes legyen megosztani a gondolatait és érzéseit.²²² Ha ítélezés nélkül odafigyelünk a gyerek mondandójára, azzal ráébredhetjük, hogy a véleménye értékes, ami pedig növeli a felnőttbe vetett bizalmát.²²³

Titoktartás

Ha biztosítjuk a gyereket, hogy az információkat bizalmasan kezeljük, az segít abban, hogy nagyobb biztonságban érezze magát, és szabadabban beszéljen a védőjével.²²⁴ Tanulmányok azt mutatják, hogy a gyerekek által adott válaszokat befolyásolja mások jelenléte. Előfordulhat például, hogy az érintettek jelenlétében vonakodnak megvádolni felnőtteket vagy a társaikat, illetve előfordulhat, hogy válaszádkor igyekeznek jeleket kapni a felnőttektől arra nézve, hogy mi a helyes válasz.

²¹⁹ Saywitz et al., 2010.

²²⁰ Lamb et al., 2008.

²²¹ Grant et al., 2008.

²²² American Psychological Association, 2002.

²²³ Uo.

²²⁴ Egészségügyi kutatások azt mutatják, hogy a gyerekek hajlandóbbak érzékeny információkat felfedni, ha az orvosi vizsgálat elején röviden elmagyarázzák nekik a titoktartás mibenlétét. (Grant et al., 2008).

A szülők segíthetnek a gyerekeknek ezeknek a nehézségeknek a leküzdésében, de ez a szülő-gyerek kapcsolat természetétől és a szülő által nyújtott támogatás jellegétől függ.²²⁵

Előfordulhat, hogy az érzékeny kérdéseket jobb négy szemközt megvitatni a gyerekekkel, a szülei távollétében. Amikor a szülők jelen vannak, a gyerek megpróbálhatja elrejteni azokat az információkat, amelyek felzaklathatják a szülőket, vagy amelyek hatására megváltozhat a gyerekről alkotott véleményük. Az ügyvédek úgy oldhatják meg ezt a helyzetet, hogy négy szemközt beszélnek a gyerekekkel, és biztosítják róla, hogy nem kell mindent elmondaniuk a szüleinek. Bírósági tárgyaláson azonban ennél nehezebb lehet a helyzet. Adott esetben a védőnek tájékoztatnia kell a bírót arról, hogy a gyerek számára nehézséget jelenthet, hogy a szülei jelenlétében beszéljen a bűncselekmény bizonyos részleteiről. Ilyenkor a védő kérheti, hogy a szülők hagyják el a tárgyalótermet. Ilyen esetben azt is fontos megbeszélni a gyerekekkel, hogy mely információkat fogják megkapni a szülők, amikor visszajönnek a terembe, hogyan lehet összefoglalni a beszélgetést, és milyen információk maradnak majd titkosak a szülők előtt.²²⁶

Tipp

A beszélgetés megkezdése előtt fontos tájékoztatni a gyereket arról, hogy gondoskodunk a magánélete védelméről, és hogy ez mit jelent a gyakorlatban.

5.2 Hatékony kommunikáció

Ha az ügyvéd tudja, hogyan kommunikálhat hatékonyan a gyerekekkel, az segítséget jelenthet a gyerekekkel folytatott együttműködésben, különösen az információ megszerzésében és nyújtásában. Ez a tudás emellett segíthet az ügyvédnek a rossz gyakorlat felismerésében és abban is, hogy mikor kell közbelépnie annak érdekében, hogy az ügyfele hatékonyan részt vegyen az eljárásban (például rendőrségi kihallgatáson, bírósági tárgyaláson).

5.2.1 Alkalmazkodás és befolyásolhatóság

A gyerekek általában sokkal inkább meg akarnak felelni az elvárásoknak és befolyásolhatóbbak, mint a felnőttek. Ebből fontos következtetések adódnak arra nézve, hogy a szakembereknek miként kell kikérdezniük a gyerekeket. Az ügyvédnek fontos ennek tudatában lennie, ha gyerekekkel beszél, és akkor is észben kell ezt tartania, amikor a fiatalok gyanúsítottat rendőrségi kihallgatásra vagy bírósági tárgyalásra kíséri.

Alkalmazkodás

Az engedékenységet azt jelenti, hogy valaki hamis tanúvallomást tesz, vagy hamis információkat ad csak azért, hogy az interjú vagy kihallgatás minél gyorsabban véget érjen. Az alkalmazkodás nyomásgyakorlás hatására jelentkezik, így például olyankor, amikor a gyereket például azzal fenyegetik, hogy hosszabb ideig hallgatják ki vagy tartják fogva, ha nem „adja be a derekát”.²²⁷ A túlzott megfelelési kényszer mögött állhat ugyanakkor konfliktuskerülés is, és az is előfordul, hogy a gyerek szeretne kedvére tenni a kérdezőnek.

Befolyásolhatóság

A befolyásolhatóság arra utal, mennyire hajlamos az egyén arra, hogy elhiggye a számára rosszhiszeműen bemutatott információkat. A nagyon befolyásolható emberek álemlékeket is képesek kialakítani magukban a számukra sugallt esetről. Egyesült államokbeli kutatások szerint a befolyásolható emberek kisebb arányban vannak tisztában a jogaikkal, és nagyobb valószínűséggel tesznek vallomást.²²⁸

²²⁵ Saywitz et al., 2010.

²²⁶ Grant et al., 2008.

²²⁷ Gudjonsson, 2003.

²²⁸ Redlich et al., 2006.

Kutatások azt mutatják, hogy a befolyásolhatóság inkább jellemző a nőkre, mint a férfiakra, valamint a 12 évesnél fiatalabb gyerekekre, az alacsonyabb intelligenciájú személyekre, a szorongó vagy fáradt emberekre, illetve az olyan helyzetekben, amikor az résztvevő abban a hitben van, hogy minden kérdésre választ kell adnia.²²⁹ Mivel a gyerekek gyakran feltételezik, hogy minden kérdésre választ kell adniuk²³⁰, és mivel alárendelt helyzetben vannak a felnőttekkel szemben, különösen befolyásolhatónak számítanak. A gyerekek gyakran úgy vélik, hogy a kérdező magasabb rendű tudással rendelkezik, ezért sokszor annak ellenére is igyekeznek együttműködni, hogy ismerik a kérdező szándékait.²³¹

Példák – Befolyásoló kérdezéstechnikák

- Arra kéri a gyermeket, hogy képzelje el, játssza el, mi történhetett.
- A gyermek számára (váratlanul) új információkat vezetnek be.
- Arra ösztönzik a gyermeket, hogy mindenképpen válaszoljon.
- Ha arra ösztönzik a gyereket, hogy „adja be a derekát”.
- Ha újabb és újabb kérdésekkel ösztönzik a gyereket, hogy bonyolódjon spekulációkba azt illetően, hogy mi történhetett. (Delfos, 2005)

5.2.2 Beszélgetési technikák

Általános beszélgetési szabály, hogy úgy kezdjük el a megbeszélést, ahogyan folytatni szeretnénk; teremtsük meg azt a várakozást, hogy javarészt a gyerek fog beszélni, mi pedig hallgatni fogunk. A gyerekeknek ugyanis időre van szükségük a kérdés jelentésének megértéséhez és a válaszok megfogalmazásához. Ha a gyerek csendben marad, próbálja megérteni, vajon miért vonakodik válaszolni a kérdésre!²³²

Tipp

A gyerekeknek időt (legalább 10-20 másodpercet) kell adni a kérdések megválaszolására. Ne siessen még több kérdés feltevésével!

Bizonyos beszélgetési technikák alkalmazása igen hasznos lehet a gyerekekkel való hatékonyabb kommunikáció érdekében. Miller és Rollnick (2002) kidolgozott egy bizonyítékalapú motivációs interjúkészítési módszert, amelyet először egészségügyi célra fejlesztettek ki, hogy segítse a betegeket a kezelési utasítások betartásában. Ez a megközelítés közvetlen, ügyfélközpontú interakciós stílust alkalmaz a viselkedés megváltozásának előmozdítására.²³³ Az alábbiakban ismertetünk négy ilyen beszélgetési technikát: nyitott kérdések alkalmazása; reflektív odafigyelés; megerősítések; és összegzés.

1. Nyitott kérdések

A nyitott kérdések nem terelik a válaszolót egy adott válasz irányába. Ehelyett lehetővé teszik az illető számára, hogy átgondolja a választ. Az eldöntendő kérdésekre általában egyszerű igennel vagy nemmel, illetve számszerű válasszal felelhetünk.²³⁴ Az eldöntendő kérdések és egyéb, a hibáknak táptalajt biztosító interjútechnikák (pl. ha felszólítjuk a gyereket, hogy használja a képzeletét, vagy ha felsoroljuk neki a lehetséges válaszokat) általában kevésbé részletes, rövidebb válaszokhoz vezetnek, különösen fiatalabb gyerekek esetén.²³⁵

Tipp

A kutatások szerint a nyitott kérdések hosszabb, részletesebb, pontosabb és kevésbé önellentmondásos válaszokra ösztönzik a gyerekeket.

²²⁹ Gudjonsson, 2003.

²³⁰ Saywitz et al., 2010.

²³¹ Lamb et al., 2008.

²³² Saywitz et al., 2010.

²³³ Levensky et al., 2007.

²³⁴ Erickson et al., 2005.

²³⁵ Lamb et al., 2008.

Nyitott kérdésre a gyerekek általában vonakodnak elismerni, hogy nem tudják a választ. Ilyenkor előfordulhat, hogy inkább találgatni kezdenek.²³⁶ Ha kétszer tesznek fel nekik egy kérdést, a gyerekek gyakran úgy gondolják, hogy elsőre rossz választ adtak. Ez még inkább jellemző eldöntendő kérdés feltevésekor, mert ilyenkor nemcsak a kérdést tesszük fel, hanem az alternatív választ is sugalmazzuk a gyereknek. Legyen óvatos, ha felsorolja a gyereknek a lehetséges válaszokat (azaz vagy-vagy típusú kérdést tesz fel)! Ilyen esetekben az utolsó opciót mindig nyitva kell hagyni, hogy a gyereknek lehetősége legyen saját alternatív válasza kifejtésére.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy az eldöntendő kérdéseket mindig kerülni kell. Egyes helyzetekben hasznos lehet néhány eldöntendő kérdéssel indítani a beszélgetést, különösen, ha a gyerek nagyon visszafogott, és nem szívesen beszél másokkal. Ezek a kérdések ilyenkor legyenek semlegesek és egyszerűek.

Az ügyvédeknek arra kell törekedniük, hogy a nyitott kérdésekkel (*mintegy felhívások révén*) lehetővé tegyék a gyereknek saját nézetei kifejtését. A beszélgetés az előzőekben elmondottakhoz kapcsolódó kérdések feltevésével vagy a történet folytatására ösztönző egyszerű szavakkal tartható fenn, például: „és...?”, „aztán...?” vagy „mert...?”. Ezek a bátorító, nem rávezető szavak biztosítják, hogy a gyerek informatív módon beszéljen.²³⁷ A lánckérdezés technikája is használható. Ennél a kérdező megismétli a válasz egy kis részét, és kapcsolódó kérdést tesz fel, hogy a gyerek megértse, miért teszik föl neki a következő kérdést.

Példák – Nyitott kérdések

- „Mondj el mindent, ami történt!”
- „Mi történt közvetlenül előtte? Közvetlenül utána?”
- „Azután mi történt?”
- „Mondj el többet [a gyerek által említett személyről/tárgyról/tevékenységről]!”
- „Milyen nehézségeket tapasztaltál a durva viselkedésed miatt?”
- „Hogyan képzeled el, milyen lesz az életed mostantól számítva egy év múlva?”

A kérdezők rendszeresen használnak „*irányító kifejezéseket*”, hogy a gyerek figyelmét már említett részletekre vagy történésekre összpontosítsák. Ilyenkor a kérdező egyes szám második személyben megszólítja és felkéri a gyereket, hogy fejtse ki részletesen valamit, amit korábban említett. Például: „Már említetted Gábort korábban, beszélnél még róla?” Nyitott kérdést elsősorban gyakori kérdő névmásokkal (például miért, mikor, hol, mi) tehetünk fel, a kérdéseket viszont a rávezetés elkerülése érdekében a gyerek által már elmondott információkra hivatkozva kell feltenni. Például: „Említetted, hogy te és Gábor együtt mentetek el a parkba. Meg tudod mondani, melyik parkba mentetek?”²³⁸ A miért szóval operáló kérdéseket óvatosan kell használni, mivel ezek védekező reakciót válthatnak ki a gyerekből. Ajánlott tehát ilyenkor a „miért” helyett más megfogalmazást használni.

Amikor egy gyerekkel állítólagos bűncselekménnyről vagy általánosságban a viselkedéséről beszélgetünk, hasznos lehet, ha a gyerek átlátja a saját viselkedését és a mögötte rejlő okokat. Magatartása jobb megértése érdekében az ügyvéd felkérheti a gyereket, hogy nézzen a jövőbe, és mérje fel, hogy a viselkedése miképpen segíti vagy akadályozza őt bizonyos célok elérésében. A kéretlen tanácsokat, jó szándékú figyelmeztetéseket ajánlatos elkerülni, mivel ezek gyakran ellenállást váltanak ki.²³⁹ A viselkedés megváltoztatásához belső motivációra van szükség.

²³⁶ Saywitz et al., 2010.

²³⁷ Lamb et al., 2008.

²³⁸ Lamb et al., 2008.

²³⁹ Naar-King, 2011.

2. Értő figyelem

Az értő figyelem azt a gyakorlatot jelenti, amikor az elhangzottak lényegét vagy adott részletét megismételve reagálunk az elhangzottakra. Ennek a technikának három funkciója van: (i) biztosítja, hogy a kérdező pontosan értse, mit akar mondani a másik; (ii) csökkenti a megkérdezett személy ellenállását; és (iii) megkönnyíti annak megbeszélését, hogy milyen okai vannak az illetőnek a változásra.²⁴⁰

A reflexiók nagyon egyszerűek is lehetnek, elég lehet csak megismételni, amit a gyerek mondott. A megfogalmazás összetettebbé is tehető, ha átfogalmazzuk vagy megerősítjük az elhangzottakat. A reflexiónak szorosan követnie kell a gyerek által használt kifejezéseket, és a gyereknek lehetőséget kell adni arra, hogy kijavítsa vagy részletesebben kifejtse a reflexióban elhangzottakat. Így azt fogja érezni, hogy jobban megértik őt, ami pedig elősegíti, hogy másképp gondolkodjon a változást illetően.²⁴¹

Példa – Értő figyelem

„Úgy érzed, a szociális munkás nem tud segíteni a problémáidban. Az otthoni helyzet sem javul. Úgy érzed, se előre, se hátra. Mit gondolsz, mi lehetne a megoldás erre a problémára?”

3. Megerősítés

A megerősítésekkel kifejezhetjük támogatásunkat, és kapcsolatot építhetünk a gyerekkel beszélgetés közben. A megerősítések révén megdicsérhetjük a gyereket azért, mert erőfeszítést tett, hogy jelen legyen, méltányolhatjuk a kisebb sikereket, illetve elismerést vagy megértést tanúsíthatunk.²⁴² A megerősítésnek mindig tisztességesnek és konkrétnek kell lennie. Alighanem azok a megerősítések a leghatékonyabbak, amelyek a gyerek által elmondottakhoz szorosan kapcsolódó konkrét erősségre vagy erőfeszítésre vonatkoznak.²⁴³ A kihallgatás vagy a hivatalos szervekkel való interakció körülményei között az ügyvédnek lehetőleg nem szabad megdicsérnie a gyereket azért, amit mondott, ez ugyanis befolyással lesz rá. Ezekben a helyzetekben a befolyásolás elkerülése érdekében a kérdezőnek semleges, de barátságosan kell hozzáállnia a gyerekekhez.

Példák – Megerősítés

- *„Köszönöm, hogy eljöttél ma.”*
- *„Nagyon okos dolog tőled, hogy átgondolod a lehetőségeidet.”*
- *„Nagyszerű, hogy úgy döntöttél, felhagysz a füvezéssel.”*
- *„Látom, még a nehéz lehetőségeket is hajlandó vagy megfontolni a legjobb döntés érdekében.”*

²⁴⁰ Levensky et al., 2007.

²⁴¹ Levensky et al., 2007; Naar-King, 2011.

²⁴² Levensky et al., 2007.

²⁴³ Naar-King, 2011.

4. Összegzés

A gyerek által elmondottak összegzésének a gyerek nézeteinek összességét kell tükröznie. Ezután ellenőrizni kell, hogy az ügyvéd pontosan megértette-e a gyerek mondandóját.²⁴⁴

Példák – Összegzés

- „Ma sok mindent elmondtál nekem, és szeretném megköszönni, hogy segítesz nekem.”
- „Van még bármi, amit szerinted tudnom kellene?”
- „Van bármilyen kérdésed, amit szeretnél feltenni?”
- „Ha újra szeretnél velem beszélni, ezen a telefonszámon elérhetsz.”

A beszélgetést le lehet zárni azzal, hogy megkérdezzük a gyereket, van-e még további mondanivalója, amit közölni szeretne a védőjével.

5.2.3 Kommunikációs útmutató

A gyerekekkel nem mindig könnyű beszélgetni, mivel ellenségesek lehetnek, és/vagy előfordulhat, hogy nem hajlandók szóba állni a védőjükkel és más felnőttekkel. Ebben az alfejezetben sorra vesszük azokat a gyakori problémákat, amelyekkel a védők a gyerekekkel való kommunikáció során találkozhatnak, és útmutatást adunk arra vonatkozóan, hogyan lehet leküzdeni ezeket a kihívásokat.

Negatív viselkedés

Vannak gyerekek, akikkel a viselkedésük miatt különösen nehéz lehet a beszélgetés. Ez a helyzet például, ha a gyerek érdektelen, ha tagadja a problémát, vagy ha agresszív. Az alábbi keretben útmutatást nyújtunk ahhoz, hogyan lehet kezelni a helyzetet, ha a gyerek viselkedése miatt a védő nem tud konstruktív beszélgetést folytatni vele.

²⁴⁴ Erickson et al., 2005.

Fő tudnivalók a gyerekekkel folytatott beszélgetésekhez

Ha a gyerek nemtörődöm, közömbös magatartást tanúsít:

- mutasson érdeklődést a személyes élete iránt
- magyarázza el neki magatartása következményeit
- tegyen fel további kérdéseket
- mondjon valamit magáról a gyerekeknek
- kérdezze meg, mi az, ami rendben van az életében
- használjon közvetett kérdéseket (pl. helyett, hogy „hol laksz?“, kérdezze azt, hogy „meg tudnád mondani, hol laksz?“)
- tréfálkozzon
- tegye világossá, hogy a gyerek felelős azért, hogy akar-e önnel kommunikálni (pl. „ha nem érdekel, akkor befejezhetjük a beszélgetést“)
- fókuszáljon a gyerek érdekeire
- biztosítson lehetőséget és felelősséget a gyerek számára a megszólaláshoz – ha csend van, ne siessen megtörni

Ha a gyerek tagadja a problémát:

- próbálja kideríteni a tagadás okát
- közölje a gyerekekkel, hogy a problémáról való kommunikációval kapcsolatos felelősség az övé (pl. „ha tényleg nincs semmi probléma, akkor itt abbahagyhatjuk“)
- másik lehetőség: mutasson megdöbbenést a probléma tagadásakor
- szembesítse a gyereket a tényekkel
- hagyja, hogy a gyerek kezdeményezzen
- kérdezze meg, hogy látja a gyerek a saját helyzetét
- mindenképpen beszéljen pozitív dolgokról is a gyerekekkel, illetve olyan dolgokról, amelyekkel az jól boldogul
- hangsúlyozza a gyerek saját érdekeit a beszélgetés során

Ha a gyerek nem együttműködő és ösztönzésre van szüksége:

- tegye világossá, hogy a gyerekeknek kommunikálnia kell az előrelépés érdekében: „hát akkor leragadtunk, jobb, ha feladjuk“
- magyarázza el az együttműködés megtagadásának következményeit
- magyarázza el az együttműködés előnyeit
- ha ad rá okot, dicsérje meg a gyereket

Ha a gyerek ellentmondó üzeneteket ad (pl. azt mondja, nincs semmi baj, de viselkedése ingerlékenységet mutat):

- mutasson rá a következetlenségekre (pl. „látom, hogy dühös vagy“)
- provokálja a gyereket nagyobb őszinteségre (pl. „ezt nem hiszem el!“)

Ha a gyerek agresszív viselkedést mutat:

- magyarázza el a beszélgetés szabályait: „nem akarom, hogy így beszélj velem!“
- őrizze meg a nyugalmát, és
- kérdezze meg, miért dühös a gyerek

Ha a gyerek erősen külső kontrollos (vagyis mindenért másokat hibáztat), vagy erősen belső kontrollos (vagyis mindenért magát hibáztatja):

- próbáljon segíteni neki átlátni a helyzetet (vázolja fel a szituációt)
- szembesítse a gyereket és
- segítsen neki beleérezni

Ha a gyerek nagyon zárkózott:

- vigyázzon, ne adjon mindent a gyerek szájába
- próbálja megtalálni a tartózkodása okát (pl. szorongás)
- gondoljon ki a személyes életéhez kapcsolódó témákat, amelyekről beszélhetnek (pl. ruhák, zenék, hobbi), és
- vonja be a gyerek közvetlen támogatási rendszerét (pl. szülők, tanárok, megbízható személy)

Ha a gyerekeknek antiszociális személyiségzavara vagy magatartászavara van:

- a beszélgetést és a kérdéseket fogja rövidre és jól körülhatároltra
- ne veszítse szem elől a beszélgetés irányát vagy célját
- gondosan különböztesse meg a gyereket a viselkedésétől; tegye világossá, hogy bár ez a viselkedés nem elfogadható, ez nem befolyásolja azt, hogy ön támogatást és empátiát érez a gyerek, mint ember iránt
- éreztesse a gyerekekkel a felelősségét, és szólítsa fel, mondja el ő, hogy szerinte mi lenne a megoldás
- szembesítse a gyereket a viselkedésének következményeivel
- álláspontjából ne nagyon engedjen, és
- legyen következetes

Ha egy gyereket bántottak vagy bántalmaztak:

- vegye komolyan a gyermeket, ismerje el fájdalmát, tegye lehetővé, hogy elmondhassa a történetét
- támogassa a gyereket
- tartsa tiszteltben a gyerek határait, és
- legyen tudatában, hogy a gyerek olyan emberek iránt is lojalitást érezhet, akik arra egyáltalán érdemesek

Van Rheenen, 2016 nyomán, SSR 2016 ADRIANNE VAN RHEENEN

Értelmi fogyatékoságok

Amikor az ügyvéd értelmi fogyatékos gyermekkel beszél, tartsa szem előtt a következő irányelveket:

1. A kapcsolatépítési fázist meg kell hosszabbítani, mert a gyereknél a szorongás és a zavartság a szokottnál erősebb lehet.
2. A gyerekekkel legyen ott egy megbízható személy, legalább a beszélgetés kezdetén.
3. Ha több eset megbeszélésére kerül sor, a kérdező összpontosítson ezek közül egyszerre egyre.
4. A gyerek korlátozott figyelemkapacitására és verbális képességeire tekintettel a kérdező rövid kérdéseket tegyen fel, egyszerű szókincs és mondatszerkezet használatával.

5. A kérdező szabja lassabbra az interjú ütemét, és a szavakat mindig ejtse a lehető legtisztábban.²⁴⁵

Cél-orientált mátrix: A gyermekek meghallgatása

Az alábbi mátrix célja, hogy a beszélgetés elejétől a végéig különböző lépések bemutatásával segítse a szakembereket a beszélgetés strukturálásában.

Célorientált mátrix: A gyerekek meghallgatása	
I. Bevezetés	
- Hogyan biztosíthatja a saját nyugalma? - Hogyan biztosíthatja a gyerek nyugalma (gondoljon arra, hogy a nyugalom ragadós)? - Magyarázza el a saját szerepét, és kérdezze meg, mik a gyerek elvárásai. - Tegye világossá a kereteket.	
II. Tények/tapasztalatok (középpontban a múlt)	GONDOLKODÁS
- Mi hozott ide; mi történt? - Hogyan látod a helyzetedet?	
III. Meggyőződés/értelmezés (középpontban a jelen)	ÉRZÉS
- Mi most a problémád? - Hogyan érzel vele kapcsolatban; mit jelent neked?	
IV. Döntés/cél (középpontban a jövő – igények/„álom”)	KÍVÁNSÁGOK
- Mire van szükséged a probléma megoldásához? - Mit szeretnél / mire vágysz?	
V. Reakció/viselkedés (középpontban a jövő – cselekvés [rövid távú]) / elvárás (hosszú távú)	CSELEKVÉS
- Mit szándékozol tenni? - Mit gondolsz, mi fog történni?	
VI. Lezárás	
- Mi hangzott el – összefoglalás? - Mihez kezdesz vele / mit fogsz leírni / milyen döntésre fogsz jutni vele kapcsolatban? - Hozza át a gyereket a jelenbe – zárja le a beszélgetést.	

5.3 Nyelvhasználat

Ha az ügyvéd segíteni akar a gyereknek megérteni a kapott információkat, és biztosítani szeretné, hogy a gyerek képes legyen hatékonyan részt venni az eljárásban, tudatosan könnyebben érthető nyelvezetet kell használnia. Arra is szükség lehet, hogy az ügyvéd felismerje, hogy a rendőrök, bírók és ügyészek mikor használnak nem gyerekbarát nyelvet. Ilyenkor a nyelvhasználaton megfelelően változtatni kell.

A nyelvezet egyszerűsítése

Általánosságban elmondható, hogy amikor gyerekekkel, különösen értelmi fogyatékossgal élő, illetve az igazságszolgáltatásról kevesebb tapasztalattal rendelkező gyerekekkel beszél, rövid mondatokat és egyszerű nyelvtani szerkezeteket kell használnia az összetett és terjedelmes mondatok helyett.

²⁴⁵ Lamb et al., 2008.

Típek – Hogyan egyszerűsítsük a nyelvet?

1. Használjon rövid mondatokat és egyszerű nyelvtani szerkezeteket. Ne használjon túl sok kötőszót, sem közbevetett, valamint alárendelt mondatot, (például „A fiú, aki az utca túloldalán lakik, mondta neked, hogy ezt csináld?”) sokszoros tagadó szerkezeteket, (például „Te sem nem hallottad, sem nem láttad, ami történt, ugye?”) feltételes mondatokat, (például „Elmentél volna az iskolába, ha megcsináltad volna a házi feladatodat?”) és általában kerülje a felesleges felszólító és feltételes módú igéket.
2. Használjon egyszerű igéket (például volt, csinált, van, történt?). Kerülje az összetett szerkezeteket (pl. „kellett volna”).
3. Nevezze meg a személyeket, kerülje a névmások (pl. ő,ők) használatát.
4. Használjon cselekvő megfogalmazást („Anyukád meglátogatott?”). Kerülje a személytelen megfogalmazásokat („Került sor látogatásra anyukád részéről?”).
5. Kerülje el a szakszavakat és a nem egyértelmű megfogalmazásokat (pl. „megint láttad azokat a dolgot?”). Kerülje az előre- és hátrautalásokat és az összehasonlításokat (korábbiakban, alább, körül, több, kevesebb). Ehelyett ismételje meg az elhangzottakat.
6. Legyen óvatos a jogi szakkifejezésekkel, különösen azokkal, amelyeknek több jelentése van. A fiatal számára a „családi állapot” a hozzátartozói jóllétére vonatkozó kérdés lehet, a „kihallgatás” nem engedélyezett hallgatóság a kulcslyukon át, a „jogorvoslat” pedig valamilyen betegséggel kapcsolatos dolog lehet.

(Saywitz és mások, 2010)

Szakszavak és a büntetőeljárással kapcsolatos kifejezések

A büntetőeljárásban részt vevő gyerekek gyakran szembesülnek olyan jogi fogalmakkal, amelyeket nem értenek. A kutatások azt mutatják, hogy a gyerekek nem mindig értik, hogy mi hangzik el az eljárási cselekmények és a tárgyalás során.²⁴⁶ Ennek következtében idegesek és bizonytalanok lehetnek, és irreális félelmeik támadhatnak az eljárások következményeivel kapcsolatban.²⁴⁷ Például a gyerekek azt gondolhatják, hogy a „büntetés” szó szükségképpen szabadságvesztésre utal. Amikor a szakemberek egymás között beszélnek az eljárás során, ezt a gyerek nem érti; ilyenkor elveszítheti az érdeklődését, és úgy dönthet, többé már nem is próbál részt venni a tárgyaláson. Ilyen helyzetben nem elegendő a gyerekre hagyatkozni, hogy ő majd szóban jelzi, ha nem ért valamit az elhangzottak közül.

6. fejezet: Együttműködés a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás más szereplőivel

Az előző fejezetekből kiderült, hogy a gyermekeket segítő ügyvédek szakértőnek kell tekinteni. Munkájuk komplex készségeket igényel. Az ügyvédek azonban nem rendelkezhetnek a gyermekekkel folytatott munkához szükséges összes készséggel és szaktudással; ezért tudniuk kell, hogy mely más szereplőket érdemes bevonni az eljárásba, valamint hogyan és miért kell őket bevonni. Ez a fejezet azt vizsgálja, hogy a védők hogyan tudnak legjobban együttműködni a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás többi szereplőjével.

²⁴⁶ Hazel et al., 2002; Plotnikoff és Woolfson, 2002.

²⁴⁷ Saywitz et al., 2010; Crawford és Bull, 2006; Grisso et al., 2003.

Összefoglaló

- A fiataikorúak igazságszolgáltatásáról szóló nemzetközi és regionális normák felismerték a szülők és a szülői felelősséget gyakorlók jelentős szerepét a fiataikorúak igazságszolgáltatásában.
- A szülők jelenléte vagy bevonása a fiataikorúak igazságszolgáltatási eljárásaiba nem mindig szolgálják a gyerek mindenek felett álló érdekeit, a gyerekek hatékony részvétele ellen is hathatnak.
- A gyermekekről szóló irányelv elismeri a „megfelelő felnőttek” szerepét, akik különböznek a szülői felelősség gyakorlótól. A megfelelő felnőttek kerülnek szülői szerepbe az eljárások alatt, ha a szülők ezt nem tudják ellátni, vagy a jelenlétük negatív hatással lenne a gyerek legfőbb érdekeire.
- Szociális munkások, egészségügyi szakemberek, tanárok ugyancsak hasznos szerepet tölthetnek be, különösen a gyerek szükségleteinek felmérésében.

6.1 Szülők és megfelelő felnőttek

6.1.1 Szülők és a szülői felelősség gyakorlói

A fiataikorúak igazságszolgáltatására vonatkozó nemzetközi és regionális normák a szülőknek²⁴⁸ lényeges szerepet tulajdonítanak a törvénnyel összeütközésbe kerülő gyermekekkel kapcsolatos igazságszolgáltatás során. A szülők kötelesek a gyermeket ellátni a fejlődésével összhangban lévő iránymutatással és útmutatással a CRC-ben elismert jogaik gyakorlása során.²⁴⁹ A szülő elsődleges felelőssége a gyermek nevelése és fejlődésének biztosítása.²⁵⁰ A tagállamok kötelesek mindent megtenni azon elv érvényre jutása érdekében, miszerint mindkét szülő közösen felel a gyermek neveléséért és fejlődésének biztosításáért,²⁵¹ továbbá kötelesek segíteni a szülőket feladataik teljesítésében.²⁵² Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága felszólítja a részes egyes államokat, hogy erősítsék a szülők részvételét a bírósági eljárásban.²⁵³

A gyermekekről szóló irányelv fontos szerepet jelöl ki a szülői felelősség gyakorlóinak a fiataikorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás eljárásaiban; ezeket alább részletesen ismertetjük. Az irányelv a szülői felelősséget a gyermek személyével, illetve vagyonával kapcsolatos valamennyi jog és kötelesség összességéként határozza meg, amelyet az adott természetes vagy jogi személy határozat, jogszabály vagy jogilag kötelező megállapodás útján gyakorol, a felügyeleti jogot és a láthatási jogot is ideértve.²⁵⁴

A gyermekekről szóló irányelv előírja, hogy a szülőket a gyermek elfogásáról vagy fogvatartásáról a lehető legrövidebb időn belül értesíteni kell,²⁵⁵ és hogy a hatóságok olyan módon kötelesek őket tájékoztatni, hogy megértsék a gyanúsítást, vád(ak)at és a lehetséges következményeket.²⁵⁶ Az irányelv azt is rögzíti, hogy a szülők jogosultak ugyanúgy megkapni a jogokról való tájékoztatást, mint a gyermek.²⁵⁷

²⁴⁸ A „szülőkre” történő hivatkozás minden esetben a szülői felelősség gyakorlóit, a gyámokat és a gondozókat is magában foglalja.

²⁴⁹ CRC 5. cikk.

²⁵⁰ CRC 18. cikk (1) bekezdés.

²⁵¹ Uo.

²⁵² CRC 18. cikk (2) bekezdés.

²⁵³ 10. általános kommentár, 40. bek.

²⁵⁴ Gyermekekről szóló irányelv, 3. (3) cikk.

²⁵⁵ 10. általános kommentár, 54. bek.; Pekingi Szabályok 10.1; a fogva tartott gyermekeket illetően lásd a 22. Havannai Szabályokat.

²⁵⁶ 10. általános kommentár, 48. bek.; Iránymutatás IV.A.1.

²⁵⁷ Gyermekekről szóló irányelv, 5. cikk.

A gyermekeknek joguk van hozzá, hogy az eljárás bizonyos – bírósági meghallgatástól eltérő – szakaszaiban²⁵⁸ elkísérjék őket a szüleik, amennyiben a hatáskörrel rendelkező hatóság úgy látja, hogy (a) ez a gyermek legfőbb érdekét szolgálja, és (b) az említett személy jelenléte nem befolyásolja kedvezőtlenül a büntetőeljárást,²⁵⁹ például bizonyítékok megsemmisítése vagy megváltoztatása, vagy tanúk befolyásolása révén.²⁶⁰ Olyan helyzetekben, amikor a gyermek szülőjének jelenléte nem lehetséges vagy nem kívánatos, mert nem a gyermek legfőbb érdekét szolgálná, vagy, mert a büntetőeljárást akadályozhatná, a gyermeknek joga van ahhoz, hogy elkísérhesse egy másik „megfelelő felnőtt”, akinek szerepét részletesebben az alábbiakban ismertetjük.²⁶¹

A tagállamoknak a következő kötelezettségei vannak az Irányelvnek megfelelően, a szülők vonatkozásában:

- A szülőknek joguk van hozzáférni a szabadságától megfosztott gyermekhez.²⁶²
- A szülőknek joguk van részt venni az egyéni értékelésében²⁶³ és a gyermek orvosi vizsgálatát kérni.²⁶⁴

Az Európai Szabályok szerint a szülőknek minden olyan kérdésben joguk van jogi tanácsadásra és támogatásra, amely a gyermeküket illető valamely büntetés vagy intézkedés elrendelésével és végrehajtásával kapcsolatos.²⁶⁵

Ezek a normák valószínűleg az ügyvédek számára ismerős helyzetet tükröznek – hogy a szülők gyakran részt vesznek a gyermekekkel kapcsolatos döntésekben. Még abban az esetben is, amikor a gyermek kompetenciája nem kérdéses, a gyermek a büntető igazságszolgáltatás rendszerében való eligazodáshoz többnyire a szülőktől vár útmutatást.²⁶⁶

A fent írtaknak megfelelően az ügyvédeknek eseti alapon meg kell tudniuk állapítani, hogy a gyermekek mennyire képesek megérteni saját döntéseik jogi következményeit a védő által követendő stratégia függvényében. Minél többet tud és ért meg a gyermek, a védőnek annál inkább a gyermek véleményére kell támaszkodnia a gyermek legfőbb érdekének meghatározása során. A védőügyvédi feladat e védencközpontú felfogása nehézségekbe ütközhet, ha a szülők intenzíven részt vesznek az eljárásban, mivel ez a részvétel hasznos is lehet meg nem is.

Egyrészt a szülők (általában) sokkal többet tudnak a gyermekről (például egészségi állapotáról, iskoláztatásáról, családi helyzetéről), mint a védő. A védőnek ezért szüksége lehet a szülők részvételére, hogy a gyermekről teljes képet alkothasson. Másrészt a védőknek ügyelniük kell, mert a szülők érintettek lehetnek a bűncselekményben, a gyermek legfőbb érdekeit sértő szándékaik lehetnek, és potenciálisan káros tanácsokat adhatnak a gyerekeknek.

A gyerekek úgy érezhetik, hogy egy válságos pillanatban választaniuk kell azoknak a szülőknek a tanácsa között, akiket egész életükben ismertek, és akikben megbíznak, és egy olyan ügyvéd tanácsa között, akit az életükben most láttak először.²⁶⁷

6.1.2 Megfelelő felnőttek

A gyermekekről szóló irányelv elismeri a szülői felelősség gyakorlójától eltérő „megfelelő felnőttek” („megfelelő nagykorú személyek”) szerepét, akik átvehetik a szülő szerepét az eljárás során olyan esetekben, amikor a szülők nem lelhetők fel, vagy ha a jelenlétük a gyermek legfőbb érdekeire vagy az eljárásra negatív hatással lenne. Pontosabban a gyermeknek joga van megfelelő felnőtt

²⁵⁸ Gyermekekről szóló irányelv, 15. (1) cikk. Lásd még: 10. általános kommentár, 53. bek.; Pekingi Szabályok 15.2.

²⁵⁹ Gyermekekről szóló irányelv, 15. (4) cikk. Lásd még: Európai Szabályok 14.

²⁶⁰ Gyermekekről szóló irányelv Preambulumának 58. bekezdése.

²⁶¹ Gyermekekről szóló irányelv, 15. (2) cikk.

²⁶² Gyermekekről szóló irányelv, 12. (6) cikk. Lásd még: Pekingi Szabályok 26.5, Iránymutatás 21 (a).

²⁶³ Gyermekekről szóló irányelv, 7. (7) cikk.

²⁶⁴ Gyermekekről szóló irányelv, 8. (3) (b) cikk.

²⁶⁵ Európai Szabályok 120.1.

²⁶⁶ Henning, 2006, 837.

²⁶⁷ Henning, 2006, 838.

kíséretéhez a bírósági meghallgatások során, valamint az eljárás egyéb szakaszaiban,²⁶⁸ és joga van ahhoz, hogy a gyermek jogaival és a vele szemben felhozott vádakkal kapcsolatos tájékoztatást a megfelelő felnőtt is megkapja.²⁶⁹ Egy megfelelő felnőtt magára vállalhatja a szülő szerepét, ha a szülők jelenléte a bírósági meghallgatások során vagy a szülők tájékoztatása (a) a gyermek legfőbb érdekeivel ellentétes lenne, (b) nem lehetséges, mert a szülőket nem lehet elérni, vagy személyazonosságuk ismeretlen, vagy (c) veszélyeztethetik a büntetőeljárást.²⁷⁰ Ez utóbbi helyzet akkor fordulhat elő, ha bizonyítékok megsemmisítésének vagy megváltoztatásának, tanúk befolyásolásának a kockázata áll fenn, vagy ha elképzelhető, hogy a szülők a gyermekkel együtt részt vettek az állítólagos bűncselekményben.²⁷¹ A megfelelő felnőttek részt vehetnek az egyéni értékelésben,²⁷² és kérhetik a gyermek orvosi vizsgálatát.²⁷³

A gyermekekről szóló irányelv nem tartalmazza a megfelelő felnőttek pontos meghatározását, de lehetővé teszi a gyermek számára a potenciális jelölt megnevezését, akit az eljáró hatóság hagyhat jóvá. Ha a gyermek nem képes megfelelő felnőtt megnevezésére, vagy ha nem megfelelően választ, az eljáró hatóság saját maga is kijelölhet megfelelő felnőttet. Ez a személy olyan hatóság vagy intézmény képviselője is lehet, amely a gyermekek jólétének előmozdításával foglalkozik.²⁷⁴

Egyes jogrendszerekben (pl. az Egyesült Királyságban) a megfelelő felnőtt segítheti a gyermeket a bírósági eljárás meghatározott szakaszaiban. A megfelelő felnőtt szerepe az Egyesült Királyság jogszabályai szerint és a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatást illetően a fiatal gyanúsított jogainak védelme a rendőrségi nyomozás során (beleértve a rendőrségi kihallgatásokat is) és a gyermek érdekeinek védelme annak rendőrségi őrizetben töltött idő alatt.²⁷⁵ A megfelelő felnőtt feladata többek között:

- támogatni és segíteni a gyermeket fogva tartása vagy kihallgatása során;
- biztosítani, hogy a gyerek érti a jogait; és
- megfigyelni, hogy a rendőrség megfelelően teljesíti-e a feladatát.²⁷⁶

Ez a szerep egyértelműen jelentős átfedést mutat a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás nemzetközi és európai normáiban meghatározott védőügyvédi szerepkörrel.

Egy megfelelő felnőtt az Egyesült Királyságban – többek között – lehet szülő, szociális munkás vagy egy fiatalkorú bűnelkövetőkkel foglalkozó helyi csoport megfelelő munkatársa.²⁷⁷ A fiatalkorú bűnelkövetőkkel foglalkozó helyi csoportokból érkező megfelelő felnőttek lehetnek önkéntesek, akik nem rendelkeznek szakirányú ismeretekkel, tapasztalattal vagy képzettséggel ahhoz, hogy ilyen segítséget nyújtsanak.

6.2 Együttműködés más szereplőkkel

A gyermek gyanúsítottak és vádlottak számára a lehető legjobb eredmények biztosítása érdekében gyakran olyan szakértelemre van szükség, amellyel még egy jól képzett ügyvéd sem rendelkezik. A gyermekekkel foglalkozó ügyvédeknek ezért ajánlatos tanácsot kérniük (adott esetben) más szakemberektől, ideértve a szociális munkásokat, a pszichológusokat, a bírakat és az ügyészeket – ha ők képesek vagy hajlandók segítséget nyújtani. Különösen a szociális munkások, családsegítők lehetnek azok, akik az ügyvédekénél sokkal jobb ismeretekkel rendelkeznek az adott gyermek

²⁶⁸ Gyermekekről szóló irányelv, 15. (2) és (4) cikk.

²⁶⁹ Gyermekekről szóló irányelv, 5. (2) cikk.

²⁷⁰ Gyermekekről szóló irányelv, 5. (2) és 15. (2) cikk.

²⁷¹ Gyermekekről szóló irányelv Preambulumának 23. bekezdése.

²⁷² Gyermekekről szóló irányelv, 7. (7) cikk.

²⁷³ Gyermekekről szóló irányelv, 8. (3) (b) cikk.

²⁷⁴ Gyermekekről szóló irányelv, 5. (2) és 15. (2) cikk.

²⁷⁵ Pierpoint, 2000, 49–50.

²⁷⁶ Útmutató fiatal igazságszolgáltatási szakemberek számára, 2014.

²⁷⁷ Uo.

körülményeit illetően; az ügyvéd számára pedig létfontosságú, hogy megismerje „a bűncselekmény mögött álló személyt”.

Ha a gyermek sajátos nevelési igényű vagy más nehézségekkel küzd, más szakértői segítségre lehet szükség a gyermek szükségleteinek megértéséhez, a magatartása körülményeinek a bíróság előtt történő bemutatásához, sőt, akár alapvető információk megszerzéséhez is. Ha a szülők nem hajlandók vagy nem tudnak a védőnek betekintést biztosítani a gyermek életébe, akkor a más forrásokból származó információk válnak fontosabbá. Számos jogrendszerben egy szociális munkás vagy pártfogó felügyelő minden kiskorú gyanúsítottat vagy vádlottat érintő ügyben köteles bíróság előtt nyilatkozatot tenni, így a védő számára elengedhetetlen, hogy munkakapcsolatot alakítson ki ezekkel a szakemberekkel, ha ez lehetséges.

6.2.1 Szociális munkások

A szociális munkások információi nélkülözhetetlen forrásként szolgálhatnak a védők számára. Előfordulhat például, hogy a rendőrség már értesítette őket, hogy ajánlást tegyenek az ügyészség vagy a bíróság részére a letartóztatásból való feltételes szabadlábra helyezést, az elterelési lehetőségeket, valamint az esetleges büntetést vagy intézkedéseket illetően. Szerepük ezért a feltételes szabadlábra helyezést, elterelést és egyéb alternatív programok és szolgáltatások széleskörű ismeretét igényelheti.²⁷⁸

Amint az a 4.1. pontban szerepel, az EU-tagállamok képesített személyzet bevonásával kötelesek egyéni értékelést végezni a gyermekekről.²⁷⁹ A „képesített személyzet” jelentésére nem áll rendelkezésre részletesebb meghatározás, de a védők a gyermekekről szóló irányelv 7. cikkének való megfelelés érdekében ösztönözhetik a hatóságokat, hogy konzultáljanak szociális munkásokkal (ha maguktól még nem tették meg).

A megfelelő szociális munkások ismereteinek és szakértelmének bevonása valószínűleg jelentős időt takarít meg a védő számára. Meglátásaik gyakran hasznosak lehetnek, különösen akkor, ha a védő nem ismeri azokat a helyi lehetőségeket, amelyek egy adott ügyben felhasználhatók elterelési vagy intézkedési terv (pl. speciális magatartási szabályok) kidolgozására. A szociális munkások továbbá segítséget nyújthatnak, ha a védőnek tanácsra van szüksége a kikérdezési technikákat, krízisintervenciót, valamint más szociális szolgáltatások bevonását illetően.²⁸⁰

Előfordulhat, hogy a szociális munkások egy korábbi bűncselekmény vagy családi problémák, például családon belüli erőszak vagy válás miatt már ismerik a gyereket és a szüleit. Ebben az esetben a védőnek ellenőriznie kell a szociális munkások nyilvántartásainak titkosságát szabályozó előírásokat, és megpróbálnia megszerezni a fiataalkorú védencével kapcsolatos nyilvántartás másolatát (szükség esetén a gyermek kifejezett felhatalmazásával arra, hogy ezen információkat az ő nevében kikérheti).

6.2.2 Gyermekekpszichológusok és egészségügyi szakemberek

A gyerek legfőbb érdekeinek értékelése során figyelembe kell venni a gyerek lelki és testi jóllétét.²⁸¹ Ha úgy tűnik, hogy a gyermek mentális vagy fizikai egészségügyi problémákkal, fogyatékosságokkal vagy érzelmi nehézségekkel küzd, a védőnek fontolóra kell vennie – a gyermek beleegyezésével – egy pszichiáter, pszichológus és/vagy más egészségügyi szakember bevonását a gyerek értékelésébe. Ez segíthet annak meghatározásában, hogy a gyermek szellemi vagy testi problémái szolgáltatnak-e alapot speciális védekezéshez, és/vagy segítenek a megfelelő eljárási adaptációk meghatározásában. Ezek a szakértők hasznosak lehetnek abban is, hogy segíthetnek a védőnek megtalálni a gyermek szellemi vagy testi állapotához megfelelő büntetést, intézkedést vagy a büntető igazságszolgáltatáson kívüli rendelkezést.

²⁷⁸ Hertz et al., 2012, 796.

²⁷⁹ Gyermekekről szóló irányelv, 7. cikk.

²⁸⁰ Galowitz, 1999, 2126.

²⁸¹ Iránymutatások B.2(c).

A védőnek érdemes lehet felkérnie a választott szakértőt, hogy készítsen jelentést, amely benyújtható a hatóságoknak egy bizonyos jogi érvelés alátámasztására,²⁸² és hogy vizsgálja meg a gyermek érettségét, amelyre szükség van annak megállapításához, hogy milyen súllyal érdemes figyelembe venni a gyermek véleményét. Egyes gyermekek traumatizáltak lehetnek, amely esetben nehéz (sőt akár káros) is lehet számukra a kihallgatásokon vagy eljárási cselekményeken való részvétel. E körülmények fennállásának bizonyításához pedig orvosi vizsgálatokra lehet szükség. Ha a gyermek nem látja be a jelentés előnyeit, a védőnek gyermekbarát nyelv használatával meg kell próbálnia rávennie a gyermeket vizsgálat elvégzésére. A védőnek itt nagyon óvatosan kell eljárnia. A „beteg vagy” vagy a „dilis” szavak használata nyilvánvalóan nem fogja meggyőzni a gyermeket, hogy alávesse magát a vizsgálatnak.

Ha a gyermeknek már vannak szellemi és/vagy testi egészségi állapotára vonatkozó orvosi dokumentumai, a védőnek engedélyt kell kérnie tőle ezek beszerzésére. Ezek felhasználhatók a gyermeknek kedvező módon, pl. ha a gyermek sikeresen részt vesz egy mentális problémák kezelésével kapcsolatos programban. Ez lényeges információ lehet a hatóságok és/vagy bíróság számára, amikor a meghozandó intézkedésekről vagy büntetésekről határoznak.²⁸³

Még ha nem is merül fel értelmi vagy testi fogyatékoság jele, ha a gyermeket szabadságelvonással sújtják, a gyermekekről szóló irányelv 8. cikk (1) bekezdésével összhangban a védőnek mindig kérnie kell az orvosi vizsgálatot. Az orvosi vizsgálat általában megelőzőként is szolgál a nem megfelelő bánásmóddal szemben, mivel bizonyítéka lehet a szabadságelvonás során bekövetkező romló egészségi állapotnak (lásd: 4.3 pont).

6.2.3 Iskolai tanárok

A védő számára hasznos lehet felvenni a kapcsolatot a gyermek iskolai tanáraival. Nézőpontjuk és ismereteik hasznosak lehetnek a gyermek érettségének és képességeinek felmérésében (ami szükséges annak eldöntéséhez, hogy milyen súllyal érdemes figyelembe venni a gyermek véleményét, valamint az eljárás megfelelő adaptációjának meghatározásához is segítséget nyújthatnak). Az iskolalátogatási nyilvántartások és a gyerek érdemjegyeinek ismerete szintén értékes információkkal szolgálhatnak a védő számára, ezek ugyanis felhasználhatók abban az esetben, ha a védőnek a büntetőjogi útról való elterelés, speciális magatartási szabályok, stb. mellett kell érvelnie. Ezeknek a nyilvántartásoknak a beszerzéséhez szintén meg kell szerezni a gyermek beleegyezését.

²⁸² Hertz et al., 2012, 250.

²⁸³ Uo.

Irodalom

- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders*, Fifth Edition (DSM-5). Washington: APA.
- American Psychological Association (2002). *Developing adolescents: A reference for professionals*. Washington: APA.
- Archard, D. & Skivenes, M. (2009). Hearing the child. *Child and Family Social Work*, 14(4), 391-399.
- Beijer, A. & Liefwaard, T. (2011). A Bermuda Triangle? Balancing protection, participation and proof in criminal proceedings affecting child victims and witnesses. *Utrecht Law Review*, 7(3), 70-106.
- Bijleveld, C., van der Geest, V., & Hendriks, J. (2012). Vulnerable youth on pathways to adulthood. In R. Loeber, M. Hoeve, N. W. Slot, & P. van der Laan (Eds.), *Persisters and desisters in crime from adolescence into adulthood: Explanation, prevention and punishment (...)*. Aldershot UK: Ashgate.
- Blaine Sloan, F. (1948). The Binding Force of Recommendation of the General Assembly of the United Nations. *British Year Book of International Law* 25, 1-33.
- Blakemore, S-J. & Mills. K.L. (2014). Is adolescence a sensitive period for sociocultural processing? *Annual Review of Psychology*, 65, 187-207.
- Brummelaar, M. ten & Kalverboer, M. (2011). *Kinderen, kinderrechten en de strafrechtelijke procedure. Het belang van het kind in het jeugdstraf(proces)recht*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Buss, E. (2000). The role of lawyers in promoting juveniles' competence as defendants. In T. Grisso & R.G. Schwartz (Eds.), *Youth on Trial. Developmental Perspectives on Juvenile Justice* (243-265). Chicago: University of Chicago Press.
- Buss, E. (2017). What stands in the way of children's exercise of their criminal procedural rights in the United States? Our evolving and incomplete interdisciplinary understanding. In M.D. Ruck, M. Peterson-Badali & M. Freeman (Eds.), *Handbook of children's rights. Global and multidisciplinary perspectives* (278-295). New York/London: Routledge.
- Casey, B.J. et al. (2017). How should justice policy treat young offenders? *MacArthur Foundation Research Network on Law and Neuroscience*.
- Cashmore, J. & Parkinson, P. (2007). What responsibilities do courts have to hear children's voices? *International Journal of Children's Rights*, 15(1), 43-60.
- Cauffman, E. & Steinberg, L. (2000). (Im)maturity of judgment in adolescence: Why adolescents may be less culpable than adults. *Behavioral Sciences and the Law*, 18(1), 1-21.
- Crawford, E. & Bull, R. (2006). Teenagers' difficulties with key words regarding the criminal court process. *Psychology, Crime & Law*, 12(6), 653-667.
- Council of Bars and Law Societies of Europe (2016). *CCBE Recommendations: On the protection of client confidentiality within the context of surveillance activities*. Brussels: Council of Bars and Law Societies of Europe.
- Az Európa Tanács emberi jogi biztosa (2015): *A nemzetbiztonsági szolgálatok demokratikus és hatékony ellenőrzése*. Kiadvány. Strasbourg: Európa Tanács.
- Cras. S. (2016). The Directive on Procedural Safeguards for Children who are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings. Genesis and Descriptive Comments Relating to Selected Articles. *Eucrim*, 2, 109-119.
- Crone, E.A. & Dahl, R.E. (2012). Understanding adolescence as a period of social-affective engagement and goal flexibility. *Nature Reviews Neuroscience*, 13(9), 636-650.
- Delfos, M.F. (2004). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.

- Delfos, M.F. (2005). *Ik heb ook wat te vertellen! Communiceren met pubers en adolescenten*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Dijk-Fleetwood-Bird, K.G.M., van (2017). De onzichtbare handicap van het jeugdstrafrecht: De taalvaardigheden van minderjarige verdachten en de implicaties voor het jeugdstrafrecht. *Delikt en Delinkwent*, 71, 748-762.
- Domburgh, L., van, Vermeiren, R., Blokland, A.A.J. & Doreleijers, T.A.H. (2009). Delinquent development in Dutch childhood arrestees: Developmental trajectories risk factors and co-morbidity with adverse outcomes during adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37(1), 93-105.
- Emberi Jogok Európai Bírósága (2014): *Útmutató az Egyezmény 6. cikkéhez. A tisztességes eljáráshoz való jog (büntetőeljárás)*. Európa Tanács / Emberi Jogok Európai Bírósága. Strasbourg.
- Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa (2012). *Az Emberi Jogi Főbiztosságának, az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatalának és az ENSZ Gyermekek elleni erőszakkal foglalkozó Főképviselőjének közös jelentése az erőszak megelőzéséről és az arra adott válaszokról a fiatalok igazságszolgáltatásában*. UN Doc. A/HRC/21/25.
- Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsa (2015): *A kínzás és más kegyetlen, embertelen megalázó bánásmóddal vagy büntetéssel foglalkozó különmegbízott jelentése*. A/HRC/28/68.
- Erickson, S.J., Gerstle, M. & Feldstein, S.W. (2005). Brief interventions and motivational interviewing with children, adolescents, and their parents in paediatric health care settings: A review. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 159, 1173-1180.
- Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) (2017): *Gyermekekről igazságszolgáltatás. A gyermekek nézőpontjai és tapasztalatai kilenc uniós tagállamban olyan eljárásokban, amelyekben áldozatok, tanúk vagy egyéb felek voltak*. Luxemburg: Az Európai Unió Kiadóhivatala.
- Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (FRA) (2015). *Kézikönyv a gyermekjogokra vonatkozó európai jogról*. Luxemburg: Az Európai Unió Kiadóhivatala.
- Evans, M.D. (2010). *International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Fair Trials International (2012). *A Guide to The Court of Justice of the European Union*. London: Fair Trials International.
- Galowitz, P. (1999). Collaboration Between Lawyers and Social Workers: Re-examining the Nature and Potential of the Relationship. *Fordham Law Review*, 67(5), 2123-2154.
- Gardner, M. & Steinberg, L. (2005). Peer influence on risk taking, risk preference, and risky decision making in adolescence and adulthood: An experimental study. *Developmental Psychology*, 41(4), 625-635.
- Grant, C., Elliott, A.S., Di Meglio, G., Lane, M. & Norris, M. (2008). What teenagers want: Tips on working with today's youth. *Paediatrics & Child Health*, 30(1), 15-18.
- Griffiths, A. & Kandel, R.F. (2000). Hearing children in children's hearings. *Child and Family Law Quarterly*, 12(3), 283-99.
- Grisso, T. (2000). What we know about youths' capacities as trial defendants. In T. Grisso & R.G. Schwartz (Eds.), *Youth on trial. Developmental perspectives on juvenile justice* (139-171). Chicago: University of Chicago Press.
- Grisso, T., Steinberg, L., Woolard, J., Cauffman, E., Scott, E., Graham, S. et al. (2003). Juveniles' competence to stand trial: A comparison of adolescents' and adults' capacities as trial defendants. *Law and Human Behavior*, 27(4), 333-363.
- Greene, K., Krmar, M., Walters, L.H., Rubin, D.L. & Hale, J.L. (2000). Targeting adolescent risk-taking behaviors: the contribution of egocentrism and sensation-seeking. *Journal of Adolescence*, 23(4), 439-461.
- Gudjonsson, G.H. (2003). *The psychology of interrogations and confessions: a handbook*. Chichester: Wiley.

- Halberstam, D. & Reimann, M. (Eds.) (2014). *Federalism and Legal Unification. A Comparative Empirical Investigation of Twenty Systems*. Berlin: Springer.
- Hazel, N., Hagell, A. & Brazier, L. (2002). *Young offenders' perceptions of their experiences in the criminal justice system*. London: ESRC.
- Henning, K. (2006). It Takes a Lawyer to Raise a Child: Allocating Responsibilities among Parents, Children, and Lawyers in Delinquency Cases. *Nevada Law Journal* 6(3), 836-889.
- Hertz, R., Guggenheim, M. & Amsterdam, A.G. (2012). *Trial Manual for Defense Attorneys in Juvenile Delinquency cases*. Washington: National Juvenile Defender Center.
- Howard-Hassmann, R.E. (2012). Human Security: Undermining Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 34, 88-112.
- Hodgson, J. (2015). The Role of Lawyers During Police Detention and Questioning. A Comparative Study. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 7(2), 7-16.
- Jolliffe, D. & Farrington, D.P. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 9(5), 441-476.
- Kaal, H. (2015). LVB en jeugdcriminaliteit. In I. Weijers & C. Eliaerts (Eds.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van de jeugdcriminologie* (131-144). Den Haag: Boom juridische uitgevers.
- Kempen, M.A.H. & uit Beijerse, J. (2016). De EU-Richtlijn procedurele waarborgen minderjarige verdachten en het Nederlandse jeugdstrafprocesrecht. *Nederlands tijdschrift voor Europees recht*, 22, 230-236.
- Kennan, N. & Kilkelly, U. (2015). *Children's involvement in criminal, civil and administrative judicial proceedings in the 28 member states of the EU*. Policy brief. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Kilkelly, U. (2010). *Listening to children about justice: Report of the Council of Europe consultation with children on child-friendly justice*. Strasbourg: Council of Europe.
- Kilkelly, U. & Donnelly, M. (2011). Participation in healthcare: the views and experiences of children and young people. *International Journal of Children's Rights*, 19(1), 107-125.
- Knoll, L.J., Magis-Weinberg, L., Speekenbrink, M. & Blakemore, S-J. (2015). Social influence on risk perception during adolescence. *Psychological Science*, 26(5), 583-592.
- Koolhof, R., Loeber, R., Wei, E. H., Pardini, D., & Collot d'Escury, A. (2007). Inhibition deficits of serious delinquent boys of low intelligence. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 17, 274-292.
- Lamb, M.E., Hershkowitz, I., Orbach, Y., & Esplin, P.W. (2008). *Tell me what happened: structured investigative interviews of child victims and witnesses*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Lenaerts, K., Maselis, I. & Gutman, K. (2014). *EU Procedural Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Levensky, E.R., Forcehimes, A., O'Donohue, W.T. & Beitz, K. (2007). Motivational interviewing. An evidence-based approach to counseling helps patients follow treatment recommendations. *The American Journal of Nursing*, 107(10), 50-58.
- Liefwaard, T. (2015). Juvenile justice from a children's rights perspective. In W. Vandenhoe, E. Desmet, D. Reynaert & S. Lembrechts (Eds.), *Routledge International Handbook of Children's Rights Studies* (234-256). London: Routledge.
- Liefwaard, T. & Doek, J. (Eds.) (2015). *Litigating the Rights of the Child*. Dordrecht: Springer.
- Liefwaard, T., Rap, S. & Bolscher, A. (2016). *Can anyone hear me? Participation of children in juvenile justice: A manual on how to make European juvenile justice systems child-friendly*, Brussels: International Juvenile Justice Observatory.
- Liefwaard, T. (2016). Child-Friendly Justice: Protection and Participation of Children in the Justice System. *Temple Law Review*, 88(4), 905-927.
- Liefwaard, T. (2018; forthcoming). Deprivation of Liberty of Children (Draft version, September 2017). In: U. Kilkelly & T. Liefwaard (Eds.), *International Children's Rights*. Dordrecht: Springer.

- Liefaard, T. & Brink, Y., van den (2014). Juveniles' Right to Counsel during Police Interrogations: An Interdisciplinary Analysis of a Youth-Specific Approach, with a Particular Focus on the Netherlands. *Erasmus Law Review*, 7(4), 206-218.
- Loeber, R., Hoeve, M., Slot, W. & Laan, P.H., van der (2015). *Jonge criminelen die volwassen worden. Wat beïnvloedt hun gedrag en wat is de rol van Justitie?* Amsterdam: SWP.
- Loeber, R., Farrington, D.P. & Petechuk, D. (2013). Bulletin 1: From juvenile delinquency to young adult offending. *Series: Study Group on the Transitions between Juvenile Delinquency and Adult Crime*.
- Miller, V. (2010). *Taking a complaint to the Court of Justice of the European Union*, House of Commons Library.
- Miller, W.R. & Rollnick, S. (2002). *Motivational interviewing: Preparing people for change*. New York: Guilford Press.
- Naar-King, S. (2011). Motivational interviewing in adolescent treatment. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 56(11), 651-657.
- National Juvenile Defender Center (2014). *Juvenile Defense Attorneys: A critical Protection Against Injustice. The Importance of Skilled Juvenile Defenders to Upholding the Due Process Rights of Youth*. Washington: National Juvenile Defender Center.
- Parpworth, N. (2012). *Constitutional and Administrative Law*. Oxford: Oxford University Press, p. 218.
- Pierpoint, H. (2000). Taking the Protection of Vulnerable Suspects Seriously: Putting 'Appropriate Adults' through their PACES. *Practice*, 12(3), 49-60.
- Plotnikoff, J. & Woolfson, R. (2002). *Young defendants' pack: Scoping study for the Youth Justice Board*. London: Youth Justice Board.
- Polansky, L.A. (2015). Holistic Client-Centered Advocacy in Juvenile Delinquency Cases. *Stetson Journal of Advocacy and the Law*, 2, 1-23.
- Quas, J. A., Wallin, A. R., Horwitz, B., Davis, E. & Lyon, T. (2009). Maltreated children's understanding of and emotional reactions to dependency court involvement. *Behavioral Sciences and the Law*, 27(1), 97-117.
- Rap, S. (2013). *The participation of juvenile defendants in the youth court: A comparative study of juvenile justice procedures in Europe*. Amsterdam: Pallas Publications (dissertation).
- Redlich, A.D., Silverman, M., Chen, J., & Steiner, H. (2006). The police interrogation of children and adolescents. In G.D. Lassiter (Ed.), *Interrogations, confessions, and entrapment* (107-125). New York: Springer.
- Santrock, J.W. (2007). *Adolescence*. New York: McGraw-Hill.
- Saywitz, K., Camparo, L.B. & Romanoff, A. (2010). Interviewing children in custody cases: Implications of research and policy for practice. *Behavioral Sciences and the Law*, 28(4), 542-562.
- Schmidt, M.G., Reppucci, N.D. & Woolard, J.L. (2003). Effectiveness of participation as a defendant: the attorney-juvenile client relationship. *Behavioral Sciences and the Law*, 21(2), 175-198.
- Schuytlot, A. (1999). Ouders en kinderen in de rechtszaal: begrip en onbegrip van juridische procedures. *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, 15(4), 225-238.
- Scott, E.S., & Steinberg, L. (2008). *Rethinking juvenile justice*. Boston: Harvard University Press.
- Sercombe, H. (2014). Risk, adaptation and the functional teenage brain. *Brain and Cognition*, 89, 61-69.
- Smith, M. (2008). Enforcement, monitoring, verification, outsourcing: the decline and decline of the infringement process. *European Law Review*, 33, 777-802.

- Stalford, H. (2016). Journeys to European Justice: (How) Can the EU Enable Children to Enforce their Rights? In: I. Iusmen & H. Stalford (Eds.), *The EU as a Children's Rights Actor. Law, Policy and Structural Dimensions*. Opladen/Berlin/Toronto: Barbara Budrich Publishers.
- Steinberg, L. & Cauffman, E. (1996). Maturity of judgment in adolescence: Psychosocial factors in adolescent decision making. *Law and Human Behavior*, 20(3), 249–272.
- Steinberg, L. (1999). *Adolescence* (5th ed.). New York: McGraw Hill.
- Steinberg, L. & Schwartz, R.G. (2000). Developmental psychology goes to court. In T. Grisso & R.G. Schwartz (Eds.), *Youth on trial. Developmental perspectives on juvenile justice* (9-31). Chicago: University of Chicago Press.
- Steinberg, L. & Scott, E.S. (2003). Less guilty by reason of adolescence. *American Psychologist*, 58(12), 1009-1018.
- Steinberg, L. (2011). *The science of adolescent risk-taking*. Washington: The National Academies Press.
- Tyler, T.R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.
- Tyler, T.R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. In M. Tonry (Ed.), *Crime and justice* (vol. 30, pp. 283-358). Chicago: University of Chicago Press.
- Vandekerckhove, A. & O'Brien, K. (2013). Child-Friendly Justice: turning law into reality. *ERA Forum*, 14(4), 523-541.
- Weijers, I. & Grisso, T. (2009). Criminal responsibility of adolescents: Youth as junior citizenship. In J. Junger-Tas & F. Dünkel (Eds.), *Reforming juvenile justice* (45-67). Dordrecht: Springer.
- Weijers, I. & Duinstra, U. (2008). Empathietraining. In I. Weijers (Ed.), *Justitie Interventies. Voor jeugdige daders en risicojongeren* (319-331). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Wicks-Nelson, R. & Israel, A.C. (2003). *Behavior disorders of childhood* (5th edition). Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Education Inc.
- Youth Justice Board for England and Wales & Her Majesty's Prison and Probation Service (2014). *Appropriate adults: guide for youth justice professionals*. Retrieved from: <https://www.gov.uk/guidance/appropriate-adults-guide-for-youth-justice-professionals>
- Ziedenberg, J. (2011). *You're An Adult Now. Youth in Adult Criminal Justice Systems*. Washington: U.S. Department of Justice National Institute of Corrections.

Jogforrások

Nemzetközi normák

- Az ENSZ Gyermek jogairól szóló egyezménye, 1989** Az ENSZ Közgyűlésének a Gyermek Jogairól szóló Egyezményéről szóló 44/25. számú határozata (1989. november 20).
- Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 10. számú Átfogó Kommentárja** Committee on the rights of the child, General Comment No. 10, Children's rights in juvenile justice, CRC/C/GC/10, 25 April 2007.
- Az ENSZ Gyermekjogi Bizottságának 12. számú Átfogó Kommentárja** Committee on the rights of the child, General Comment No. 12, The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, 1 July 2009.
- A Pekingi Szabályok** General Assembly, United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules"), resolution 40/33 (29 November 1985).
- A Havannai Szabályok** General Assembly, United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty ("The Havana Rules"), resolution 45/113 (14 December 1990).
- A Rijádi Iránymutatások** General Assembly, United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency ("The Riyadh Guidelines"), resolution 45/122 (14 December 1990).

A fogvatartottakal szembeni bánásmód minimumkövetelményei United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Mandela Rules), E/CN.15/2015/L.6/Rev.1 (21 May 2015).

Európai normák

A fiatalkori bűnözés kezelésének új módszerei és a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás szerepe. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a fiatalkori bűnözés kezelésének új módszereiről és a fiatalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatás szerepéről szóló, a tagállamokhoz intézett 2003. szeptember 24-i ajánlása [Rec (2003) 20] (2003. november 24.)

A fiatalkorú elkövetőkkel szembeni szankciókról vagy intézkedésekről szóló Európai Szabályok. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a fiatalkorú elkövetőkkel szembeni szankciókról vagy intézkedésekről szóló, a tagállamokhoz intézett 2008. november 5-i ajánlása (Rec. (2008)11).

Gyermekbarát igazságszolgáltatásról szóló Iránymutatás. 2010. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 2010. november 17-i iránymutatása a gyermekbarát igazságszolgáltatásról.

Az Európa Tanács Kínzás Megelőzésére létrehozott Bizottsága (CPT) Normái, 2015 - Európa Tanács, CPT normák, 2015. (Rev. 2015).

Az Európai Parlament és a Tanács **2010/64/EU irányelve** (2010. október 20.) a büntetőeljárás során igénybe vehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról.

Az Európai Parlament és a Tanács **2012/13/EU irányelve** (2012. május 22.) a büntetőeljárás során a tájékoztatáshoz való jogról.

Az Európai Parlament és a Tanács **2012/29/EU irányelve** (2012. október 25.) a bűncselekmények áldozatainak jogaira, támogatására és védelmére vonatkozó minimumszabályok megállapításáról és a 2001/220/IB tanácsi kerethatározat felváltásáról.

Az Európai Parlament és a Tanács **2013/48/EU irányelve** (2013. október 22.) a büntetőeljárás során és az európai elfogatóparancshoz kapcsolódó eljárásokban ügyvédi segítség igénybevételéhez való jogról, valamint valamely harmadik félnek a szabadságelvonáskor történő tájékoztatásához való jogról és a szabadságelvonás ideje alatt harmadik felekkel és a konzuli hatóságokkal való kommunikációhoz való jogról.

Az Európai Parlament és a Tanács **2016/800/EU irányelve** (2016. május 11.) a gyermek gyanúsítottak és vádlottak eljárási jogairól a büntetőeljárásokban.

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjoga

Bouamar kontra Belgium (1988), ügyszám: 9106/80

Engel kontra Hollandia (1976), ügyszámok: 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72

Güveç kontra Törökország (2009), ügyszám: 70337/01

J.M. kontra Dánia (2012) , ügyszám: 34421/09

Nart kontra Törökország (2008), ügyszám: 20817/04

Panovits kontra Ciprus (2008), ügyszám: 4268/04

Salduz kontra Törökország (2008), ügyszám: 36391/02

S.C. kontra Egyesült Királyság (2004), ügyszám: 60958/00

Selçuk kontra Törökország (2006), ügyszám: 21768/02

T. kontra Egyesült Királyság (1999), ügyszám: 24724/94

Zherdev kontra Ukrajna (2017), ügyszám: 34015/07